

Hymnologi

Nordisk tidsskrift

udgivet af Salmehistorisk Selskab og Nordhymn

41. ÅRGANG, OKTOBER 2012

HYMNOLOGI – NORDISK TIDSSKRIFT er i år overgået til *peer-review*, hvorfor videnskabelige artikler, der er blevet bedømt, udskilles i en afdeling for sig.

Web: www.hymnologi.com

Redaktør: OVE PAULSEN, Hoffmannsvej 20 3. tv., DK-8220 Brabrand. Tlf.: (+45) 26 21 19 43. E-mail: redaktion@hymnologi.com

Sekretariat: Teologisk Pædagogisk Center, Kirkeallé 2, DK-6240 Løgumkloster. Att.: Helle Sangild Qvist. Tlf.: (+45) 74 74 32 13. E-mail: abo@hymnologi.com.

Redaktørens særlige rådgivere:

PETER BALSLEV-CLAUSEN, adjungeret professor, ph.d. E-mail: pbc@teol.ku.dk

EBERHARD HARBSMEIER, adjungeret professor, rektor for Teologisk Pædagogisk Center. E-mail: ebh@km.dk

KIRSTEN NIELSEN, professor em., dr. theol. E-mail: KirstenN@post.tele.dk

Redaktørens faglige referencegruppe:

Litteratur: STEFFEN ARNDAL, adjungeret professor, dr. phil. E-mail: arndal@litcul.sdu.dk

INGER SELANDER, docent, fil. dr. E-mail: inger.selande@litt.lu.se

Musik: OLE BRINTH, rektor. E-mail: jorb@km.dk

BIRGITTE EBERT, domorganist. E-mail: beb@km.dk

Teologi: JØRGEN KJÆRGAARD, lektor, stiftskonsulent, adjungeret professor. E-mail: jkj@km.dk

JENS LYSTER, dr. theol. h. c. E-mail: jenslyster@gmail.com

Redaktørens nordiske referencegruppe:

Finland: ANNA MARIA BÖCKERMAN, teol. dr. MuL., e-mail: am.bockerman@evl.fi

ERKKI TUPPURAINEN, professor em., mus. dr., e-mail: erkki.tuppurainen@fimnet.fi

Island: EINAR SIGURBJÖRNSSON, professor, teol. dr., e-mail: eisig@hi.is

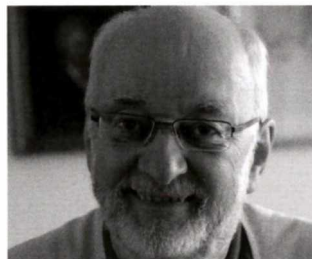
Norge: DAVID SCOTT HAMNES, rådgiver, ph.d., e-mail: dsh@kirken.no

Sverige: ANNA JÖNSSON EVERTSSON, teol. dr., e-mail: Anna.Evertsson@tele2.se

Krav til manuskripter

Manuskripter indsendes som attachment til e-mail i almindelig Word-format (*.doc eller *.docx). **Bemærk venligst:** Manus må ikke indeholde speciel typografi, indlejrede billeder eller HTML-koder. Noter anføres som *slutnoter*. *Billeder* mailles separat som JPEG (.jpg) eller TIFF (.tif) og skal måle mere end 1024 px på hver led. Alle noder sendes som billeder eller som PDF-fil.

Publikationssprog: Dansk, norsk (bokmål/nynorsk) og svensk, samt engelsk og tysk.

Forord

af *Ove Paulsen*, redaktør

Vi er denne gang så heldige at have fået ærkebiskop Gunnar Wemans artikel om den markante svenske salmedigter Olov Hartman. Artiklen er grundig og indeholder meget nyt, i hvert fald for en dansker, men også i forhold til den hidtidige forskning. Desuden er den letlæst og meget læseværdig.

Dette nummer strutter ellers af jubilæer. Dels fejrer vi, at salmekomponisten L.M. Lindeman fylder 200 år, dels har vi omtrentlige jubilæer for NORDHYMN, Nordisk Institut for Hymnologi, hvis 25-årsdag blev fejret 26.-27. marts i Lund, skønt stiftelsesdatoen er noget uklar. Desuden markerer vi tidsskriftets egne 40 år, skønt de i grunden blev nået sidste år i november.

Vi fejrer Lindeman med to artikler, hvor Stig Wernø Holter dækker hans egen og norske historie, og Ole Brinth hans virkningshistorie i Danmark. Jeg har fået lov til at bringe Vagner Lunds talemanuskript fra NORDHYMN-fejringen ved siden af den afgående *ordförande* Sven-Åke Selanders betragtninger. Jens Lyster skriver om tidsskriftets tilblivelse.

Min skitse om *The Battle Hymn of the Republic* vil senere blive fulgt op af indtil flere artikler om amerikansk salmesang med

hovedvægt på New England.

Min anmeldelse af Anne Vads *Salmetunger* dækker kun teksterne. I næste nummer skriver organist Mikkel Andreassen, Esbjerg, om melodierne.

Jeg skal beklage, at jeg bragte den ældre udgave af Vagner Lunds anmeldelse på side 83 i sidste nummer og ikke det rettede manuskript, han senere havde sendt mig, hvorved Marianne Clausen uretmæssigt blev gjort til mag. art. og ikke cand. mag.

Billederne i dette nummer er for det meste taget af enten grafikerne eller mig selv. Forsiden viser et udvalg af tidsskriftets hefter gennem 40 år og refererer til Jens Lysters erindringsartikel. Bagsiden viser Willards Hotel i Washington D.C., og refererer til min artikel, hvis vignet er en detalje i staten Virginias mindesmærke på slagmarken ved Gettysburg, Pennsylvania. Nogle få undtagelser er der dog for al denne billedlige selvgjorthed. Gunnar Wemans vignet er fotomontage af to frie billeder fra internettet, et af Uppsala domkirke og et af Olov Hartman, Uffe Holmsgaard Eriksens artikel om det estiske manuskript er illustreret af noden hertil, som er trykt med tilladelse fra Den Estiske Folkemindesamling og vignetten til Stig Wernø Holters ar-

tikel bringes med tak til Lindemans Legats hjemmeside <http://lindemanslegat.no/>

Jeg gør opmærksom på vores egen hjemmeside www.hymnologi.com hvor der løbende kan læses om aktuelle projekter og begivenheder, og hvortil vi også gerne modtager bidrag til offentliggørelse.

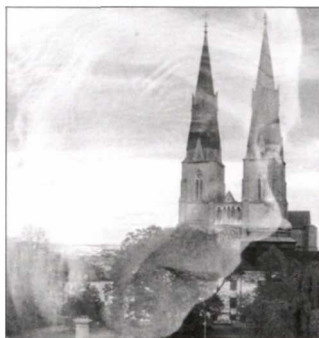
Brabrand, 5. oktober 2012

Ove Paulsen.

redaktion@hymnologi.com

Indholdsfortegnelse

<i>Værkstedartsikler, præsentationer, meddelser og andet</i>	
Gunnar Weman: "För att du inte tog det gudomliga dig till en krona..." - Olov Hartman som psalmförfattare.	103
Stig Wernø Holter: "Syng med! - sa gamle Lindeman" Ludvig Mathias Lindeman 200 år (1812 - 2012)	115
Ole Brinth: L. M. Lindeman og Danmark - om L. M. Lindemans melodier i dansk salmesang	127
Ove Paulsen: Mine øjne har set Herrens kommes herlighed. En skitse om en usædvanlig salmes usædvanlige historie	138
Jens Lyster: Mårhunde i salmebogen	152
Uffe Holmsgaard Eriksen: Oh Aadam sino essitus!	158
David Scott Hamnes og Jenni Urponen: Marketed recordings of hymns: Old wine in new wineskins?	161
Jens Lyster: Det begyndte for 40 år siden. Spredte erindringer om tidsskriftets tilblivelse	169
Vagner Lund (talemanuskript): Nordisk Institut for Hymnologi NORDHYMN 25 år	174
Sven-Åke Selander: NordHymn 25 år	180
<i>Anmeldelser</i>	
Lars Eckerdal: Den signade dag (Marianne Christiansen)	182
Anne Vad: Salmetunger (Ove Paulsen)	187
Christian Troelsgård: Byzantine Neumes. (Uffe Holmsgaard Eriksen)	190

"För att du inte tog det gudomliga dig till en krona..."
– Olov Hartman som psalmförfattare.

av Gunnar Weman

Under en intensiv process från 1960-talet och framöver, bytte 1937 års psalmbok i Svenska kyrkan till väsentliga delar spår och blev Den svenska psalmboken (1986).¹ En av dem som med sina texter bidrog till förnyelsen och breddningen av innehållet i denna psalmbok blev Olov Hartman (1906-1982). Jag skall i det följande närmare uppehålla mig vid något av det, som innehållsligt kännetecknar hans psalmer – men först några kortfattade anteckningar om hans liv.

Några biografiska bakgrundsnotiser

Olov Hartman föddes 1906 i Stockholm. Föräldrarna var officerare i Frälsningsarmén. Hemmet präglades påtagligt av deras tro och sociala engagemang; tidigt uppträdde han som instrumentalist vid de lokala kårernas musikfester.² Meningen var att han, liksom hans syster Karin, skulle bli frälsningssoldat. I Frälsningsarméns ögon uppstod det dock något slags hinder i helgelse läran under hans tid på kadettskolan: "Armén tåga vidare, jag stod kvar vid vägskalet".³ I denna situation fick han bli det näst bästa i fråga om att tjäna Guds rike, dvs präst i Svenska kyrkan. Under sina teologistudier kom han att påver-

kas av det teologiskt liberala Religiösa Reformförbundet.⁴ Han prästvigdes för Ärkestiftet 1932. Följande sommar kom han, i anslutning till en nattvardsgudstjänst, att göra en stark religiös upplevelse av den uppståndne Herrens närvaro: "adest, vere adest".⁵ Den upplevelsen släppte honom aldrig. Hans tidigare teologiska övertygelse föll samman som ett korthus. Från och med nu sökte han på olika sätt gestalta det ordlösa mötet med Den ständigt närvarande, och det med en radikalitet som hämtade sin kraft ur Hartmans möte med det levande Ordet.

1935 rekryterade biskopen Sam Stadener (1872-1937) honom som stiftsadjunkt till Växjö stift; han fortsatte i samma tjänst ett antal år under biskopen Yngve Brilioth (1891-1959). Han mötte under denna tid också församlingspräster Bo Giertz (1905-1998) och Gunnar Rosendahl (1897-1988), som båda, med sitt i och för sig helt olikartade författarskap, bidrog till att ge Svenska kyrkans folk en ny, fördjupad vision av Kristi kyrka. Snart nog blev han via kulturtidskriften Vår Lösen och Sveriges Radio en uppmärksam debattör. Biskopen Manfred Björkquist (1884-1985), såsom tidigare direktor och därefter ordfö-

rande på Sigtunastiftelsen, sökte en ny engagerad ledare för sitt livsverk, sedan han 1942 tillträtt som biskop för Stockholms nybildade stift. Hur han, efter en del mer tillfälliga lösningsförsök, vågade anställa Hartman som ledare för verksamheten förblir för mig en gåta – fränsett den visionära förmågan, kraften och iver hos dem båda var de olika i praktiskt taget allting. Hur som helst kom Hartman från en kommunistertjänst i Näs-sjö till Sigtunastiftelsen som direktor 1948.⁶

Där byggde han snart nog upp en ny konferensverksamhet med olika serier av konstnär-, publicist- och diktarkonferenser. Poängen för Hartman var därvid det ömsesidiga samtalet och utbytet, kort sagt en fortsättning på den dialog som kännetecknade Sigtunastiftelsen som kulturinstitution – dock med nya ämnesområden. Med Hartman som textförfattare och inspiratör fick därtill kyrkospelsrörelsen sitt konstnärliga centrum på Stiftelsen. År 1968 blev han teol.dr honoris causa vid Lunds universitet – en händelse vilken han kommenterade som att det var en utmärkelse för hela Sigtunastiftelsen.

Hans olika konstnärliga satsningar hade sin bas i det regelbundna andaktsliv som växte fram med Hartman som gudstjänstledare och själasörjare. Han gav på detta sätt en ny dimension åt både Stiftelsens kapell och gästhem. Han lämnade sin tjänst 1970 som pensionär och dog 12 år senare efter en intensiv period som inte minst psalmdiktare och författare.

Från denna kortfattade, yttre ram ger jag i det följande några bibelteologiska perspektiv på Hartman som psalmförfattare och kommenterar därefter i två större avsnitt några av hans psalmtexter. Totalt uppgår de i 1986 års psalmbok till trettio två samt ytterligare tre i Psalmer i 90-talet (1994). Hans psalmer kan enkelt delas upp i nydiktningar (inklusive översättningar)

och bearbetningar – där, som vi skall se, de bearbetade texterna ibland också kom att bli veritabla nyskapelser.

En bibelteologisk bakgrundsteckning

Till Olov Hartmans teologiska grundkonception hörde att han i både predikningar, konferensinledningar och sammanfattningar talade om Närvaron och Verkligheten, så att var och en som ville påtagligt kunde höra att han talade om den Gud som blivit människa i Jesus Kristus. Han argumenterade så öppet och inkännande att den sökande människan liksom drogs in i ett pågående samtal. Mot varje form av slutenhet och begränsning sökte han utifrån sin bibelteologiska grundkonception öppna vägar in mot både Gud och omvärld. Det var så han tolkade inkarnationens under: Gud och värld utgjorde genom Kristus, skapelsens Broder, en enhet. Himmels och jordens Gud stod på skapelsens sida mot Ovännens angrepp. Vid ett informellt samtal jämförde han sin användning av den bibliska symbolvärlden med de medeltida kyrkorummens bildframställning. För ovana bibelläsare gällde det att med hjälp av psalmbokens bearbetade och nya texter sjunga och bedja in Ordet och så få kraft att möta vardagens utmaningar.

I en brevväxling med det sena 1900-talets store och mest produktive psalmförfattare i Sverige, Anders Frostenson (1906-2006), kritiserade Hartman dåtida svensk teologi för dess abstraktion. Det räckte inte med att hänga upp den teologiska framställningen på olika begrepp:

Annars upprepas historien om björnen som av kärlek till husbonden dräpte en fluga på hans panna, med en stenbumling. Samma med miljödebatten – den har aldrig rubbats en millimeter av de abstrakta orden. Det måste till antropologi och ekologi inuti en inkarnationsteologi, d v s en teologi med kropp.⁷

Hartmans krav på "teologi med kropp" hade sin inriktning mot konkretion och tydlighet utifrån Skriftens helhetssyn, när det gällde den enskilda människan. Samma krav innehöll också en ecklesiologisk tolkning av Kristi kyrka som Kristi kropp. Aposteln tal om kroppen och lemmarna (Rom 12:4-5, 1Kor 12:27, Ef 1:22-23) var inte endast en bild, en metafor, som uttryckte ett nära förhållande mellan Herren Kristus och hans folk; det var för Hartman en verklighet, som tydliggjordes i kyrkans eukaristiska firande och i den fortsatta omsorgen om den utsatta medmänniskan:

Herren hörde bön
i det öde landet,
strödde änglars bröd
såsom frost på marken.

Kristus utgav sig,
offrad intill döden.
Nu är han vårt liv
och Guds liv i öknen.

Ande, sänd med oss
bröd i land av saknad.
Så skall i vår kropp
Kristus uppenbaras. (Psalmer i 90-talet, nr 812)

Ännu en annan bibelteologisk tanketråd in mot Hartmans psalmdiktning är att han under sina år på Sigtunastiftelsen var en bedjande direktor. Han bad dagligen laudes och kompletorium i Olaus Petrikapellet antingen ensam, tillsammans med sin hustru Ingrid eller med de gäster som var på plats när kapellklockan ringde till bön. Hans djupa förtrogenhet med Psaltaren gav ett helhetsperspektiv på Skriften, där evangelium

trädde fram – annorlunda, oanat, starkt – som upprättelse till nytt liv för både den enskilda människan och skapelsen som helhet.

På Sigtunastiftelsen öppnade han i början av sin direktorstid en debatt om vad som kännetecknade den s k nutiden. Han summerade på sitt typiska sätt att evighetstro och saklighet (i förhållande till nuet) av allt att döma var kristenhetens viktigaste bidrag till nutidsidéerna – "och det minskar inte dess värde att det är ganska gammalt".⁸ Utan att citera olika bibelställen argumenterade han envetet utifrån Skriftens helhetsperspektiv – sak samma om han var författaren, predikanten, debattören, samtalaren eller själavårdaren.

Det teologiska, bibliskt färgade samtalet var den röda tråden genom allt det, som han kom att stå för. Kyrkospelen under 1950-talet och framöver banade med sina lyriska partier väg för psalmerna. Samtidigt hade dessa psalmtexter ofta sin konkreta, yttre anledning i en meditationsgudstjänst i Sigtunastiftelsens kapell eller en temamässa i det kyrkorum – Studiokyrkan – som han fick som gåva på sin 60-årsdag 1966 av storbyggmästaren Anders Diös i Uppsala. I Sigtunastiftelsens arkiv finns tre välmatade mappar med gudstjänstordningar från den här tiden, då Studiokyrkan bildade ram för konferensverksamhetens gemensamma gudstjänstfirande.

Sammanfattningsvis kan det sägas att teologen Olov Hartman hämtade sina språkliga redskap från lyrikern och berättaren Olov. Liturgen Olov hämtade insikter om liturgins funktion i kyrkorummet från kyrkospelsförfattaren Olov. I bästa mening samverkade han på detta sätt med sig själv. Och i botten på allt låg hans starka förtrogenhet med det utgivna Ordet, det som enligt evangelisten Johannes är till före allt annat (Joh 1:1-2). I psalm- och predikosamlingen Vad är då en människa? (1972)

talade han om den vanmäktiga människan, som inför makthavarna alltför enkelt förlade förlåtelsens samhälle till himlen – men himlen ligger inte så långt borta som vi tror. Det sker överslag mellan världarna. Det vi kallar himlen finns redan på jorden även om den inte hör till de etablerade samhällena. Man skulle kunna säga: Himlen är den riktiga jorden där den riktiga människan bor, och den har kommit tillbaka, den går omkring ibland oss. Och det är här, som samhällsvarelser, vi skall bekänna den, med förlåtelse och bröd, i Jesu namn.⁹

Han såg samman skapelsen och evigheten i en helhet. Ännu ett citat ur samma bok: ”I Guds hus som är stjärnrymden och varje mikrokosm på jorden finns en kammare som är Guds hus i Guds hus. Den finns i varje människosjäl” – där är det människans uppgift att fylla huset med lovsång och tillbedjan. Genom Kristus ”har världens inre kammare blivit mer än ett rum för meditation och tillbedjan, nämligen en brännpunkt för all nöd och all skuld”. Med Hartmans bibelteologiska, sakramentala tolkning handlar det om att tjäna en försonad värld, ”vars bröd vi äter vid altaret”.¹⁰

Hartmans texter lever på detta sätt av evangelium om Guds utgivna kärlek. Bröd, rättvisa och rättfärdighet får utifrån Skriften både politiskt sociala och sakramentala konsekvenser. Han prövar sina utsagor med den utsatta människan framför sig – kanske är det denna process som gör att han omöjligen går att sätta på en formel, något som bland annat dåvarande kyrkoherden Claes-Bertil Ytterberg (f. 1943) måste ha upplevt när han på 1980-talet arbetade med sin avhandling om Hartman och det kosmiska dramat.¹¹ Några typiskt hartmanska verser på det temat lyder ur en icke antagen psalmtext:

Gud är inte utan vittnen.
Ett vetekorn dör för att leva,
en fågelmoder
ger sitt liv för de sina
som Människosonen.

Gud är inte utan vittnen.
Den hemliga meningen öppnas.
Det finns en nyckel.
Allas bön får sitt Amen
hos Människosonen.¹²

Så länge som Olov Hartman fanns här i tiden, utgjorde han genom sina inlägg i kulturtidskriften *Vår Lösen*, sina predikosamlingar och sina debattböcker en självklar och utmanande del av den teologi, som kännetecknade Svenska kyrkan under inte minst 1960- och 1970-talen. När hans stämman tystnade, märktes tomrummet mycket påtagligt, åtminstone bland dem – bland oss! – som hämtade inspiration från hans sätt att tolka och tyda tillvaron. Desto viktigare är därför att hans teologiska grundkoncept åtminstone lever vidare genom hans psalmtexter – också när den gudstjänstfirande församlingen glömt vem Olov Hartman var som författare, teolog och präst. Han talar där på sitt ibland teologiskt överladdade, ibland lyriskt sparsmakade språk om den kristna trons djup, på ett sätt som sprungit fram ur hans egen brottnings med trons innehåll och gränser.

1986 års svenska psalmbok har två delar – en inledande del som är gemensam för samtliga kyrkor och samfund i Sverige och så en andra del som är specifik för Svenska kyrkan.¹³ Av en tillfällighet – men ändå tänkvärt – inleds varje del med var sin text av Hartman; båda tillkom 1980, alltså under de allra sista åren av hans liv. Sv ps 1 är en nyöversättning av ett *Te Deum*

från 400-talet, där Olov i sin text förenar den gudstjänstfirande församlingens lovsång med den himmelska härskarans tillitsfulla beaktelse inför treenig Gud:

Gud, vår Gud, vi lovar dig,
vi bekänner dig, o Herre.
dig, som är till evig tid
tillber ändlighetens släkten.
Hela jorden. Hav och land,
äro, Fader vår, ditt namn.

Kerubim och serafim,
änglar, makter sjunger evigt,
ropar utan rast till dig:
Helig är du, helig, helig,
himlar, jord och allt som är
lovar, Gud, ditt majestät. (Sv ps 1:1-2)

Sv ps 335 är en nyskriven psalm med nyskapade ordsymboler till Treenighetens ära och samtidigt en sammanfattning av den kristna trons innehåll. Om Trosbekännelsen skall sjungas i en församling i stället för att läsas är denna psalm ett alternativ med sin starka summering i slutversen av var allt har sin slutliga och avgörande sammanfattning, dvs i den Gud som omsluter allt och alla:

Vi tror att Gud är mer än
världen och rymd och tid,
den förste och den siste av allt
som finns.
När världen störtar samman är
han vårt liv. (Sv ps 335:4)

Nyskrivna och nyöversatta psalmtexter

I mycket hörde Olov Hartman samman med det märkligt sammansatta 1960-talet. Där fanns den socialt politiska radikalismen, den alltmer medvetna liturgiska väckelsen och det som utvecklades till att bli ekumeniska öppningar mellan de olika kyrkotraditionerna. Med sin bas på Sigtunastiftelsen rörde han sig i allt detta, såg syner och utmanade.

"Se här bygges Babels torn..." (Sv ps 589) är från denna tid (1970). Med intensivt många hänvisningar till Bibelns symbolvärld beskrev han syndafallets konsekvenser i de första verserna och därefter befrielsen i Kristus såsom himlens hörnsten. I Herren Jesus – Guds utgivna kärlek (Joh 3:16) – finns det ett broderskap "nerifrån". Denna text bearbetade han vid ett flertal tillfällen. Den första versionen beskrev han som "outspädd och alls inte tillrättlagd för vad ett kyrkomöte kan tänkas acceptera".¹⁴ Någon påstod att den sociala vågen redan höll på att gå över vid 1970-talets mitt till förmån för en karismatisk nyandlighet; Olov replikerade i en debattartikel att världsnöden var kvar i all sin orättfärdighet. Kyrkans uppgift var att sjunga och bedja om "ett enda bröd och en enda mänsklighet".¹⁵

Se här bygges Babels torn,
slavar bär dess stenar,
där uppe glömmar man sin bror,
kyrieleison.

Så blir människan oförstådd,
främling bland de sina,
och folk beväpnar sig mot folk,
kyrieleison.

Babels torn skall falla snart,
nedanför där växer

Guds vete och hans broderskap,
halleluja. (Sv ps 589:1, 2 och 7)

”För att du inte tog det gudomliga dig till en krona...” (Sv ps 38) kom till vid en retreat under Stilla veckan 1970 i Sigtuna-stiftelsens kapell. Där såg han för sitt inre tre kors: Rövarnas två kors och därmed varje människas nöd – och så Kristi kors i mitten såsom ett tecken på Guds solidaritet med allt skapat. Ropet ur nöden får ett slags svar genom versslutens omkväde. Ur nöden växer en tilltro fram om Guds eget väsen. Hartman menade att texten om Jesu fattigdom, med sin bakgrund i Filipperbrevets Kristushymn (Fil. 2:5-11), ”kan spetsas till därhän att Jesus uppenbarar Gud genom att avstå från sin gudomlighet”. Om furstens krona är en bild för makten, så lade Gud av varje sådant kännetecken i den stund, när han blev människa. Gud gick utblottelsens väg för att befria den människa, som tvingats in under makterna.

De uttjanta men i och för sig sanna vaneorden kan blockera och tysta ner, vad Ordet säger om den verklighet som är i Gud. Stumheten kan drabba såsom avstånd och likgiltighet. När Gud gav bort sin härlighet i Jesus Kristus, då avslöjades tillvarons hemlighet: Målet, som är satt för alla ting, är det som ges, delas och upprättas för den andras och det andras skull. Det är genom Jesus som varje människa vågar betyga något så oerhört, som att vi vet ”vem, vad och var Gud är”.

Det är i denna tro, utifrån mötet med Skriftens Gud i Jesus Kristus, som psalmsångaren Hartman med sin övertygelse också idag vittnar om vad han hade sett och hört i sitt inre: ”Därför skall alla världar och varelser, allt som har varit, är och skall komma, en dag bekänna det: Jesus är Herre”.

Denna text är också en nyttig påminnelse om att de nyskrivna psalmtexterna utgör en helhet, som inte kan styckas upp i t ex vers 1-3 eller vers 4-5 i en gudstjänst. Texten är vävd i ett enda stycke och talar till oss i sin helhet.

Den här psalmen har fått sin genuina melodi av professorn och kompositören Ingmar Milveden (1920-2007). Den svarar i sin kärvhet mot texten – inte minst i de tre inledande verserna med ropen ur världens nöd. Trots allt kanske denna text ändå kommit att leva vidare i församlingarna genom prästen och vissångaren Börge Rings (f.1946) alternativa, mer lättsjunga melodi. Inte för inte talade psalmkommitténs ordförande, biskopen Olle Nivenius (1914-2002) på sin tid om att en psalm behövde två vingar för att kunna lyfta: Text och melodi. Om inte båda samverkade föll psalmen liksom skadeskjuten till marken. Många gånger har kanske i första hand de svårare melodier som Hartmans texter fått – eller som han själv utgått från – bidragit till att hans nyskrivna psalmer inte sjungs så ofta som de både innehållsligt och musikaliskt verkligen förtjänar.

Desto mer uppmuntrande är det därför att nattvardspsalmen ”Du som gick före oss” (Sv ps 74) verkligen sjungits in i församlingarna med tonsättaren Sven-Erik Bäckes (1919-1994) tolvtonsmelodi såsom det enda melodialternativet. Den har övats in i församlingarna – och är så vitt jag förstår omöjlig att tänka sig med någon annan melodi än just denna. Melodin fanns först – och Hartman fascinerades av dess tre valv ”det ena ovanför det andra”. Han antecknade som en kommentar: ”Det var helt visst Jesus-bönen från mina sömnlösheter, som trädde fram och formade sig till fyra meditationer över några textord från fastlagssöndagen som alltid gripit mig: ’Och Jesus gick före dem’”. Han menade att den här texten på något sätt skrev sig själv.¹⁶

I yttre avseende presenterade Hartman denna psalm i anslut-

ning till en konstnärskonferens i Studiokyran. Det kan väl sägas att psalmen inte var alldeles lätt att sjunga första gången från ett stencilerat blad med författaren som försångare. Via en TV-gudstjänst från S:t Tomaskyrkan i Vällingby var den dock snart på väg in i svensk kristenhet både som kommunionssalm och som psalm under fastetiden. Den summerar, liksom Sv ps 38:-, hans teologi med sitt centrum i Kristus, utgiven för vår skull – för att vi i vår tur skall följa Herren Jesus ut i världen. I anslutning till Hartmans tidigare citerade krav på att en teologisk text skall undvika abstraktionernas värld för att i stället vara en ”teologi med kropp” bär denna strama text bönen karaktär, samtidigt som den ger sin radikala tolkning av livet i Kristus-kroppen – och därmed av kyrkans sändning:

Du som gick före oss
längst in i ångesten,
hjälp oss att finna dig,
Herre, i mörkret.

Du som bar all vår skuld
in i förlåtelsen,
du är vårt hjärtas fred,
Jesus, för evigt.

Du som med livets bröd
går genom tid och rum,
giv oss för varje dag,
Kristus, det brödet.

Du som går före oss
ut i en trasig värld,
sänd oss med fred och bröd,
Herre, i världen. (Sv ps 74:-)

Med olika infallsvinklar har jag aktualiserat med vilken kraft Hartman återvände till frågan om den levande, gudstjänstfirande kyrkan. Organisationen Svenska kyrkan med kyrkomöte, kyrkofullmäktige och kyrkoråd var apparaten, strukturen. Den levande organismen Svenska kyrkan såg han i de gudstjänster där två, tre eller flera var församlade i Jesu namn – där var Den uppståndne mitt ibland dem och kallade gudsfolket till lydnad, tjänst och tillbedjan. Prästvigningspsalmen ”Herren, vår Gud, har rest sin tron högt bland serafer och änglar...” (Sv ps 420) lyfter fram hur den uppståndne Herren identifierar sig med lärjungarna och därefter med dem som ikläds Kristi mantel. Med uppdraget att leva av Ordet skall de tjäna Guds vilja: ”Tillkomme, Gud, ditt rike”.

Det är också angeläget att uppmärksamma några av Hartmans psalmtexter med försångare och omkväde. De har på sitt sätt karaktären av att vara kortfattat kyrkospel i psalmens form. Se exempelvis den bibliskt sakliga påskpsalmen ”Tänk om någon känt igen oss” (Sv ps 462). Den svarar mot den första påskmorgonens tvekan, när kvinnorna på väg till graven undrar ”Och vem skulle vältra undan den tunga stenen?” – och därefter deras frågande osäkerhet ”Ty någon har vältrat undan den tunga stenen”. Hartman skildrar det för tanken ofattbara påskvangeliet så som det måste ha upplevts, när ännu inte nycklarna till påskundret var på plats. Med den gudstjänstfirande församlingens trosvissa lovsång i Frans Mikael Franzéns ståtliga ”Vad ljus över griften! Han lever, o fröjd!” (Sv ps 146) handlar det om den nya verkligheten, när lärjungakretsen blivit övertygad i kraft av sina möten med Den uppståndne. Här hos Hartman i denna psalm ställs Påskdagens gudstjänstfirare närmast inför en biblisk parafras hur det måste ha varit för påskens första vittnen.

Eller upptäck Hartmans dramatiska skapelsepsalm "Gud skapade de klara vattnen" (Sv ps 587) – med omkvädet "Gud såg att det var gott", ända fram till vers 8-9 där Ovänner kommer in i bilden och stör ordningen: "Gud såg att det var ont..."; det slutar dock inte med en värld som är utlämnad åt ondskan utan Gud skapar nytt i Kristus så att omkvädet på nytt jublar: "Gud såg att det var gott. Och det vart afton och det vart morgon". I koncentrerad, dramatiserad form är denna psalm något av ett bibelstudium över temat 'skapelse och frälsning'.

Bland nyöversättningarna under detta huvudavsnitt måste jag också få aktualisera hymnen 'Salve Regina', "Himlarnas drottning, moder till all barmhärtighet". När Hartman 1973 översatte denna, menade han att han upplevde sin översättning som ett ringa tack för den hjälp hade erfarit "i nödens tid".¹⁷ Denna hymn blev dock aldrig godkänd av kyrkomötet. Hans översättning kom däremot in i en utgåva av det romersk-katolska stiftets psalmbok Cecilia och i stiftets bönbok Oremus. "Där dög den", konstaterade Hartman helt kort och inte så litet irriterad.

De nyskrivna psalmtexterna hade ofta, såsom framgått, sin bakgrund i en konkret gudstjänstsituation. Fjärde och sista delen av sin memoarserie, Fågelsträck (1982), avslutade Hartman med ett stort kapitel som han kallade 'Psalternas tid' – bara det att han snart förlorade den specifika diskussionen om psalmtexternas tillkomst och deras vidare behandling i bland annat Kyrkomötet för att i stället beskriva de olika temamässor (med de nya psalmtexterna), som såg dagens ljus i hans samarbete med olika tonsättare och kyrkomusiker.

Bearbetade psalmer

Som den konstnär Olov Hartman var, var han under sin första tid som psalmförfattare helt emot tanken att modernisera och

anpassa gamla psalmtexter "enligt nutidssvenskans grammatik". Smygmodernisering kändes inte heller hederligt – tillfogade en arkitekt en utbyggnad så skulle det synas var gränserna mellan gammalt och nytt verkligen gick. Hans syster Karin (1913-2007) gick mer varsamt fram; 1986 års psalmbok rymmer tre av hennes bearbetningar – mest känd är väl "Saliga visshet, Jesus är min..." (Sv ps 259).

Psalmbearbetningarna, med utgångspunkt i 1937 års psalmbok, hörde till Hartmans kreativa senortid – när han hade befriats från ekonomi, administration och arbetsledning vid Sigtunastiftelsen; det var inte hans starka sida! Hans ansikte lyste och ögonen gnistrade av entusiasm, när han berättade om dessa bearbetningar. Han menade till och med att det var bland det mest spännande han någonsin ägnat sig åt.

En av hans märkligaste bearbetningar är hans arbete med den så kallade nordiska dagvisan "Den signade dag som vi nu här se..."; det kan noteras att den på grund av sin karaktär har blivit föremål för ett antal olika studier.¹⁸ Hartman insåg snart nog att det fanns avsnitt i denna psalm, som pastorn primarius Johan Olof Wallin (1779-1839) i sin version från början av 1800-talet hade utelämnat eller tolkat in utifrån sin tids förutsättningar. De förra passade inte in i det teologiska schema vilket han lade på sin text med en linje från skapelsen till det moraliskt etiskt föreskrivande liv som Wallin ville inskräpa. Med hänvisning till förslagans tredje vers om försoningen, som Wallin alltså hade utelämnat, kunde Hartman komplettera den aktuella psalmtexten med sitt språk och sin teologiska helhetstolkning utan att mer eller mindre vagt "leka Wallin".¹⁹ Kristi kors är rest i världen till vår förmån. Han tar vår skuld på sig och dör i stället för oss. Det är detta kors som varje människa av nåd får sätta upp "mot frestarens makt", när hon inte orkar hålla fast vid evang-

eliets löfte om att ingen synd är så stor att inte nåden är ännu större. Korset ”står mellan mig och det onda”, för att det onda skall vara maktlöst i sina angrepp. Där, på korset, ”har Guds Son all min skuld plånat ut, att jag skulle vara hans egen” (Sv ps 175:3). Ingenting ytterligare kan läggas till från Guds sida. Allt är ”fullbordat” (Joh 19:30) genom Kristi verk.

I betänkandet från 1969 års psalmskommitté kommenterade Hartman avslutningsvis sin text med att denna psalm handlar om ”hela Kristi liv, och om vårt. Hela vårt liv är genom hans liv en nådens tid, en nådens dag”. Kristus gör med sin död och uppståndelse ”vår död till vad den i evangelium är, en natt mellan två dagar”.²⁰

Av förmodligen traditionella skäl återfinns denna psalm i psalmboken under rubriken ”Dagens och årets tider”. Med den utformning Hartman givit denna psalmtext borde den alldeles självklart höra hemma bland de inledande psalmerna om ”Jesus, vår Herre och broder”. Den talar på ett samlat sätt om det heliga sambandet mellan Julnattens födelsegrotta, Långfredagens kors och Påskdagens öppna gravkammare. Med hela Guds skapelse får människan i bön och omsorg sträcka sig framåt med det hon har av förtröstan fram mot ”uppståndelsens morgon”. Vi är kallade att lovsjunga och be ”när stunderna växlar och skrider”. Att be på det sättet är – som det har sagts – ”sant mänskligt”. Ingen stund är så obetydlig, att den inte också kan rymma människans hänvändelse till Gud, om hon samtidigt i sin livs dag lärt sig att alltmer konsekvent leva i Guds heliga närvaro.

Och så ett personligt minne från åren, när denna psalm var på väg in i den nya psalmboken. Kyrkomötet förklarade att 20-tal välkända psalmer skulle behandlas såsom ’monument’ och

därför inte skulle förändras på något sätt. Hur viktig den gamla versionen av nr 424 än var i 1937 års psalmbok, upplevde emellertid ledamöterna vid 1982 års kyrkomöte att Wallins text hade fått helt nya dimensioner genom Hartmans bearbetning. Den godkändes alltså. Samtidigt hade författaren låtit vers sju stå kvar enligt Wallins utformning – och därmed med dess obevekliga slut om att vi blir utburna till ”graven, vår slutliga boning”. Utskottet ordförande, biskopen Helge Brattgård (1920-2007), åtog sig att kontakta Olov Hartman för att fråga om denna vers kunde utgå; hans hustru Ingrid svarade att Olov dagen innan Brattgård ringde hade fått hembud. Därmed var vidare diskussion omöjlig och överflödigt; versen fick stå kvar som ett sakligt konstaterande av vad som händer med människans jordiska kropp, samtidigt som Hartman i de följande nyutformade psalmverserna dels sammanfattade Kristi gärning med orden ”Vid slutet står korset, hans eget och vårt, och bådar uppståndelsens morgon”, dels sträckte sig vidare i bön mot det ”sällhetens land”, där ”sorgen skall vändas i glädje” (Sv ps 175: 8 och 9).

Denna ofta återkommande förtröstan om ett slags kosmisk försoning summerade Hartman i en annan text, ”Psalm i ett nattflyg” (från år 1961) med följande ord: ”Tid – det är skapelsens färd mot ett land där allt förenas. Alltings trängtan. Ett fågelsträck. Guds rike är nära”. Den himmelska staden, Guds stad, är ett ”mål för resa i tid och rymd. Dit vallfärdar stjärnor”.²¹

Ännu en annan bearbetning måste jag – ur trons och själavårdens perspektiv – helt kort få aktualisera: ”Min själ, låt Gud i allt få råda...” (Sv ps 575). Vers 3 ger ett starkt evangelium om hur Gud alltid omsluter den utsatta människan – liksom den lilla, hjälplösa sparven. Det är Hartmans tillämpning av Psaltarens 139:e psalm om hur Gud är förtrogen med alla våra tankar och vägar. Svenska kyrkans tidigare bibelöversättning,

den från 1917, konstaterade att sparven ”inte faller till jorden utan eder himmelske Faders vilja”. För amatörornitologen Hartman var sparven lika viktig som de spektakulära rovfågarna eller den mer skönsjungande koltrasten. Hans tolkning blev – i starkt sammandrag – att sparven inte faller ”utanför Gud”. Allt skapat är inneslutet i Gud. Han tillämpade här sitt bibliskt begrundade helhetsperspektiv, när han vågade hävda att ”Gud är närvarande hos dem som faller till jorden. Det som drabbar dem, det drabbar också honom. När människan korsfästes, är det Gud vi korsfäster. Genom Jesus har denna närvaro nått ända in i Getsemane och Golgatomörkret”.²²

Själavårdaren räcker med psalmens ord över ett evangelium till den utsatta människan:

Tro ej att Gud dig älskar mindre
den dag när stormen bryter ut.
Hans kärlek växlar ej med vinden,
den liknar rymdens klara djup.
Dröj, o min själ, i denna rymd.
Den är av Herrens kunskap fylld. (Sv ps 575:4)

Hartman menade att sorgens uttryck – att ”ropa” – var en del det goda evangeliet. Kristus hade ropat ut sin övergivenhet. Därför får också människan ropa ut sin nöd. Att tysta ner sådana rop är ”till men för den mentala hälsan”. Följaktligen förkunnar psalmen i sin bearbetade version att det ännu idag finns En som hör.²³

Avslutningsvis väljer jag – om inte annat så av rent personliga skäl – att stanna inför Sv ps 477. Denna text är Hartmans bearbetande nydiktning av Lutherpsalmen ”Vår Gud är oss en väldig borg”. Den har i Hartmans version blivit en trotsig martyrpsalm i 1986 års psalmbok, parallellt med att J O Wallins

version av samma psalm finns kvar i orört skick (Sv ps 237). Att bearbeta Wallins text blev en omöjlighet för Hartman. Det är ”en psalm till tröst” även om kampmotivet – inte minst i krigstider – idag upplevs så tydligt, att denna psalm endast i mycket begränsad omfattning sjungs i våra församlingar. Hartmans ’nyöversättning’ innebar en tolkning, som påtagligt förändrade det innehåll, som Wallin en gång hade givit den stora Lutherpsalmen – men kanske i gengäld Hartman kom mycket närmare grundintentionen i den lutherska förlagan!²⁴

Och så till mitt personliga skäl att uppmärksamma just denna psalm med dess storkraftiga melodi. Luleå stift kunde nämligen, liksom Norska kyrkans stift i Tromsö, upprätta en vänstiftskontakt med församlingarna på Kolahalvön och biskopen av Archangelsk efter det att Berlinmuren hade fallit och Sovjetväldet brutits upp år 1989. Där uppe i norr hade Gulagarkipelagen legat med sitt centrum på Solovetskijöarna vid Onegavikens mynning ut mot Vita havet. Här hade den ortodoxa kyrkan på 1400-talet uppfört sitt tredje största kloster. I sina storhetsdagar hade det enligt uppgift hyst 1200 prästmunkar och 3500 lekbröder. Stalin hade 1920 tagit över detta kyrkans starka symboltecken och gjort det till fängelse. Där spärrade den politiska övermakten in c:a 80.000 präster, lärare och intellektuella. Över hälften kom aldrig härifrån med livet i behåll. ”Detta är för oss en helig plats” menade kyrkoherden i Murmansk. ”Ni måste resa dit, se den och bli delaktig av den. Deras liv, som gick förlorade där, får inte ha varit förgäves för någon av oss”.

Ett stycke in mot slutet av 1990-talet stod så en liten svensk grupp på Kristi Himmelsfärds dag framför Himmelsfärdskyrkan inom detta klosterområde. Den låg uppe på ett berg. En av de fromma munkarna hade i sin tid byggt denna rundkyrka för

att få vara i fred för de andra bröderna – ungefär som när somliga av de egyptiska ökenfäderna drog sin undan för att söka ett större mått av stillhet.

När det stora klostret förvandlades till fängelse, kördes sommartid de mest svårhanterliga fångarna ut till denna kyrka. Där berövades de sina kläder och tvingades sedan att sitta på något som liknade hönsnappar runt kyrkorummets väggar. De fick skydda sig mot myggen så gott de kunde. När de blev helt förvärrade och uppsvullna av alla myggbett och därför till sist rusade ut ur kyrkan, kunde lägervakterna bara stöta dem utför branten ner i ett träsk där de lämnades att dö.

Där nere vid kanten av träsket hade den ekumeniske patriarken av Konstantinopel och patriarken av Moskva tillsammans firat den heliga mässan vid ett martyraltare, som hade rests till minnet av de döda och dödade. Där stod nu också vi, läste våra texter, bad våra böner och sjöng Olov Hartmans märkliga psalm "Vårt fäste i all nöd är Gud". Vi sjöng om laglösheten och makten som går före rätten och om hur Guds vittnen fångslas nu som förr. Att vid detta altare, där snön ännu inte riktigt hade givit med sig, med psalmens ord få bekänna att "vår Gud är ett Lamm som övervunnit döden"... och att "tron på hans kors skall överleva oss" blev en upplevelse så stark, att den nog aldrig släpper mig!

Vårt fäste i all nöd är Gud,
och skulle bergen rämna
och vackla ner i havets djup
– Guds rike kan ej bäva.

Den Laglöse snart står fram uppenbart.
Han är redan här,
ty makt går före rätt,
och mångas kärlek kallnar.

Guds vittnen fångslas nu som förr,
det går dem liksom Herren.

Men efter pina, fångsel, död,
o hör, de talar ännu
tills morgonen gryr
och helvetet flyr.

Ty tron på hans kors
skall överleva oss.

Den övervinner världen. (Sv ps 477:1 och 4)

Att idag få sjunga Hartmans genuint reformatiska bearbetning av denna psalm handlar om att få uttrycka trons förtröstan. Psalmorden beskriver "kroppsligt" Kristi kyrkas situation i världen, nu som förr. Orden hjälper oss bekänna att "Åt Guds smärteman är given all makt. När allting är slut finns ingen annan Gud än han som dog på korset" (Sv ps 477:2). Det är sådan bibliskt begrundad förvisning, som psalmförfattaren Olov Hartman ger till kyrkans folk – och till var och en som vill ta emot den med Guds heliga Andes bistånd.

GUNNAR WEMAN, född 1932 i Uppsala. Fil. och teol. kand. Prästvigd 1958. Studiesekr. på Svenska Kyrkans Mission och därefter församlingspräst i Sigtuna 1964-1984. Deltog under dessa år i Sigtunastiftelsens konstnärskonferenser. Direktör för Nämnden för Gudstjänstliv och Evangelisation 1984-86. Biskop i Luleå 1986-93, ärkebiskop 1993-97. Teol. doktor 2006 på en avhandling "Nutida gudstjänst och medeltida kyrkorum".

gunnar.weiman@swipnet.se

Noter

1 1969 års psalmskommitté noterade i sitt betänkande, Band 1 (SOU 1989:49) s 17, att det svenska psalmskapandet under 1960- och 70-talen resulterat i att "inte mindre än

åtta nyskrivna svenska sånger tagits upp i den omredigerade utgåva av Kyrkornas Världsråds sångbok *Cantate Domino*, som utkom 1974/75” – trots det begränsade svenska språkområdet.

- 2 Se den självbiografiska barndomsskildringen: Hartman, Olov *Brusande våg*; 1959, nytryck 1977.
- 3 Hartman, Olov *Klartecken*; 1977, s 39.
- 4 Hartman, Olov *Klartecken*, s 52 ff.
- 5 Hartman, Olov *Klartecken*, s 85.
- 6 Hartman, Olov *Färdriktning*; 1979, s 9 ff.
- 7 Olov Hartman i brev 1972-07-11 till Anders Frostenson; återgivet i AF-stiftelsens jubileumsbok *Guds kärlek är som stranden och som gräset – En bok om och av Anders Frostenson*; 1996, s 89.
- 8 Hartman, Olov ”Nutidsidéer”; *Ärkestiftets Stiftsbok 1949*, s 52.
- 9 Hartman, Olov *Vad är då en människa?*; 1972, s 25.
- 10 Hartman, Olov *Vad är då en människa?*, s 126.
- 11 Ytterberg, Claes-Bertil *Olov Hartman och det kosmiska dramat. En studie av några centrala motiv i ett teologiskt författarskap*; 1986.
- 12 Hartman, Olov *Vad är då en människa?*, s 79 f.
- 13 Se Nisser, Per Olof (red.) *Vår nya psalmbok*; 1987. Se likaså Nisser, Per Olof *Ett samband att beakta – psalm, psalmbok, samhälle*; 2005.
- 14 Hartman, Olov *Färdriktning*, s 190.
- 15 Hartman, Olov *Färdriktning*, s 307.
- 16 Hartman, Olov *Fågelsträck*; 1982, s 312.
- 17 Hartman, Olov *Fågelsträck*, s 306.
- 18 Eckerdal, Lars *Den signade dag. En sång – tre studier*; 2011 – och därvid (i detta sammanhang) särskilt s 86-89. Se även Piltz, Anders *Den signade dag. Den nordiska dagvisans ursprungliga funktion. Texter, analyser, hypoteser*; 2012.

- 19 Hartman, Olov *Färdriktning*, s 309.
- 20 Olov Hartmans kommentar till denna bearbetning i *Den svenska psalmboken. Betänkande av 1969 års psalmmöte. Band 2*. SOU 1981:50, s 209. Se även Psalmmötetens slutbetänkande, *Text- och musikkommentarer. Volym 3*. SOU 1985:18, s 66 f.
- 21 Hartman, Olov *Fågelsträck*, s 310.
- 22 Hartman, Olov *Vad är då en människa?*, s 75.
- 23 Olov Hartmans kommentar till bearbetningen av Sv ps 575 i *Den svenska psalmboken. Betänkande av 1969 års psalmmöte. Band 2*. SOU 1981:50, s 194 f. Se även Psalmmötetens slutbetänkande, *Text- och musikkommentarer. Volym 3*. SOU 1985:18, s 185 f.
- 24 Se Eckerdal, Lars ”Martin Luthers ’Ein feste Burg’ på svenska: Tre typer av psalmtolkning”. *Kyrkohistorisk Årsskrift 2007*, s 23-50. Se vidare Carl-Gustaf Andrén i en recension av Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv (2008). *Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv 84*, 2009, s 212-216.

"Syng med! – sa gamle Lindeman"¹ *Ludvig Mathias Lindeman 200 år (1812–2012)*

af Stig Wernø Holter

Innledning

200-årsjubileet for Ludvig Mathias Lindeman feires i år uten at den store, autoriserte Lindeman-biografien er skrevet. Jubilanten hadde fortjent bedre. Han var imidlertid aktiv på så mange områder at det vil være en uhyre krevende oppgave å gi en samlet og vederheftig fremstilling av Lindemans livsgjerning. Han var sin tids fremste norske organist (ved siden av Ferdinand Vogel i Bergen) og en stor improvisator, innflytelsesrik orgelkonsulent, maurflittig samler av norsk folkemusikk, høyt verdsatt pedagog, omstridt koralbokutgiver, produktiv komponist og skarp debattant. Hans innsats for å fornye salmesangen har satt varige spor. Hans salmemelodier viser seg fortsatt levedyktige, og noen av dem synges i en rekke land. I denne artikkelen vil jeg ta for meg Lindemans virksomhet med særlig henblikk på salme- og koralfeltet. Da må man forsøke å se folketonesamleren, komponisten og melodiredaktøren Lindeman i sammenheng. Til slutt spør jeg etter hva som kjennetegner Lindemans melodier og hvor norske de egentlig er. Men først et riss av hans levnetsløp.

Biografisk skisse

Ytre sett er Ludvig Mathias Lindemans liv ikke spesielt begivenhetsrikt. Han bodde i Kristiania (Oslo) hele sitt voksne liv og foretok kun få utenlandsreiser. Hans faste arbeidsforhold var langvarige. Også familiært synes han å ha ført et stabilt og harmonisk liv. Han ble født i Trondheim 28. november 1812 som den syvende i en barneflokk på ti. Med uår i Norge og krig i Europa var nok de første barneårene vanskelige, og barndomshjemmet strøk med i en stor brann i 1818. Faren Ole Andreas Lindeman (1769–1857) var organist ved Vår Frue kirke og regnes som den første musiker i musikerslekten Lindeman. Han sto selv for sine barns musikkutdanning. Bare tolv år gammel spilte Ludvig Mathias sin første gudstjeneste. Da han i 1833, 20 år gammel, dro til Kristiania, var det for å studere teologi. Men allerede dagen etter ankomsten, første påskedag, befant han seg på orgelbenken i Vår Frelses kirke (Oslo domkirke), der hans eldre bror Jacob Andreas var organist. I 1835 tok han examen artium og forberedende prøver til universitetet. I studietiden ble han en viktig initiativtaker til og organisator for musikalske aktiviteter i Det Norske Studentsamfund. Han påtok seg oppgaver

som utgiver og arrangør av samlinger med folketoner og salmer, en virksomhet som med tiden kom til å legge beslag på mye av hans tid og krefter. Ellers vikarierte han som organist og spilte cello ved teateret og i Det musikalske Lyceum. Han komponerte også mye, men en del av dette er gått tapt. Til forskjell fra sine samtidige norske komponistkolleger holdt han seg i stor grad til den kontrapunktiske skrivemåten, noe han hadde en særlig begavelse for. Det hang nok sammen med den musikalske tradisjonen som faren hadde formidlet, den såkalte Berlinskolen, men også med hans eget anlegg for matematikk. Lindemans musikk er langt mer i slekt med Bach og Mendelssohn enn med Kjerulf og Grieg.²

Etter noen år oppga han teologistudiet for å vie seg til musikken. I 1840 overtok han organiststillingen ved Vår Frelses kirke etter broren, som ble prest i Leikanger. Ved denne kirken ble han værende i nærmere 50 år, et arbeidsforhold som brakte ham i nær kontakt med presten Wilhelm Andreas Wexels. Samtidig underviste han i sang ved Vaisenhuset, hvis elever var forsangere i kirken, og ved flere av hovedstadens allmueskoler. I 1845 søkte han om offentlig reisestipend for å studere musikk og musikkundervisning i Tyskland, Italia og Frankrike, men fikk avslag. Dermed mistet han muligheten til å videreutvikle sine talenter under påvirkning av de store mestere i utlandet.³ Året etter søkte han den attraktive sanglærerposten ved Kristiania katedralskole, men ble forbigått av Johan D. Behrens (Aas 1935 s. 187).

I 1846 tok Lindeman initiativ til å danne Det philharmoniske Selskab, som eksisterte til 1865. Her var han korleder og visedirigent. Men som korleder kom han til å stå i skyggen av Behrens, den norske mannskorsangens far, som han kalles. Det var Behrens som kom til å stå i spissen for de store sangerfestene fra 1850-tallet av.

I 1848 giftet Lindeman seg med den 16 år yngre Aminda Magnhilde Brynie (1828–1904). De fikk syv barn sam-

men.

Prestedatteren Olea Crøger (1801–55) fra Heddal i Telemark hadde ført Lindeman inn i folkemusikkmiljøet. Med statlig stipend juli og august 1848 foretok han sin første store innsamlingsreise. Den gikk til Valdres. I 1851 fulgte neste viktige reise, denne gang til Telemark, Haukelifjell, Hardanger, Voss, Bergen og Hallingdal. Mange av de mest kjente folketonene ble ”berget” på denne reisen. I årene 1852–59 hadde han ingen offentlig støtte til å gjennomføre samlerreiser.

Dramatikk ble det 29. november 1859, da det brant i hjemmet hans. Ved denne sørgelige hendelsen gikk biblioteket hans og mange komposisjoner tapt, men folketoneheftene ble berget. Den følgende tiden ble tung for familien, med sykdom og ved at et av barna døde. I denne perioden arbeidet han bl.a. med å sette melodier til Brorsons *Svanesang*. Men brannen førte også noe godt med seg. Fra og med 1860 bevilget Stortinget ham 300 spesiedaler årlig (fra 1874 1200 kr.) til innsamling og utgivelse av folketoner. Det gjorde det mulig for ham å si opp sin lærerpost ved Borgerskolen. Pengene kompenserte for bortfall av lønn og dekket reiseutgifter, men gikk også til å betale sangere. Dette holdt han på med til han var over 60 år gammel og helsen satte begrensninger for den ofte ytterst ukomfortable reisevirksomheten. I alt samlet han i årenes løp inn ca. 2000 folketoner (Gaukstad 1997 s. 115). Hovedsamlingen ble utgitt under titelen *Ældre og nyere norske Fjeld-Melodier*. Gjennom dette arbeidet ble han kjent med presten, dikteren og folkevisesamleren Magnus Brostrup Landstad. Sammen utga de flere folkevise- og salmesamlinger på 1850-tallet. Særlig viktig i denne sammenheng er hans utgivelse av *Martin Luthers Aandelige Sange* i Landstads oversettelser med ”de dertil hørende oprindelige Melodier rytmisk fremstillede og 4stemmig harmoniserede samt ledsagede med Anmærkninger” (1859).

Året før ble Lindeman involvert i den såkalte salmesangstriden,

og Lindeman viste seg her å være i besittelse av en temmelig skarp penn.

I 1870 ga han ut *Norsk Messebog: indeholdende Formler og Melodier saavel til den almindelige som til den lutherske Messe, samt de tilhørende Menighedssvar*.

Samme år fikk han oppdraget med å revidere sin fars koralbok⁴ med tanke på det behov Landstads salmebok (autorisert 1869) representerte, etter hvert utvidet til også å omfatte Hauges salmebok (1873). Etter å ha blitt bedømt av en komité, ble Lindemans koralbok i 1877 autorisert til bruk ved gudstjenesten i rikets kirker.

Det kan virke overraskende, men Lindeman hadde ikke tillatelse til å gi konserter i sin egen kirke. Hans legendariske orgelspill – i stor utstrekning ekstemporert – må han altså i hovedsak ha utviklet og vedlikeholdt gjennom sitt gudstjenestespill. I forbindelse med innvielsen av orgelet i Royal Albert Hall i London i 1871 ble han invitert til å gi en serie orgelkonserter. I en alder av nesten 59 år var dette hans første reise utenfor fedrelandet!⁵ For å slippe overfarten over Nordsjøen, gikk reisen mest mulig over land, gjennom Sverige, Danmark, Tyskland og Belgia. Underveis fikk han anledning til en rask sightseeing i København, se Kølnerdomen og ta Londons severdigheter i nærmere øyesyn. Konsertene ble en stor suksess. Han befant seg i godt selskap blant andre inviterte organister fra Europa, bl.a. Anton Bruckner og Camille Saint-Saëns. Lindeman ga til beste åtte konserter i løpet av ti dager i august-september, hver bestående av improvisasjoner, egne salmemelodier og utdrag fra de norske fjellmelodiene. På hjemveien fikk Lindeman anledning til å høre den 88 år gamle Grundtvig preke i Vartov.⁶

Lindeman kom til å utdanne en hel generasjon organister og var – fra 1849 – også lærer i messesang ved universitetets praktisk-teologiske seminar. Sammen med sønnen Peter grunnla han i 1883 en organistskole, som oppnådde å få statlig støt-

te. Den ble drevet videre som en privat skole i to generasjoner, først av Peter Lindeman, deretter av Trygve Lindeman. Skolen endret i 1894 navn til Musikkonservatoriet, som igjen ble grunnlaget for Norges musikkhøgskole (etablert i 1973).

De siste tiårene av sitt liv komponerte Lindeman lite i større format. Det ble mest melodier til salmer og viser foruten korte orgelpreludier til praktisk gudstjenestebruk. Men ved flere viktige offentlige begivenheter, som kongelige dødsfall og kongekroninger, skrev han leilighetskantater.

Ved flere anledninger ble Lindeman offentlig hyldest til del. I 1870 ble han utnevnt til ridder av St. Olavs orden. Ved hans og Amindas sølvbryllup 27. september 1873 og ved 50-årsjubileet som organist, på fødselsdagen i 1875, ble han også behørig hedret og feiret. Ved dette jubileet fikk han overrakt en stor sølvvase som gave fra danske grundtvigianere og andre venner. I 1879 ble han valgt inn som medlem av Kungliga Musikaliska Akademien. Ved denne anledning besøkte han Stockholm, der for øvrig Peter på denne tiden studerte.

Han var aktiv i tjenesten livet ut. Noe av det siste han gjorde, var å utarbeide musikk til den nye norske høymesseliturgien av 1887, inklusive musikk til *Det store Gloria*. Lindeman døde 23. mai 1887. Ved begravelsen 27. mai, som ble bekostet av byen, deltok store deler av det offentlige Norge foruten hovedstadens sangforeninger. Ved hans bære ble det sagt at han var den som hadde lært det norske kirkefolk å synge (Bang 1893 s. 46). På oppfordring fra Bjørnson ble det utenfor Vår Frelses kirke i 1906 reist en byste av Lindeman. Den store konsertsalen ved Norges musikkhøgskole, Lindemansalen, er oppkalt etter organistskolens grunnlegger.

Til fjells etter glemte salmemelodier

O.M. Sandvik skriver om hvordan oppveksten hadde preget Lindeman: "Med morsmelken indsugte da Ludvig Mathias en

dyp kjærlighet til de melodier som det blev hans livs arbeide at redde fra glemsel" (Sandvik 1914 s. 125). I 1840 begynte Lindeman sin utgivelse av norske folketoner, *19 norske National-melodier*. Året etter fulgte fem hefter med *Norske Fjeld-Melodier harmonisk bearbejdede*. Dette var riktignok ikke frukter av eget samlerarbeid, snarere melodier han kjente fra familietradisjonen (ibid.). Noen år senere kom han i kontakt med læreren og kirkesangeren Andris Eivindsson Vang i Valdres. Eivindsson Vang besøkte Lindeman i Kristiania, og gjennom denne rikt utrustede tradenten fikk Lindeman en idé om den "blandt Folket i Fjeld-bygderne herskende Folkepsalmesang" (*Tradisjonsinnsamling* s. 89). I februar 1848 søkte han Det akademiske kollegium (Universitetet) om støtte til en samlerreise i Valdres. Som formål anga han muligheten av i folkesangen å finne et botemiddel mot den dårlige kirkesangen. Etter reisen i 1848 skrev han en svært interessant innberetning⁷ ledsaget av fire melodisamlinger, den første kaller han – på valdresdialekt – *Valdriske Psælmøtona aat Kingos Psælmøbok ell Kjyrkjibok*. Det er påfallende at Lindeman gjennom dette prosjektet åpent kritiserte koralene i sin fars koralbok og virkningene på kirkesangen av koralbokens innføring: "De Forsøg, som hidtil ere gjorte til Psalmesangens Forbedring ved at indføre eller paatvinge Menighederne nye Melodier istedetfor de, der ere hos Folket ligesom indsugede ved Modernelken, kunne formeentlig ansees som mislykkede". Resultatet er blitt forvirring eller at kirkesangen har forstummet (*Tradisjonsinnsamling* s. 89). Innberetningen viser både praktikerens søker etter en måte å fornye og forbedre kirkesangen på, og forskeren med evne til metodisk observasjon, sammenligning og refleksjon. Etter hvert kom han imidlertid til å skille disse prosjektene fra hverandre.

Lindeman eide en egen evne til å få folk til å synge for seg, gjerne mot litt betaling. Skepsis til omreisende byfolk måtte først brytes ned gjennom samtaler og kanskje hjelp med litt prak-

tisk arbeid på gården. Den store samlingen *Ældre og nyere norske Fjeld-Melodier* utkom med 13 hefter i årene 1853–67.⁸ Heri inngår også instrumentalmusikk for langleik og fele. Under reise- ne skrev han brev og førte dagbøker som kaster lys over de ofte vanskelige forholdene han måtte arbeide under. Han inkluderte også fruktene av andres innsamlingsarbeid i sine utgivelser. En egen samling med folketoner til tekster av Petter Dass kom ut i 1877. Dette var delvis toner innsamlet av presten Ole Tobias Olsen, Lindemans ledsager på reisen til London.

Lindeman noterte alle rytmiske og tonale eiendommeligheter i sangene han hørte. Men han publiserte dem i taktmessig orden og med enkle harmoniseringer for klaver. Mange arrangerte han også for mannskor. Melodiene til Draumkvedet utga han i arrangement for like stemmer (*30 norske Kjæmpevisemelodier*, 1863). Alle originalopptegnelsene av folkemusikk er oppbevart ved Nasjonalbiblioteket i Oslo.

Langt fra alle de innsamlede melodiene ble utgitt i Lindemans tid. Peter Lindeman besørget et ekstra hefte til *Ældre og nyere norske Fjeld-Melodier* i 1907 (bind 3 hefte 2). Bind 1–3 ble gitt ut av Gaukstad og Sandvik som faksimile i 1963, og i 1983 kom enda en utgave, supplert med alle tonene Lindeman hadde klargjort for utgivelse. Samlingen var da kommet opp i 669 nr. Lindemans håndskrevne originalopptegnelser ble utgitt i faksimile i 2003.⁹

Melodiredaktør, salmekomponist og koralbokutgiver

Disse sidene ved Lindemans virksomhet henger på mange måter sammen ettersom han stadig komponerte nye melodier til de samlingene han fikk ansvaret for, og fordi også visebøkene inneholdt salmer og behøvde melodier til disse. I denne artikkelen går jeg likevel ikke nærmere inn på hans arbeid med melodiene til visebøkene, selv om det kunne være interessant å undersøke stiltrekk og melodivalg i disse.

Det var Wexels som fikk den daværende stud. theol. Ludvig M. Lindeman til å begynne på arbeidet med salmemelodiene. Peter Lindeman skriver: "... det var den levende forkyndelse han hørte av Wexels i Vor Frelzers kirke, som bidrog til at aapne hans øine og hans hjerte for den erkjendelse, at salmemelodiene maatte leveres i en saadan skikkelse, at menigheden med lyst og glæde kunde istemme dem, og paa dem bære frem hvad hjertet var fuldt av."¹⁰ Det begynte med at Lindeman forsynte den første utgaven av Wexels' *Christelige Psalmer* (1840) med et melodibilag. Det inneholder 21 anonyme melodier, firstemmig harmonisert, som han ifølge Wexels' forord hadde "for en Deel selv komponeret".¹¹ Blant disse finnes hans ungdoms mesterverk, melodien til "Kirken den er et gammelt hus" (NoS 689/690¹²), dessuten "Sorrige og Glæde de vandre tilhobe" (440). Wexels' samling kom i to utgaver til (1844, 1859), hver gang med et utvidet melodibilag med enstemmige melodier, men fortsatt uten komponistopplysninger. Bortsett fra de to nevnte melodiene fra 1840 førte produksjonen fra disse to tiårene ikke til noe klart gjennombrudd for hans virksomhet som komponist av salmemelodier. Det kom først på 1860-tallet.

Hans hymnologiske interesse ble naturligvis sterkt stimulert av samarbeidet med Landstad. Landstad representerte en folkelig kultur som på salmefeltet innebar kritikk av den autoriserte koralboken,¹³ en positiv holdning til restaurering av de gamle koralmelodiene og åpenhet for bruk av folketonen i kirkesangen. Gjennom utgivelsen av luthersalmene i 1859 ga Lindeman signaler, riktignok noe uklare, om at det kommende koralbokenarbeidet ville følge dette programmet.¹⁴

I 1858 kom så Behrens' *Om den lutherske Salmesang og dens Gjenindførelse i den norske Kirke* ut. Denne brannfakkelen av et skrift var ledsaget av 30 melodier rytmisk og melodisk restaurert etter tyske forbilder. Mens Lindeman fremdeles var i en søkende fase, gikk Behrens freidig ut og flagget et klart

historiserende standpunkt. Skriftet ble anmeldt av Lindeman i *Morgenbladet* 30. april 1858. Dette ble opptakten til salmesangstriden, en litterær og musikkteoretisk strid som med noen avbrudd kom til å vare til 1880.¹⁵ I hovedsak ble den ført i dagspressen. En teori jeg prøvde ut i min doktoravhandling, er at Lindemans standpunkt i koralspørsmålet kom til å bli bestemt gjennom negasjon av Behrens' argumenter. Stridens dokumenter underbygger dette synspunktet. Men positivt medvirkende var nok også Lindemans gode erfaringer med sine egne salmemelodier.

Med det såkalte Kristiania-tillegget, et tillegg til *Evangelisk-christelig Psalmebog* som ble autorisert til bruk i Kristianias menigheter i 1853, fikk et utvalg av Grundtvigs salmer sin offisielle godkjenning i Norge. Disse krevde nye melodier. I 1863 sendte Lindeman ut sitt viktige hefte *13 nye Melodier til Salmer i "Tillægget"* med bl.a. "Én Gud og alles Fader" (534), "Saligheten er oss nær" (84), "Sannhets tolk og taler" (214) og "Jeg går i fare hvor jeg går" (106). Året før, i 1862, hadde han gitt ut en samling melodier til grundvigtekster i København, *Salmer af Biskop N.F.S. Grundtvig*. Ved å overføre karakteristiske trekk fra egne melodier på melodier fra 15- og 1600-tallet, oppsto den «belivede koral». Den kjennetegnes av strategisk plasserte punkteringer, notasjon i 4-deler, fjerning av fermatene ved linjeslutt og innføring av nøyaktig utmålte pustepauser ved linjeslutt samt relativt raske tempoangivelser.¹⁶ Det ser ut til at Lindeman prøvde ut denne metoden første gang i *Melodier til Sangene i Læsebogen for Folkeskolen og Folkehjemmet* (tre hefter, 1864/65). Tanken kan ha vært at de gamle melodiene ville få nytt liv og fungere like godt som de nykomponerte. Men han må da ha sett bort fra de tonale forskjellene mellom de gamle og de nye melodiene, spesielt at de gamle ikke var styrt av underliggende harmoniske progresjoner slik som de nye.

Da Lindeman i 1870 fikk oppdraget med å utarbeide koral-

bok til Landstads salmebok, senere utvidet til også å omfatte Hauges salmebok (autorisert i 1873), økte hans egen melodi-produksjon ytterligere. Det må være inntrykk fra denne tiden sønnen Peter (f. 1858) hadde i tankene da han skrev følgende om farens melodiske åre:

”Trods det store antal melodier finder man [...] ikke mange som ligner hverandre; [...] melodierne er ikke blit til under beregninger og funderinger med vanskelig valg og vraken. De kom strømmende av sig selv og fæstedes paa papiret uten tilsynelatende besvær.”¹⁷

Lindemans utkast til koralbok kom i tre hefter, først to med tittelen *Melodier til Landstads Salmebog* (1871). Hefte 1 inneholder melodier som ikke står i O.A. Lindemans koralbok, det vil si i stor grad hans egne (54 melodier). Hefte 2 inneholder melodier fra farens koralbok i nye harmoniseringer og rytmisk belivede. I 1875 kom så *Melodier til Hauges Salmebog for Kirke og Hus*. Disse er ordnet etter versemål og mangler komponistangivelser. Trolig er samtlige 67 melodier av Lindeman, men ingen av dem har hevdet seg. Dette heftet ble av ukjente grunner heller ikke autorisert.

Utover i 1870-årene nådde salmesangstriden sitt klimaks. På restaurasjonsfronten fikk nå Behrens støtte av Otto Winter-Hjelm. Lindeman nøt imidlertid kirkedepartementets tillit og kunne sette sine ideer igjennom. Etter behandling i en sakkyndig komité¹⁸ ble Lindemans koralbok autorisert 15. desember 1877. Den kom ut året etter. Da var antallet egne melodier økt til 61. Ingen norske folketoner var med, heller ingen andre norske melodier, derimot noen danske og svenske. Lindeman hadde dog måttet godta et tillegg med melodier ”harmoniserede af de berømte Komponister M. Prætorius, Joh. Schott, J. H. Schein [...]”, et tillegg som i første utgave var uten tekster og

som besto av utpregede korsatser, ikke satser til praktisk bruk. Om dette tillegget lot Lindeman i koralbokens forord falle de senere så ofte siterte ord:

”Kan altsaa Præst og Menighed finde sig tilfredsstillede ved disse efter min Mening i mange Henseender ufuldkomne Produkter fra Kunstens Barndom, saa er der nu Anledning til at benytte dem.”

Tillegget fikk ingen praktisk betydning og ble ifølge Sandvik «det egentlige dødsstøt for den rytmiske salmesang i vårt land» (Sandvik 1930 s. 92). Alle ville ikke danse etter Lindemans pipe, og hist og her ble rytmiske koraler likevel innført, bl.a. i Trefoldighetskirken i Kristiania, der Winter-Hjelm regjerte på orgelgalleriet (Holter 2003 s. 70). Andre organister neglisjerte de lindemanske punkteringer (Holter 2003 s. 71f). Ved koralbokrevisjonen på 1920-tallet ble den lindemansk belivede koral avskaffet, men mange av Lindemans harmoniseringer ble beholdt, både i hans egne og i eldre melodier.

Hva kjennetegner Lindemans melodier?

O.M. Sandvik beskriver det nye som kom inn i norsk kirkesang på 1800-tallet, som ”Ludv. M. Lindemans dårende melodi” (Sandvik 1930 s. 27). Men det bør tilføyes at hos Lindeman danner melodien, rytmen – spesielt punkteringene – og den rike, firklangsmettede harmonisering en helhet. Karakteristiske trekk i melodiene er store sprang, også tritonus, som i ”Påskemorgen” (184) og stigende liten septim, som i ”Å, la din Ånd” (613) treklangsbyrtninger, ikke sjelden over en hel oktav (stigende i 46, 223, fallende i 182) sekvenser (fallende i 9, 364, 606, stigende i 123 – oftest i siste halvdel) stort omfang, både i melodien som helhet og innenfor den enkelte linje.

31 av Lindemans melodier i NoS går i dur, fem i moll mens to er doriske (96, 689). Durdominansen svarer godt til komponistens sympati med Grundtvigs "glade kristendom". Kvart- og kvintsprangene gir melodiene et fanfare- eller signalpreg, mest utpreget i "Saligheten er oss nær" (84). Og Lindeman liker godt å bringe melodien til en triumferende slutt på oktaven, f.eks. 15, 182 (på ordet "høye"), 265, 399, 413.

Når det gjelder form, er han konservativ og holder seg mye til barformen i ulike varianter: AAB (188, 480), AABC (15, 46, 223), sjeldnere i avrundet barform: AABA' (530, 689/690).

I likhet med faren varierer han alltid harmoniseringen av reprisene. For at menigheten ikke skulle falle tilbake i gamle fermatesynder, måtte det være utvikling og bevegelse hele tiden. Hver meloditone får sin akkord, og rytmen er med få unntak den samme i alle stemmene. Melodiene modulerer virkningsfullt til de fleste skalatrinn, med naturlige unntak for henholdsvis 7. trinn i dur og 2. i moll samt de høye 6. og 7. trinn i moll. Hver linje har et klart harmonisk mål, og Lindeman sørger for at sluttkadensen aldri blir foregrepet.

Hva punkteringene angår, så gir de som regel en meget god fremdriftseffekt. Men det finnes unntak, f.eks. virker ikke punkteringene i "Jesus ved Guds høgre tronar" (251) helt vellykket plassert, se takt 6 og 8. Behrens foreslo her at punkteringene skulle komme en halv takt senere. Resultatet ville bli som i 399. Noe tilsvarende gjelder i B-delen av "Å Guds martyrar" (79). Ingen av disse har sunget seg inn i kjernerepertoaret. Det må også påpekes at rytmen i "Opp, jublende sang" (638) har voldt såpass store problemer at både Per Steenberg og danske koralbokredaktører har valgt å gjennomføre samme rytmemønstre i hele melodien.¹⁹ Helnoten på penultima (nest siste tone) i "Dype, stille" (552) og "Over Kedron Jesus treder" (123) har naturligvis ingen menigheter greid å holde ut lenge nok. Følgelig er den blitt halvert. Korte opptakter ville Lindeman ikke

ha i salmene. I en melodi som "En Gud og alles Fader" skaper dette problem ved reprisen, om man ikke legger inn en fermate (notert som dobbelstrek i NoS/NoKo). Da oppstår en 5/4 takt, helt i strid med Lindemans prinsipper. I samme melodi har han for øvrig rytmisert de kvinnelige utgangene i linje 1, 3, 5 og 7 som kort-lang, såkalte *scotch snaps* (vanlige i folketonene, sml. f.eks. "Med Jesus vil eg fara", 418). De fungerer utmerket, men oppleves nærmest som synkoper, noe som i Lindemans øyne ikke var forenlig med menighetssang. I "Jeg går i fare" vaklet komponisten mellom kort opptakt til siste linje (1863-versjonen) og fermate over nest siste linjeslutt (1871-versjonen). Av to "onder" landet han på det siste. Et sted som heller ikke fungerer uten justering, er den høye avslutning av nest siste linje i "Opp, jublende sang". Lindeman noterer den siste tonen – tro mot sitt prinsipp – som 8-del fulgt av 8-dels pause. Men allerede Peter Lindeman fant i 4. utgave av farens koralbok (1896) å måtte innføre en fermate her.

Ut i verden

Hovedsakelig skrev Lindeman salmemelodier for to "markeder". Foruten Den norske kirke ble den grundtvigske salmesang i Danmark rikelig tilgodesett med nye, sangbare melodier. Allerede i 1843 ble han representert med tre melodier i P. Hjorts samling *Gamle og nye Psalmer* (København 1843). Grundtvig var personlig meget takknemlig for hva Lindeman hadde gjort for hans salmetekster. De første som ga Grundtvigs salmer vinger, var Weyse, Hartmann, Berggreen og Rung. Den neste generasjon komponister bestod av Barnekow, Kalhauge, Winding og nordmannen Lindeman (Nørfelt 1983 s. 22). I Henrik Glahns registrant *Salmemelodien i dansk tradition 1569–1973* kommer Lindeman med 32 melodier på femteplass etter Laub, Berggreen, Barnekow og Hartmann (Glahn 2000 s. 218). I L. Birkedal-Barfods store samleverk *Menighedens Melodier* (Kø-

benhavn 1914) er det 46 melodier av Lindeman.

Lindemans koralbok kom ut i en egen amerikansk utgave til bruk i de norsk-amerikanske menighetene innenfor Den forenede kirke (Minneapolis 1899). Her har den fått et tillegg av Oluf Glasøe (se Holter 2007 s. 199).

Hvilke lindemanmelodier har så funnet veien til utenlandske salmebøker? ”Kirken den er et gammelt hus” (KIRKEN) er den suverent mest utbredte. Denne doriske melodien er egentlig utypisk for Lindemans modne stil. Jeg har ingen fullstendig oversikt over alle forekomster av melodien, men av nyere salmebøker jeg har for hånden, finnes den i alle de nordiske samt i den latvisk-lutherske, tysk-lutherske og hollandsk-reformerte, videre i engelske, amerikanske og økumeniske salmebøker. Av ikke-lutherske, norske salmebøker finnes den i *Metodistkirkens salmebok* og den katolske *Lov Herren*.

Den amerikanske kirkemusikkprofessor Paul Westermeyer skriver om KIRKEN:

[...] it has left the rugged waters of the sixteenth century for the smoother isometric conditions of the nineteenth century and the influence of the organ. What it may lack rhythmically, it makes up harmonically. The Dorian tune has sufficient melodic interest to stand alone, [...] It is a compelling and sturdy tune 'built on a rock' [salmens engelske åpningsord] (Westermeyer 2010 s. 502).

Den engelske hymnologen Erik Routley nevner Lindemans innsats som samler av folkemusikk og fortsetter: ”[he] composed many tunes; the one which has true greatness is that which is in the USA called KIRKEN” (Routley 1981 s. 181).

Av nyere utenlandske salmebøker har *Den danske salmebog* (2002) åtte melodier av Lindeman. Det er interessant å konstatere at fire av dem, alle til tekster av Grundtvig, er ukjente

hos oss. Kvantitativt er det likevel *Evangelical Lutheran Hymnary* (1996) som topper listen – den har hele tolv melodier av Lindeman foruten fem norske folketoner. Men så har da også det lille kirkesamfunnet som står bak, Evangelical Lutheran Synod, sterke norske røtter.

Hvor norske er Lindemans melodier?

Rundt forrige århundreskifte var det en vanlig oppfatning at Lindemans melodier uttrykker den spesielt norske tonefølelse. I 1893 skrev biskop Bang at de er ”i stor Udstrækning baarne af Folketonen”, og ”det er igjennem denne Koralbog [L.M. Lindemans], at *den norske Folketone* for første Gang har faaet Anledning til at gjøre sig gjældende paa Koralens Omraade” (Bang 1893 s. 47, 55f). Han opplyser at melodien til ”Naar mit Øie” (480) er en ”Tillempning af en gudelig norsk Folkesang” (Bang 1893 s. 47). Sandvik skrev i 1914 at ”[d]et som griper os norske saa ved de Lindemanske salmetoner, er deres hjemlige klang, deres nære forhold til folketonen” (Sandvik 1914 s. 128). Men det forundrer da at Lindemans melodier først ble trykket til danskenes hjerter. Det spørs om det ikke forholder seg omvendt, at den norske tonefølelse – i hvert fall på koralens område – er blitt preget nettopp av Lindemans melodier. I tilfellet ”Naar mit Øie” hevder Øystein Gaukstad at folketonen – som er knyttet til teksten ”Hellig Ånd, o himmellue” (590) – er en omsynging av Lindemans melodi, altså det omvendte forholdet av hva Bang mente å vite (Gaukstad 1973 s. 40; Gaukstad 1997 s. 135ff).

En intervallanalyse kan bidra til å kaste mer lys over spørsmålet om det norske preget. Jeg har valgt å gjøre en sammenligning av siste melodilinje i de 38 lindemanmelodiene i NoS (LML) med siste linje i 38 norske folketoner i samme bok (nft). Jeg forsynte hvert tonetrinn (uavhengig av toneart og unnatt tonegjentakelser) med et tall fra 1 til 7 for å kunne identi-

fisere likheter og forskjeller mellom de to gruppene. Det viser seg at folketonene har en klar tendens til å kadensere nedenfra, altså fra 7. til 1. trinn, mens Lindeman gjør dette mye sjeldnere (LML: 4, nft: 18). Omvendt kadenserer Lindeman oftere ovenfra, fra 2. til 1. trinn (LML: 33; nft: 19). Ser man på de fire siste tonene i hver melodi, forekommer 7. trinn (høyt eller lavt) mye sjeldnere hos Lindeman enn i folketonene (LML: 5; nft: 24). Tonefølgene 4321 og 1321 forekommer henholdsvis 15 og seks ganger hos Lindeman, de samme bare tre, henholdsvis to ganger i folketonene. Tonefølgen 5671 forekommer fire ganger i folketonene, men aldri i Lindemans sluttkadenser.

Melodiene ble også sammenlignet med hensyn til tonalitet. Av Lindemans melodier går 31 i dur og syv i moll/dorisk. Blant folketonene er forholdet nesten omvendt, 11 går i dur mens 27 går i moll, dorisk eller frygisk.

Taktartene viser også en klar forskjell. Lindeman benytter todelt takt (4/4 eller alla breve) i 31 melodier, tredelt (3/4 eller 6/4) i syv – men aldri til jambiske eller trokeiske tekster. Av folketonene går 21 i todelt takt, mens hele 17 går i tredelt (3/2, 3/4, 6/4, 6/8 eller 9/8) – også til jambiske eller trokeiske tekster.

Omfanget av sistelinjene er også forskjellig. Folketonene har her i snitt et omfang på i overkant av en kvint, mens Lindemans sistelinjer har et snitt på i overkant av en sekst. Men av de sistnevnte har hele 13 en sistelinje på en oktav eller mer, mens blant folketonene gjelder dette kun to.

I tabellform ser analysen slik ut:

<i>Parameter</i>	<i>Lindeman</i>	<i>Norske folketoner</i>
Kadens nedenfra	4	18
Kadens ovenfra	33	19
7. trinn i de fire siste tonene	5	24

Tonefølge 4321	15	3
Tonefølge 1321	6	2
Tonefølge 5671	0	4
Dur	31	11
Moll/dorisk/frygisk	7	27
Todelt takt	31	24
Tredelt takt	7	17
Gjennomsnittlig omfang	sekst	kvint
Oktavomfang	13	2

Denne lille analysen tyder på at det er klare stilforskjeller mellom de to melodigruppene, både med hensyn til melodi, tonekjønn, rytme og omfang. Lindemans melodier, med noen unntak, synes ikke å være spesielt beslektet med de norske folketonene. Det ligger da nær å trekke den slutning at Lindemans stil har mer til felles med de danske melodiene som i det 19. århundre ble komponert til Grundtvigs salmetekster. Men en nærmere undersøkelse av dette forholdet må utstå i denne omgang.

Avsluttende bemerkninger

Alle store personer kaster skygge, og Lindeman er ikke noe unntak. Det er ikke mulig å komme forbi at hans dominerende posisjon og kontroversielle standpunkter fikk negative følger. For det første ble han en bremssekloss for innføringen av de rytmiske koralene, som på 1800-tallet var på vei inn i tysk kirkesang. I salmesangstriden var Lindeman en sentral, men på mange måter defensiv aktør. Kunnskapen om saken var der, i noen grad også erfaring med bruken av de rytmiske koralene, men altså ikke Lindemans vilje (Holter 2003 s. 36–68).

Lindemans forhold til de religiøse folketonene er fort-

satt en av gåtene i norsk salmehistorie. Den store folkemusikk-samleren fant ingen folketonar verdige til en plass i koralboken. Dette har gjerne vært forklart med at de var for kompliserte for menighetssang.²⁰ Men denne forklaringen overbeviser ikke. Flere av de folketonene som kom med i *Koralbok for den norske kirke* i 1926, er enkle toner som Lindeman hadde samlet inn, arrangert og utgitt. Noen av dem var da godt innsunget på uofisiell basis og ble raskt en suksess. Lindemans danske kolleger hadde også et langt mer positivt syn på bruk av folketonar som salmemelodier. I dag, 200 år etter Lindemans fødsel, må det være tillatt å stille et spørsmålsteget ved Lindemans motiver og dømmekraft på dette punkt.

Kanskje kan dette ses i sammenheng med at Lindeman supplerte eldre melodier med egne og betegnet dem som b-melodier. Sandvik sier om dette: "[...] han [vælger] for mange av sine egne melodier. Ikke bare komponerer han nye, hvad han jo ofte var nødt til for de nye versemaals skyld, men han gir sin egen melodi til frit valg hvor der allerede fandtes en udmerket gammel melodi" (Sandvik 1918 s. 60). Eksisterende og til dels innsungne norske melodier erstattet han. Han ble dermed stående som den eneste norske komponist i sin koralbok. Det er vanskelig å forklare dette ut fra samtidens forventning til en koralbokredaktør. Verken de eldre eller noenlunde samtidige danske koralbøkene var dominert av en enkelt komponist, om de enn bar utgiverens stempel på andre måter. Likevel: Lindemans salmemelodier er blitt nasjonale fordi de tiltalte oss på en spesiell måte i en tid da nasjonen skulle finne sin identitet. Mye tyder på at de vil leve lenge, kanskje særlig de som knytter seg til livets og årets høytider. Men da må vi ikke glemme Lindemans vennlige oppfordring: «Syng med!»

stig.holter@grieg.uib.no

TILLEGG: LINDEMANS KOMPOSISJONER

For en fullstendig oversikt over Lindemans komposisjoner, se Gaukstad 1961. Fortsett er ikke alle verkene utgitt.

Orgelverk

Variasjoner over "Hvo veed hvor nær mig er min ende" (1836, trykt 1975)

Variasjoner over "Hvo ene lader Herren raade" (1850-tallet).

Tre preludier over BACH (1850-tallet).

36 fugerte preludier (1881)²¹.

54 smaa preludier (1883).

Kroningsmarsj til kong Oscar II og dronning Sofies kroning i Trondheim domkirke 18. juli 1873.

Klaververker

Fire valser (1830-tallet).

Variationer over "Gubben Noa" for 4-hendig piano

Scherzo (trykt 1851).

Vivace giocoso (trykt 1878).

Sangene

Omkring 950 melodier ifølge Gaukstad (Gaukstad 1961 s. 96).

Korverk

To kantater ved Karl Johan XIVs død i 1844 (tekster av J.S. Welhaven og A. Munch). Begge manuskripter sterkt brannskadet.

Dansk Seier-Sang (Grundtvig, 1848).

Julekantate (1848, tapet)

Mit følge (Bjørnson, 1874).

Sang til det danske folk: Fremad og hjemad (Grundtvig/Arvesen, 1874).

Livet og freden (Grundtvig, 1874).

Kantate ved Universitets Minnefest over Karl XV (1872).

Kantate ved Oscar II og dronning Sofies kroning i Trondheim domkirke 18. juli 1873.

Kantate over Grundtvig til tekst av Bjørnson (1874).

Kantate ved kirkeinnvielser ("Bygdø-kantaten" fra 1876, tekst av

Monrad, trykt 1898).

Fire kirkelige Korsange til Brug ved de store Høitider (trykt 1890).

Ellers sanger for mannskor og blandet kor. Mange av korsangene ble skrevet til bruk i folkehøyskolene og i mannskorbevegelsen.

Scenemusikk

Musikk til Wergelands *Campbellerne* (1838, tapt).

Litteratur

Bang, A. Chr.: "Oplysninger om Kirkemusikere, hvis Navne er knyttede til Landstads Salmebog" i *Tillæg [til Landstads salmebok] indeholdende Kirkesalmebøger og Salmedigtere, [...] Kirkemusikere og Kirkemusik [...] og Norsk Kirkebygningskunst*, Kristiania [1893] s. 42–56.

Gauksstad, Øystein: "L. M. Lindemans komposisjoner: bibliografi I." *Norsk Musikkgranskning*, årbok 1959–61, Oslo 1961 s. 96–165.

Gauksstad, Øystein: "L. M. Lindeman: bibliografi II: folkemusikk." *Norsk Musikkgranskning*, årbok 1962–71, Oslo 1972 s. 81–239.

Gauksstad, Øystein: *Toner fra Valdres*. Valdres bygdeboks forlag, Leira 1973.

Gauksstad, Øystein: *Ludvig Mathias Lindemans samling av norske folkeviser og religiøse folketonar. 1: Tekster*. Novus forlag, Oslo 1997.

Glahn, Henrik: *Salmemelodien i dansk tradition 1569–1973*. ANIS, København 2000.

Golf, Olav: *Norgesvennen Grundtvig*. Lunde, Oslo 2001.

Herresthal, Harald: *Hvem var Ludvig Mathias Lindeman?* Nettbibliografi, 2011. www.lindemanslegat.no

Holter, Stig Wernø: "Fra 'raketsang' til belivet koral. Et forsøk på en psykologisk tolkning av salmesangstriden". *Norsk kirkemusikk* 1998 nr. 3–5.

Holter, Stig Wernø: "Hellig sang med himmelsk lyd": *Norsk kirkesang i endring og vekst med særlig vekt på Korallbok for Den norske kirke*. (Avhandling for dr.philos-graden 2000.) Bergen 2003.

Holter, Stig Wernø: "'Kan du glemme gamle Norge'. Noen meddelelser om norsk-amerikanske korallbøker." *La livets kilde rinne: Festskrift til Ove Kristian Sundberg på 75-årsdagen 22. juni 2007*. Norsk

Musikforlag, Oslo 2007 s. 191–213.

Lindeman, Ludv. M.: *Orgelbok*. Norsk Musikforlag, Oslo 1983.

Ludv. M. Lindeman: *Melodier til Brorsons Svanesang for piano eller orgel med underlagt tekst. Jubilæumsutgave*. Kristiania 1912.

Lindeman, Thv.: *Den trønderske familie Lindeman*. Trondhjem 1924.

Norsk biografisk leksikon, bd. VIII, Oslo 1938 s. 385–391.

Nørfelt, Henrik Fibiger: *En ny Sang i Danas Mund*. P. Haase & Sønns Forlag, København 1983.

Routley, Erik: *The Music of Christian Hymns*. G.I.A. Publications, Chicago 1981.

Sandvik, O.M.: "L.M. Lindeman" i Halvdan Koht (red.): *Vore hovedinger: Portrætter af berømte nordmænd*. Trondhjem 1914 s. 125–128.

Sandvik, O.M.: *Norsk kirkemusik*. Kristiania 1918.

Sandvik, O.M.: *Norsk koralhistorie*. Oslo 1930.

Sandvik, O.M.: *Ludv. M. Lindeman og folkemelodien*. Tanum, Oslo 1950.

Sandvik, O.M.: "Den unge Ludvig Mathias Lindeman." *Norsk Musikkgranskning*, årbok 1947–1950, Oslo 1950 s. 93–96.

Sandvik, O.M.: "Nytt fra L.M. Lindemans saga". *Norsk Musikkgranskning*, årbok 1959–61, Oslo 1961 s. 166–177.

Tradisjonsinnsamling på 1800-talet: Stipendmeldingar frå P. Chr. Asbjørnsen, J. Moe, L. Lindeman, S. Bugge, M. Moe. Universitetsforlaget 1964.

Westermeyer, Paul: *Hymnal Companion to Evangelical Lutheran Worship*. Augsburg Fortress, Minneapolis 2010.

Aanestad, Lars (red.): *Kristen sang og musikk*, bd. II. Runa forlag og A/S Lunde & Co's forlag, Oslo 1965.

Aas, Einar: *Kristiania katedralskole i det nittende århundre*. Jacob Dybwad, Oslo 1935.

Noter

1 Et munnhell fra en bygd der Lindeman hadde spilt til gudstjenesten. Folk stilte seg opp for å se på ham, hvorpå Lindeman "vender hodet alvorlig, venlig til en hastig bemerkning: "Syng med!" *Ludv. M. Lindeman: Melodier til Brorsons Svanesang for piano eller orgel med underlagt tekst. Jubilæumsutgave*. Kristiania 1912 s. 9.

2 En oversikt over Lindemans komposisjoner presenteres som tillegg til denne artikkelen.

3 Lindemans historisk interessant søknad er gjengitt i Sandvik 1961 s. 166ff.

4 O.A. Lindemans koralbok ble autorisert til utelukkende bruk i 1835 (trykt i 1838). Den brakte melodier til salmene i de tre salmebøkene som var i bruk, Kingos, Guldbergs og Evangelisk-kristelig salmebok, men inneholdt ingen nye melodier. O.A. Lindeman betraktet antakelig kirkemelodiene som en avsluttet kanon. Hans koralbok avløste Breitendichs, Schiørrings (liten utbredelse i Norge) og Zincks koralbøker.

5 Lindemans ledsager på reisen, O.T. Olsen, skrev en fyldig beretning om reisen og konsertene, gjengitt hos Gaukstad 1997 s. 89–110.

6 De to hadde truffet hverandre tidligere i forbindelse med Grundtvigs Norgesbesøk i 1851 (Golf 2001 s. 17).

7 Publisert i *Norske Universitets- og Skole-Annaler* 2. Række, 5; Christiania 1850 s. 481–510.

8 Bind I og II inneholder seks hefter hver. Av bind III utkom kun første hefte.

9 Ludvig Mathias Lindeman: *Norske folkeviser og religiøse folketoner*, bind 2. Noter. Novus forlag, Oslo 2003.

10 *Ludv. M. Lindeman: Melodier til Brorsons Svanesang for piano eller orgel med underlagt tekst. Jubilæumsutgave.* Kristiania 1912 s. 10f.

11 Ni av disse skal være komponert av Lindeman, men noen er usikre (Gaukstad 1961 s. 97).

12 Nummerhenvisninger er i det følgende til Norsk salmebok 1985 (NoS).

13 Han tok i 1857 initiativ til å få opphevet autorisasjonen til utelukkende bruk. Landstads skriv om dette til kirkedepartementet er gått tapt, men det ble journalført 27. februar 1857, dagen etter O.A. Lindemans død! Landstads initiativ førte til at departementet gjennomførte en omfattende høring om saken, uten at noe konkret kom ut av det (Sandvik 1930 s. 29–43).

14 Lindemans koralhistorisk interesse kom også til uttrykk ved at han utga salmemelodiene fra Jespersensons graduale (1860) og

34 melodier fra Kingos graduale (1875). Blant hans manuskripter foreligger også avskrifter av melodiene i Pontoppidans salmebok, bergensorganisten Schediwy's håndskrevne koralsamling fra 1869 (utarbeidet i forbindelse med autorisasjonen av Landstads salmebok) og en transkripsjon av den håndskrevne koralboken fra 1664 med initialene L.W. [= Lorentz Wilckens (?), organist i Nykirken i Bergen].

15 For en samlet fremstilling av salmesangstriden, se Holter 1998 og Holter 2003 s. 36–68.

16 Også harmoniseringene er et vesentlig element ved den belivede koral, se nedenfor.

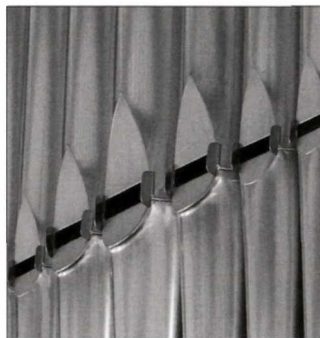
17 *Ludv. M. Lindeman: Melodier til Brorsons Svanesang for piano eller orgel med underlagt tekst. Jubilæumsutgave.* Kristiania 1912 s. 13.

18 En detaljert redegjørelse for komiteens merknader finnes hos Sandvik 1930 s. 70–88.

19 Bl.a. Bielefeldt: *Melodier til Psalmebog for Kirke og Hjem*, 1900 og *Den danske koralbog*, 1954.

20 Se f.eks. Aanestad 1965 sp. 262.

21 Peter Lindeman skrev senere en fantasi til hver av disse fugene. Utgitt samlet på Cantando Musikkforlag.

L.M. Lindeman og Danmark. - om L.M. Lindemans melodier i dansk salmesang

af Ole Brinth

Tillykke til Norge med året 2012 hvor man kan fejre Ludvig Mathias Lindemans¹ 200 års fødselsdag.

- og tillykke til os i Danmark med at Ludvig Matthias Lindeman så ud over egne landegrænser og lod sig fange ind af det danske og gennem tekster af frem for alt Grundtvig lod sig inspirere til at komponere melodier, der blev og endnu er en del af dansk salmesang.

Melodierne

Den seneste danske koralbog (KDDS)² rummer 9 melodier af L.M. Lindeman:

DDS 34	<i>Gud skal alting mage</i>
DDS 294	<i>Talsmand, som på jorderige</i>
DDS 321	<i>O kristelighed</i>
DDS 323	<i>Kirken den er et gammelt hus</i>
DDS 348	<i>Tør end nogen ihukomme</i>
DDS 396	<i>Min mund og mit hjerte</i>
DDS 41	<i>Hyggelig, rolig</i>
DDS 546	<i>Herrens venner ingen sinde</i>
DDS 597	<i>Så vide om land, som sol monne gå</i>

Den umiddelbart foregående koralbog i Danmark³ rummede 8. Tilvæksten udgøres af Lindemans melodi, der ud fra en længere tradition er knyttet til Wexels salme *Så vide om land som sol monne gå* der i DDS 1953 / DDK 1954 ikke havde egen melodi⁴. Man kan således på et overordnet plan notere sig, at der er tale om en svag tilvækst, og dermed at Lindeman ikke blot har fastholdt sin plads i danske salmesang, men rent faktisk vundet en smule yderligere terræn.

Ud af en samlet melodimængde i KDDS på 568 kan Lindemans bidrag synes beskedent. Ser man isoleret på salmemelodier komponeret i det 19. århundrede står Lindeman imidlertid som den komponist fra et andet land end Danmark, der har bidraget med flest melodier. Betragter man det samlede billede af melodier fra 19. århundrede i den danske koralbog står Lindeman numerisk set i skyggen af Weyse, Berggreen, Hartmann, Rung og Barnekow, mens han er rigere repræsenteret end f.eks. Niels W. Gade, August Winding og Viggo Kalhauge.

Ud fra en numerisk betragtning placerer Lindeman sig således ikke uden en vis kant som bidragyder fra det 19. århundrede til

den danske salmesangs melodirepertoire.

De tilgrundliggende salmetekster

Tager man sig for at se på de enkelte melodier, og her særligt ser på, hvilke digtere der har givet anledning til melodierne ved deres tekster, så adskiller den førstnævnte melodi i ovenanførte oversigt sig fra alle de øvrige, ved at den tilgrundliggende tekst er en oversættelse fra det tyske foretaget af Brorson. Teksten, der oprindeligt er digtet af E. Stockmann, står i dansk oversættelse ved Brorson i Landstads salmebog⁵ som nr. 490. Her er teksten bragt med de to melodier, som også i dag ses til teksten i dansk salmesangs-tradition: Crügers melodi fra 1653, oprindeligt knyttet til *Jesu, meine Freude*, og Lindemans melodi, der antages at være komponeret omkring 1863⁶.

De øvrige melodier har alle i udgangspunktet tilknytning til tekster af Grundtvig. Efterfølgende er to melodier blevet knyttet til andre tekster. Det gælder for henholdsvis melodien til Jens Schiørrings tekst *Herrens venner ingen sinde*, der oprindeligt er komponeret til Grundtvigs *Herrens røst som aldrig brister* og melodien til Wexels salme *Så vide om land, som sol monne gå*, der oprindeligt er komponeret til Grundtvigs *Apostlene sad i Jerusalem*.

Udgivelserne

Lindeman udgav to samlinger⁷ af melodier, der i denne sammenhæng særligt tiltager sig interesse.

Den første af disse så dagens lys i 1862 og knytter sig tæt til Grundtvigs salmedigtning – samlingens fulde titel lyder: *Salmer af Biskop Nik. Fred. Severin Grundtvig med Melodier for Orgel eller Piano af Ludv. M. Lindeman Organist i Kristiania*. Den anden udgivelse, der i nærværende sammenhæng i særlig grad tiltager sig, kom i 1870 og knytter sig som titlen angiver til Grundtvigs Sang-værk: *Melodier til N.F.S. Grundtvigs Sang-*

værk til den danske Kirke-Skole.

Førstnævnte samling fra 1862 rummer i alt 27 melodier til 26 tekster af Grundtvig⁸. Den enkelte melodi bærer som overskrift angivelse af, hvor den omhandlede tekst er at finde, og denne angivelse står i stedet for en egentlig melodititel, der jo vanligvis er tekstens førstelinie.

Samlingens første melodi bærer således overskriften ”Grundtvigs sangværk Nr. 369. Festsalme Nr. 843. P. Fengers Salme-T. Nr 1050”, og denne overskrift kan tjene som dækkende eksempel for samtlige samlingens melodioverskrifter. Melodien, der bærer denne ”overskrift” er komponeret til teksten *O, lad din Ånd nu med os være*.

Om fem af melodierne meddeles det, at de tidligere har været trykt i W.A. Wexels salmebog 1840⁹.

De 27 melodier i samlingen er:

1 <i>O lad din Ånd nu med os være</i>	KDDS -- (DDS 446)
2 <i>Som han siger saa I gjøre</i>	KDDS -- (DDS --)
3 <i>En sædemand gik ud at saae</i>	KDDS -- (DDS 153)
4 <i>Kvindelil! Din Tro er stor</i>	KDDS -- (DDS 158)
5 <i>Alle Kristne Fødselsdag</i>	KDDS -- (DDS --)
6 <i>Venner! Lad os ihukomme</i>	KDDS -- (DDS --)
7 <i>O, du Guds Lam</i>	KDDS -- (DDS 203)
8 <i>Hvor til Altret</i>	KDDS -- (DDS --)
9 <i>Verdens Igjenfødsel</i>	KDDS -- (DDS 235)
10 <i>Forventningsfulde Sjæle</i>	KDDS -- (DDS --)
11 <i>Almindelig er Kristi Kirke</i>	KDDS -- (DDS 333)
12 <i>Navnet over alle Navne</i>	KDDS -- (DDS --)
13 <i>Høitidsdagen, Høihedsgangen</i>	KDDS -- (DDS --)
14 <i>Vil du Kirkens Spir forgylde</i>	KDDS -- (DDS --)
15 <i>Ruller Engle, Stenen bort</i>	KDDS -- (DDS --)
16 <i>Trods Længselens Smerte</i>	KDDS -- (DDS 397)
17a <i>Denne er Dagen som Herren har gjort</i>	KDDS -- (DDS --)

- 403)
 17b *Denne er Dagen som Herren har gjort* KDDS -- (DDS 403)
 18 *Var Vandet alene med Menneske-Bud* KDDS -- (DDS --)
 19 *Giv mig Gud en Salmetunge* KDDS -- (DDS 4)
 20 *Hyggelig, rolig* KDDS 229 (DDS 411)
 21 *Kirken den er et gammelt Hus* KDDS 304 (DDS 323)

22 *Herrens Røst, som aldrig brister* KDDS (nr. 211) til *Herrens venner ingensinde*¹⁰/ (DDS 616 / - anden melodi i KDDS)

- 23 *Kjærlighed er Lysets Kilde* KDDS -- (DDS 696)
 24 *O Kristelighed* KDDS 432 (DDS 321)
 25 *Skabt er baade Jord og Himmel* KDDS -- (DDS --)
 26 *Midt iblandt os er Guds Rige* KDDS -- (DDS 320)

Tæller man sammen ud fra de angivelser, der anføres ud for de enkelte melodier, ses, at af de 27 melodier i 1862-udgivelsen er 3 medtaget i KDDS som melodier til de tekster, de er komponeret til, mens en er optaget til en anden tekst. Samtidigt ses, at en række af de tekster, Lindeman bringer melodier til i 1862-udgivelsen, er optaget i DDS, men her med andre melodier.

De andre melodier i KDDS 2003 og en supplerende melodi i KDDS 2003

- (1) *O lad din Ånd nu med os være* DDS 446 / Henrik Rung 1857 KDDS 433
 (3) *En sædemand gik ud at saae* DDS 153 / Thomas Laub 1917 KDDS 116
 (4) *Kvindelig! Din Tro er stor* DDS 158 / Johann Horn

- 1544 KDDS 326
 (7) *O, du Guds Lam* DDS 203 / Thomas Laub 1888 KDDS 415
 (9) *Verdens Igjenfødsel* DDS 235 / Thomas Laub 1916 KDDS 531
 (11) *Almindelig er Kristi Kirke* DDS 333 / Lyon 1547 KDDS 13
 (16) *Trods Længselens Smerte* DDS 397 / Hans Matthi-son-Hansen 1860 KDDS 505
 (17a og b)) *Denne er Dagen som Herren har gjort* DDS 403 / Melchior Vulpus 1609 / Thomas Laub 1896 KDDS 47
 (19) *Giv mig Gud en Salmetunge* DDS 4 / Førreformato-risk juleviser / Thomas Laub 1896 KDDS 150
 (22) *Herrens Røst, som aldrig brister* DDS 616 / Herrnhut omkring 1740 KDDS 209
 (23) *Kjærlighed er Lysets Kilde* DDS 696 / KDDS --
 - henvises til mel. *Jesus er mit liv i live*¹¹
 (26) *Midt iblandt os er Guds Rige* DDS 320 /
 - henvises til mel. *Kirken er som himmerige*¹² el. *Hvi-lestunden er i vente*¹³

Ved siden af disse melodier, der nu har indtaget en fast plads i dansk salmesang og her gået ind i stedet for melodier af L.M. Lindeman, ses en melodi, der indtræder som supplement til en af Lindemans melodier i KDDS. Det drejer sig om en melodi til teksten *Hyggelig, rolig*, hvor KDDS ud over Lindemans melodi, der ses i Lindemans udgave af melodier til Grundtvig-tekster som nr. 20 og i dag har plads i KDDS som nr. 229, bringer en melodi af Johan Adolph Gether, komponeret 1860 og dermed af nyere dato end Lindemans melodi, der angives at være komponeret i 1840.

Teksternes plads i de danske salmebøger

For at skabe overblik over hvordan tekst og melodi har fulgtes ad rubriceres teksterne til Lindeman-melodierne nedenfor i orden efter hvilken dansk salmebog, der først giver plads til salmen¹⁴.

Roskilde Konvents salmebog (R)1855:

- 9 *Verdens Igjenfødselse* (DDS 235)
21 *Kirken den er et gammelt Hus*
(DDS 323)
19 *Giv mig Gud en Salmetunge* (DDS 4)
(Roskilde Konvents salmebog 1855, Kirke
og Hjem 1899¹⁵) DDS 1953
23 *Kjærlighed er Lysets Kilde* (DDS 696)

Tillæg 1873 (Rt 1873), Kirke og Hjem (KH) 1899:

- 1 *O lad din Ånd nu med os være* (DDS 446)
4 *Kvindelil! Din Tro er stor*
(DDS 158)
11 *Almindelig er Kristi Kirke*
(DDS 333)
16 *Trods Længselens Smerte*
(DDS 397)
17a&b *Denne er Dagen som Herren har gjort* (DDS
403)
20 *Hyggelig, rolig*
(DDS 411)
22 *Herrens Røst, som aldrig brister*
(DDS 616)
24 *O Kristelighed* (DDS 321)
26 *Midt iblandt os er Guds Rige* (DDS 320)

Tillæg 1890 (Rt 1890), Kirke og Hjem (KH) 1899:

3 *En sædmand gik ud at saae* (DDS 153)

(1912-ritualet) DDS 1953:

7 *O, du Guds Lam* (DDS 203)

Melodibrug ved teksternes optagelse i danske salmebøger

Med udgangspunkt i den netop etablerede opdeling af teksterne til Lindeman-melodierne efter tidspunkt for optagelse i danske salmebøger, efterspørges nu den enkelte salmes meloditilknytning.

Til R knytter sig Berggreens Koralbog (Berggreen), der udkommer i en række udgaver begyndende med første udgave i 1853 og dertil et tillæg i 1873.

- 9 *Verdens Igjenfødselse* (DDS 235):
R 1855 (nr. 235): ”Egen Melodi, eller: Kristne, synger højt i Kor.”
Berggreen 1859: Egen melodi: nr. 61: Hans Matthi-
son-Hansen 1852
”Christne, synger høit i Chor”: nr.
6.: A.P. Berggreen 1852

- 21 *Kirken den er et gammelt Hus* (DDS 323):
R 1855 (nr.286): ”Egen Melodi.”
Berggreen 1859: Egen Melodi: nr. 76 a) A.P.
Berggreen 1839
nr. 76 b) -- genkendes som

- L.M. Lindeman¹⁶
19 *Giv mig Gud en Salmetunge* (DDS 4):
R 1855 (uden nr.): - ingen melodiangivelse¹⁷

23 *Kjærlighed er Lysets Kilde* (DDS 696):
R 1855 (nr.537): "Jesus er mit liv i live."

1 *O lad din Ånd nu med os være* (DDS 446):
R 1873 (nr. 707): "Egen Melodi."
Berggreen 1859 / (1873)¹⁸: 145: C. Ph. Em.
Bach 1787

4 *Kvindelig! Din Tro er stor* (DDS 158):
R 1873 (nr.624): "Egen Melodi, eller: Dagen
gaar med raske Fjed"
Berggreen 1859 / (1873)¹⁹: 151: A.P. Berggre-
en 1856

11 *Almindelig er Kristi Kirke* (DDS 333):
R 1873 (nr. 689): "Egen Melodi."
Berggreen 1859 / (1873)²⁰: 139: Joh. Gottfr.
Schicht 1819

16 *Trods Længselens Smerte* (DDS 397):
R 1873 (nr. 705): "Egen Melodi."
Berggreen 1873: 204: Hans Matthison-Han-
sen 1860 (KDDS)

17a&b *Denne er Dagen som Herren har gjort* (DDS 403):
R 1873 (nr. 724): "Egen Melodi."
Berggreen 1873: 208: A.P. Berggreen 1873

20 *Hyggelig, rolig* (DDS 411):
R 1873 (nr. 725): "Egen Melodi."
Berggreen 1873: 208: V.A.H. Sanne 1873

22 *Herrens Røst, som aldrig brister* (DDS 616):
R 1873 (nr. 758): "Egen Melodi."
Berggreen 1873: - ingen egen melodi(!)
- henvises til nr. 56:
"Haabet ogsaa blege Kinder", A.P. Berggreen 1849

24 *O Kristelighed* (DDS 321):
R 1873 (nr. 695): "Egen Melodi, eller: Far,
Verden, far vel."

Berggreen. 1873 - ingen egen melodi.
- henvisning til 95:
"Far, Verden, far vel", A.P. Berggreen 1852

26 *Midt iblandt os er Guds Rige* (DDS 320):
R 1873 (nr. 686): "Egen Melodi, eller: Kirken
er som Himmerige."

Berggreen. 1873: - ingen egen melodi.
- henvisning til
"Lover Gud! - I Barndoms stille"²¹ N.W. Gade 1839

3 *En sædemand gik ud at saae* (DDS 153):
R 1890 (nr. 877): "(Egen Melodi.)"
Barnekov 1892: 11a: J.P.E. Hartmann
11 b: L.M. Lindeman

7 *O, du Guds Lam* (DDS 203);
DDS 53 (nr. 365): "Th. Laub 1888."

Man noterer sig at Lindemans melodier kun i ringe omfang ta-
ges ind samtidigt med at teksterne optages i Roskilde Konvents
salmebog med tillæg.
Af de Lindeman-melodier, der i dag kendes fra DDS 2002 og

KDDS 2003, er det kun melodien til *Kirken den er et gammelt hus*, der umiddelbart optages i den tilhørende koralbog. Denne Lindeman-melodi får så følge af Lindemans melodi til *En sæde- mand gik ud at saa*, der med erstattes af andre henvisninger. I dag er teksten med DDS 2002 nr. 153 henvist til melodi af Thomas Laub.

Hvornår kommer de resterende Lindeman-melodier fra Grundtvig-melodisamlingen 1862, som vi i dag kender og bruger, ind i dansk meloditradition?

Vi skal her søge efter første salmebog / salmebogstillæg der henviser til Lindemans melodier og første koralbog / koralbogstillæg der første gang bringer selvsamme melodier til teksterne *Hyggelig, rolig* KDDS 229 (DDS 411) og *O Kristelighed* KDDS 432 (DDS 321). Dertil kommer spørgsmålet om Lindemans melodi til *Herrens Røst, som aldrig brister*, der knyttes til teksten *Herrens venner ingensinde*²².

Når det gælder Lindemans melodi til *Hyggelig, rolig*, (1862-samlingens nr. 20) ses melodien først optaget i nodebillet til Wexels Salmebog 1840, for derefter på dansk grund at finde optagelse i Hjorths med enstemmige melodier udstyrede salmeudgivelse²³ fra 1843²⁴, for efterfølgende at finde plads i en dansk koralbog med Rungs Tillæg til Weyses Choralbog²⁵. Salmebog for Kirke og Hjem (KH) anfører "Egen melodi" og ved opslag i den tilhørende Bielefeldts koralbog²⁶ fra 1900/1901 ses Gethers og Lindemans melodier side om side, præcis som det kendes fra DDK 1954 og KDDS 2003, mens Sannes melodi, som sås i Berggreen 1873 er gledet ud

Med Lindemans melodi til *O Kristelighed* (1862-samlingens nr. 24), forholder det sig således, at Lindemans melodi ses første gang på danske grund i Kalhauges melodisamling fra 1876²⁷, og herefter på lignende måde som med Lindemans melodi til *Hyg-*

gelig, rolig kommer ind som melodihenvisning i KH 1899 og optages i Bielefeldt 1900/1901.

Lindemans melodi til *Herrens røst som aldrig brister* (1862-samlingens nr. 22) optages i Kalhauges samling i 1876 som melodi *Herrens røst som aldrig brister* og med KH 1899²⁸ henvises til "Egen Melodi", der ved opslag i Bf 1900/1901 viser sig at være Lindemans melodi. Schiørrings salme *Herrens venner ingensinde* optages i R 1873 og knyttes her til anden melodi (se fodnote 6). I KH 1899 henvises Schiørrings salme *Herrens venner ingensinde* til Lindemans melodi komponeret til teksten *Herrens røst som aldrig brister* og knyttes hermed til den melodi vi finder i KDDS 2003 til *Herrens venner ingensinde*. Med DDS 1953 / DDK 1954 henvises til *Herrens røst som aldrig brister* til en melodi fra den Hernnhuttiske tradition, og Lindemans melodi til *Herrens røst som aldrig brister* kendes herefter under titlen *Herrens venner ingensinde*.

De resterende melodier

Er der hermed gjort rede for fire Lindeman-melodiers indtog i den danske salmemeloditradition står det endnu tilbage at redegøre for de fem resterende:

DDS 34	<i>Gud skal alting mage</i>
DDS 294	<i>Talsmand, som på jorderige</i>
DDS 348	<i>Tør end nogen ihukomme</i>
DDS 396	<i>Min mund og mit hjerte</i>
DDS 597	<i>Så vide om land, som sol monne gå</i>

Lindemans melodi til *Gud skal alting mage* (DDS 34)²⁹ slår fra Barnekow og derefter Bielefeldt 1900/1901 følgeskab med den melodi af Crüger, der knyttes til salmen fra dens indtræden i dansk salmetradition med Hjort 1843.

Talsmand, som på jorderige (DDS 294) optages i R 1855 og holder derefter sin plads i de danske salmebøger i ganske skiftende fremtrædelsesformer. I R 1855 henvises teksten til at synges på melodien *Solen daler, Lyser svinder*, der i noterne angives at være fra Zincks Koralbog³⁰ 1801³¹ og ”vist fra hans Tid”³². Lindemans melodi³³ finder først sin plads i dansk sammenhæng med Kalhagues samling fra 1876 og derefter Bielefeldt 1900/1901 ud fra henvisning i KH 1899 til ”Egen Melodi”³⁴.

Grundtvigs tekst *Tør end nogen ihukomme* optages i R 1890 og henvises her til ”Egen Melodi”³⁵. Denne viser sig ved opslag i Barnekow 1892 Rung at være en melodi af Barnekow selv fra 1861 og udgivet i 1863 i samlingen *Aandelige Sange*³⁶. Lindemans melodi³⁷ ses på dansk grund første gang i Rung 1868 og her som melodi til netop *Tør end nogen ihukomme* uagtet denne ikke fandt optagelse i R 1855, men først i R 1890. Rung havde da også et andet sigte med sin melodisamling end ene at bringe melodier til R 1855 og dennes tillæg.³⁸

Grundtvigs salme *Min mund og mit hjerte* optages i R 1873, og henvises her til ”Egen Melodi”³⁹, der ved opslag i Berggren 1874⁴⁰ viser sig at være en nu ukendt melodi komponeret af J.P.E. Hartmann i 1873. Rung bringer i 1868 en melodi af Lindeman⁴¹ til denne tekst, men det er ikke den melodi af Lindeman som ses i KDDS 2003 i dag, men en melodi i E-dur og 2/4-dels takt. Med optagelse i KH 1899 er teksten henvist til ”Egen Melodi”, og her viser opslag i Bielefeldt 1900/1901, at der nu er tale om den Lindeman-melodi⁴², der kendes i dag. Denne melodi ses først trykt i en dansk samling med Kalhauge 1863 og går herfra over Kalhauge 1876 videre til Barnekow.

Den Lindeman-melodi, der i dag ses i KDDS til Wexels salme *Så vide om land, som sol monne gå* er oprindeligt komponeret til Grundtvig-teksten *Apostlene sad i Jerusalem*. Denne melodi har kun haft et svagere fodfæste i danske salmesang gennem

optagelse til Grundtvigs tekst i Barnekow og senere i Menighedens Melodier og hos Halle 1904⁴³. Wexels salme ses første gang i en dansk salmebog med DDS 1953 og står her med melodihenvisningen: ”O Gud ske lov til evig tid (eller som nr. 284).” DDS 284 er Reitans salme *Der stander et hus i vort høje nord* der henvises til melodi af Kalhauge fra 1876. På dansk grund ses Lindemans melodi første gang i Hjemlandstoner 1902 og her til netop den her omhandlede tekst af Wexels.

Hvor kom de så fra?

Det samlede billede viser at én Lindeman-melodi er knyttet til en tekst, der allerede længe inden Lindemans melodi kom til har været i dansk salmetradition og at Lindemans melodi her går ind som supplerende melodi og holder sig som sådan den dag i dag (*Gud skal alting mage*) at kun en af de Lindeman-melodier vi i dag ser i KDDS 2003 er kommet ind i dansk salmetradition samtidigt med optagelse af den tilhørende Grundtvigsalme (*Kirken den er et gammelt hus*) at fire af de melodier, der i dag benyttes til de Grundtvig-tekster de er komponerede til, er kommet senere ind i de danske salmebøgers melodihenvisninger og dermed i de danske koralbøger end teksterne, OG at Lindeman-melodierne her har fortrængt de melodier eller melodihenvisninger, der oprindeligt introduceredes til teksterne ved disses optagelse i en dansk salmebog eller et dansk salmebogstillæg (*Talsmand, som på jorderige, O kristelighed, Tør end nogen ihukomme* og *Min mund og mit hjerte*).⁴⁴ at én Lindeman-melodi optages parallelt med en dansk melodi til samme tekst (*Hyggelig, rolig*) at to Lindeman-melodier, der oprindeligt er komponeret til Grundtvig-tekster i dag kendes under andet navn (*Herrens venner ingen sinde* og *Så vide om land, som sol monne gå*)

Til dette billede skal føjes den iagttagelse, at de melodier der

er kommet til gennem årene, og efter at teksterne er introduceret i danske salmebøger og salmebogstillæg med andre henvisninger, er frembragt som melodiforslag i kilder, der stod Vartov-menigheden nær og dermed stod i en vis opposition til Berggreen. Man kan således i historien om Lindeman-melodierne i Danmark se en udløber af den store strid i midten af 1800-tallet mellem den linie Berggreen fulgte og den linie andre, og i nærværende sammenhæng især Rung og Kalhauge, fulgte. Om den historie blot denne bemærkning i denne sammenhæng: dansk kirkemusikhistorie har en grundig, nutidig beskrivelse af dette opgør til gode..

Videre erfarer man, at Laub komponerede alternativer melodier til en række af Lindemans melodier, og fra Laubs skrifter ved vi, at blandt Lindemans melodier fandt Laub, at kun melodien til *Kirken den er et gammelt hus* ⁴⁵ kunne hævde sig som salme-melodi.

Så med et kig ind i Lindemans melodiers liv og skæbne i danske salmemeloditradition står man som ved et vindue og ser ind til to betydningsfulde brydningstider i dansk kirkemusik.

-o-o-o-

Salmebøger og melodisamlinger:

Barnekow 1892	<i>Melodier til nyt Tillæg til "Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt" udgivet af Roeskilde-Præsteconvent Christian Barnekow. København 1892</i>
Barnekow 1863	Christian Barnekow: <i>Aandelige sange. Første Samling 1863</i>

Berggreen 1853, 1859	<i>Melodier til den fra Roeskilde Præsteconvent udgaaede "Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt" og til "Evangelisk-christelig Psalmebog"... af A.P. Berggreen. København 1853. Senere rev. udgaver angivet med årstal</i>
Berggreen 1873	<i>Melodier til det af Roeskilde-Præsteconvent foreslaaede Tillæg til "Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt"... af A.P. Berggreen. København 1873</i>
Bielefeldt 1900/1901	<i>Melodier til Psalmebog for Kirke og Hjem udgivne ved V. Bielefeldt. København 1900 – med tillæg (optaget i 2den udgave, København 1901)</i>
DDS 1953	<i>Den Danske Salmebog. Vajsenhusets Forlag 1953</i>
DDS 2002	<i>Den Danske Salmebog. Vajsenhusets Forlag 2002</i>
Halle 1904	<i>Psalmebogens Melodier [...] udarbejdet af Sophus Halle. København 1904</i>

Hjort 1843	<i>Gamle og Nye psalmer udvalgte efter vor Tidens Tarv [...] af P. Hjort. Kjøbenhavn 1843 (med melodibilag).</i>
Kalhauge 1863	<i>20 Melodier til Festpsalmer af N.F.S. Grundtvig ved Joh. Chr. Kalhauge 1863.</i>
Kalhauge 1876	<i>Fuldstændig samling af Melodier til Grundtvigs Kirke-Salmebog. Kjøbenhavn 1876</i>
KDDS 2003	<i>Koralbog til Den Danske Salmebog 2003. Vejle 2003</i>
Landstad 1896	<i>Kirkesalmebog</i>
Lindeman 1862	<i>Salmer af Biskop Nik. Fred. Severin Grundtvig med Melodier for Orgel eller Piano af Ludv. M. Lindeman Organist i Kristiania</i>
Lindeman 1870	<i>Melodier til N.F.S. Grundtvigs Sangværk til den danske Kirke-Skole.</i>
Menighedens Melodier	<i>Menighedens Melodier. Til Brug i Kirke og Hjem. I-II. 1914</i>
Rung 1868	<i>Tillæg til Weyses Choralbog. Samlet og udgivet af H. Rung. Kjøbenhavn 1868</i>

Wexels 1840	<i>Christelig Psalmer, samlede ordnede, bearbejdede og [...] udgivne af Wilhelm A. Wexels. Christiania 1840 – her citeret efter andet oplag, Christiania 1844.</i>
Zinck 1801	<i>Koral-Melodier til den Evangelisk-christelige Psalmebog. Udgivne ved H.O.C. Zinck. Kjøbenhavn 1801. Reprint 1999.</i>

Litteratur:

Arnholz 1952	Arthur Arnholz: <i>Grundtvigs salmer og deres melodier. – i Grundtvig-studier 1952. København 1952</i>
Holter 2003	Stig Wernø Holter: <i>"Hellig sang med himmelsk lyd". En studie av norsk kirkesang i endring og vekst med særlig vekt på Koralbok for den norske kirke. Griegakademiet. Bergen 2003</i>
Laub 1920	Thomas Laub: <i>Musik og Kirke. København 1920</i>
Sandvik 1930	<i>Norsk Koralhistorie</i> av O.M. Sandvik. Oslo 1930
Sohlmanns 1977	<i>Sohlmanns musiklexikon 1-5. Stockholm 1977</i>

Thuner 1930

Dansk Salme-Leksikon af
O.E. Thuner. København
1930

jorb@km.dk

Noter

- 1 Ludvig Matthias Lindeman (1812-1887). Om den betydende Lindeman-slægt, der tæller musikere gennem mange generationer se. f.eks. Sohlmanns 1977 bd.4. s. 328 ff.
- 2 *Koralbog til Den danske Salmebog 2003*, Vejle 2003
- 3 *Den danske koralbog (DDK)*, København 1954
- 4 Salmen blev henvist til at blive sunget på enten "Der stander et hus i vor høje Nord" (V. Kalhauge) eller "O, Gud ske lov til evig tid" (fra Kingos Graduale 1699).
- 5 M.B. Landstads *Kirkesalmebog* – her citeret efter udgave trykt Kristiania 1896
- 6 Se note til nr. 138 i Den Danske Koralbog s. 303
- 7 Se Holter 2003 s. 31,
- 8 Til teksten "Denne er dagen" bringes – som det ses af oversigten – to melodier
- 9 Der angives at "Melodierne Nr. 17b til 21 ere tilforn trykte i W.A. Wexels's salmebog 1840". Det drejer sig om melodier til *Denne er Dagen, som Herren har gjort, Var Vandet alene med Menneske-Bud, Giv mig Gud en Salmetunge, Hyggelig, rolig* og *Kirken, den er et gammelt Hus* og melodierne er i Wexels salmebog alle knyttet til de selvsamme tekster som hos Lindeman i 1862-udgivelsen. Melodierne ses aftrykt bagest i Wexels salmebog i énstemmig form og er, til forskel fra 1862-udgivelsen, der noterer med fjerdedel som tælle tid, noteret med halvnote som tælle tid.
- 10 Salmen "Herrens Venner ingen sinde" optages i R

1873 og henvises her til melodien "Herrens Røst som aldrig brister", der med Berggreen 1873 henvises til nr. 56: "Haabet ogsaa blege Kinder".

- 11 Wolfgang Wessnitzer 1661 KDDS 287
- 12 Niels W. Gade 1839 KDDS 305 el. P.S. Rung-Keller 1947 KDDS 306
- 13 Thomas Laub 1917 KDDS 224
- 14 Inddelingen bygger på oplysninger i Kjærgaard 2003
- 15 I disse to salmebøger optoges salmens to første vers uden nummer som indledende motto for de to salmebøger
- 16 Noteapparatet i Berggreen 1859 anfører: "[...]; den anden skal være en norsk Mel. (s. P. Hjorts "gamle og Nye Psalmer", 3. die Udg., Kbhvn., 1843, S. 334.)"
- 17 Med Barnekow 1892 bringes to melodier til salmen af henholdsvis J.P.E. Hartmann og Otto Malling.
- 18 Teksten optages første gang i R 1873 som nr. 707, mens melodien ses allerede i B 1859. Man erindrer sig at B udkom første gang i 1853, mens R første gang udkom i 1855. Der kan således være tale om en tekst der var medtaget i første omgang, men slettet umiddelbart inden udgivelse.
- 19 Teksten optages første gang i R 1873 som nr. 624, mens melodien ses allerede i Berggreen 1859.
- 20 Teksten optages første gang i R 1873 som nr. 689, mens melodien ses allerede i Berggreen 1859.
- 21 Melodien står med denne overskrift i Berggreen. 1873, men er sat til teksten "Kirken er som Himmerige" (Berggreen 1873 nr. 202).
- 22 Se fodnote 6
- 23 Hjorth 1843
- 24 Se Holter 2003 s. 142
- 25 Rung 18
- 26 Bielefeldt 1900/1901
- 27 Kalhauge 1876

- 28 KH 1899 nr. 584
- 29 Komponeret 1863. Lindemann 1877 til teksten "Jesus du min glæde" – se noter til KDDS og Holter 2003 s. 255
- 30 Note i Berggreen. til nr. 123.
- 31 Zinck 1801
- 32 S.s.
- 33 Kompositionsår ukendt - se Holter 2003 s.239 hvor der henviser til MM som trykt kilde
- 34 KH 1899 nr. 283
- 35 R 1890 nr. 912
- 36 Barnekow 1863
- 37 Melodien ses ikke i melodiregister i Holter 2003
- 38 I forordet til samlingen 1868 skriver Rung: "Mit Tillæg til Weyses Choralbog indeholdt 50 Melodier til "Fest-Psalmer" og til "Psalmebog til Kirke og Huus-Andagt". Da en anden Udgave var nødvendig blev jeg fra de forskjelligste Sider og navnlig af Forlæggenren anmodet om, ogsaa at optage Melodier til de i Kirkerne brugte "Tillæg til Evangelisk-christelig Psalmebog". Dette er sket i denne Udgave, som saaledes i Forening med Hovedværket indeholder Melodier til de nævnte to Psalmebøger, samt til N.F:S: Grundtvigs Fest-Psalmebog, P.A: Fengers og P. Rørdams Tillæg."
- 39 R 1873 nr. 706
- 40 Berggreen 1874 nr. 205
- 41 Se Rung 1868 nr. 48. Rung angiver i "Fortegnelse over Componisterne" at melodien sammen med 12 andre er komponerede af "Lindemann, L.W."(sic). Melodien ses ikke i melodiregister i Holter 2003
- 42 Melodien ses ikke i melodiregister i Holter 2003
- 43 Se Thuner 1930 s. 70
- 44 Disse fire tekster har alle senere fået alternative melodier af Thomas Laub, og alle fire alternative Laub-melodier ses i KDDS 2003, idet dog Laubs melodi til "O Kristelighed" står

som melodi til parallelteksten "Jeg kender et land"

- 45 Laub 1920 s. 146. Laub tæller her Lindemans melodi med blandt de tre som Laub finder er gået fri af den negative udvikling i 1800-taller. De andre to er Weyses Den signede dag" og Berggreens "Vær velkommen Herrens år". Se også Arnholz 1952 s. 31

Mine øjne har set Herrens kommes herlighed

En skitse om en usædvanlig salmes usædvanlige historie

af **Ove Paulsen**

Den amerikanske borgerkrig var en lang og blodig affære og satte sig mange spor i nationens senere liv.

Af 31.443.321 indbyggere i USA ved folketællingen 1860¹ boede omkring 9 mio i de 11 stater, der rev sig løs i to omgange fra december 1860 til juni 1861 og dannede Confederate States of America (CSA), i det følgende kaldet Konføderationen. Af denne befolkning var 4 mio slaver. Det var altså en hvid befolkning på 5 mio, der stod over for mere end 22 mio i de stater, der blev i Unionen. 3 mio mænd nåede på fire krigsår at kæmpe i de to hære, 2 mio i Unionshæren og 1 mio i Konføderationshæren. Af de 3 mio døde 620.000, idet de enten faldt på slagmarken i anslået 8.000 kampe af forskelligt omfang, døde af deres sår, af diverse sygdomme, der hærgede, eller af sult, nød og elendighed i fangelejrene. Det er lige så mange døde, som i USA's ordinære krige fra den første kolonitid til midten af Vietnamkrigen. Heri altså indregnet de to verdenskrige og Koreakrigen.

Det var den første moderne krig, hvor den flittigt benyttede telegraf og de flittigt benyttede jernbaner og dampdrevne skibe sørgede for at kæmpemæssige troppestyrker og hundredevis af kanoner kunne samles til slagene, og tabene blive derefter.

Det var den første gennemfotograferede krig, hvor slagmarkens rædsler blev dokumenteret i grufulde mængder. Stive lig af faldne soldater, dynger af hestekadavere, brændte og ødelagte huse, sprængte broer, jernbaner og fabrikker kunne leveres direkte til avislæserne, så de kunne se, hvad krig er for noget. Som om menneskene ikke altid har vidst det.

Krigen varede fra angrebet på Fort Sumter i South Carolina 12. april 1861 til 9. april 1865, hvor de to hærførere, Unionens Ulysses Simpson Grant (1822-85), chef for den amerikanske hær 1864-69, republikansk politiker, præsident 1869-77, og Konføderationens Robert Edward Lee (1807-70), chef for The Army of Northern Virginia 1862-65 og moderat modstander af slaveriet, undertegnede våbenstilstand i Appomattox Court House, Virginia.

I årtier havde slaveriet været til debat. Det var den almindelige anskuelse hos både dets modstandere og tilhængere, at det nødvendigvis måtte udvides, f.eks. ind i de nye territorier, hvis det ikke skulle sygne hen og forsvinde. *Missouri Compromise* fra 1820² standsede udvidelsen af slaveriet effektivt. *Kansas-*

Nebraska Act 1854³ lod stater og territorier selv bestemme ved stemmeflerhed, og udvidelsen var i fuld gang igen. Konflikten mellem slaveriets fortalere, abolitionisterne, der plæderede for en øjeblikkelig afskaffelse, og de moderate modstandere, der blot ville bremse udvidelsen, spidsede til op gennem 50erne. John Brown (1800-59), født i Torrington, Connecticut, var en congregationalist og revolutionær abolitionist, der ikke tøvede med at gribe til vold for at nå sine mål. 16. oktober 1859 besatte han med en snes ligesindede den amerikanske hærs depoter i Harpers Ferry, Virginia, nu West Virginia, for at bevæbne slaverne og afskaffe slaveriet med våbenmagt. Washington reagerede ved at sende et detachement af marineinfanteriet for at nedkæmpe besætterne, der dræbte sagesløse og tog andre som gidsler. Marineinfanteriet fuldførte missionen, John Brown og de andre overlevende blev retsfulgt, dødsdømt og henrettet i Virginia. En fredelig løsning på konflikten var herefter faktisk umulig.

Slavestaterne begyndte at forlade Unionen, da Abraham Lincoln (1809-65) blev valgt til præsident året efter. Han var født i Kentucky i et fattigt håndværkerhjem, men blev advokat i Springfield, Illinois, 1836. Skønt strengt religiøst opdraget havde han ikke noget egentligt kirkeligt tilhørsforhold. Efter en politisk karriere i Illinois blev han indvalgt i Repræsentanternes Hus 1847. Han tabte sit mandat ved valget 1849 pga. sin modvilje mod krigen mod Mexico (1846-48). Han vendte tilbage til politik pga. Kansas-Nebraska Act 1854 og blev medstifter af det republikanske parti s.å. Han blev senator 1858 og præsident 1861-65. Han var moderat og kun imod udvidelse af slaveriet jf. Kansas-sagen. Ikke desto mindre gav han udtryk for, at spørgsmålet om slaveri var det vigtigste og derfor skulde øverst på dagsordenen. Lincolns politiske holdning var et midterstandpunkt mellem de nordøstlige staters radikale republikanere, der anså slaveriet for en stor synd, og de konservative

republikanere, der var imod slaveriet, fordi det var til forargelse og blokerede for fremskridt. Lincolns fløj var imod det, fordi det brød med principperne i Uafhængighedserklæringen især alle menneskers lighed og det demokratiske selvstyre. Frygt for hans annoncerede fokusering på slavespørgsmålet fik de sydlige stater til at forlade Unionen, da det stod klart, at han var valgt. Secessionen forløb i to bølger. De 7 sydligste slavestater, dem med det største antal slaver og slaveejere, trådte ud af Unionen i anledning af, at Lincoln blev valgt til præsident, nemlig South Carolina 20. december 1860, Mississippi 9. januar 1861, Florida 10. januar 1861, Alabama 11. januar 1861, Georgia 19. januar 1861, Louisiana 26. januar 1861 og Texas 1. februar 1861. I disse stater havde omkring en tredjedel af familierne slaver.

Efter kampen om Fort Sumter 12.-13. april 1861 og Lincolns reaktion besluttede 4 nordligere slavestater med færre slaver og slaveejere at træde ud. Det var Virginia 17. april 1861, Arkansas 6. maj 1861, North Carolina 20. maj 1861 og Tennessee 8. juni 1861. Her havde omkring en fjerdedel af familierne slaver. I alt secederede 11 stater. Territoriet New Mexico var secederet fra foråret 1861 til foråret 1862. Virginia vest for Alleghenybjergene forkastede statens beslutning om at forlade Unionen, etablerede sig som stat 24. oktober 1861 og blev optaget i Unionen 20. juni 1863 som West Virginia.

De såkaldte Border States var slavestater, der blev i Unionen, nemlig Delaware, District of Columbia som ikke er en stat, men unionshovedstadens område, Maryland, Kentucky og Missouri. Til denne gruppe kom senere West Virginia. I disse stater havde kun omkring en sjettedel af familierne slaver.⁴

Oprørsstyrker fra South Carolina angreb og erobrede Fort Sumter 12.-13. april 1861. Lincoln svarede med mobilisering. Han bad Robert E. Lee om at være chef for forsvaret af Washington, men da Lees hjemstat Virginia secederede, takkede

han nej med den begrundelse, at han ikke kunne vende sine våben mod sit eget land. Han frygtede, at stillingen kunne medføre, at han måtte invadere sin hjemstat.

Det generelle syn på afroamerikanere og slaver i den reducerede Union var sådan, at ud over den republikanske modstand mod slaveri og ulighed, var der ikke megen sympati at spore. Krigen blev de første år ført med det formål at gendanne Unionen. Det almindelige syn i de udtrådte stater kan delvis ses af originalteksten til Konføderationens slagsang *Dixie*, der plæderer for slaveriet som det naturlige miljø for afroamerikanerne. Sproget er en komisk forvrænget slavedialekt⁵. Secessionen skyldtes dog ikke udelukkende, at man ville bevare slaveriet. Hovedparten af sydstaternes hvide befolkning levede som almindelige farmere, håndværkere, arbejdere osv. Mange boede i egne, hvor plantagedrift ikke var mulig, og havde derfor ingen større interesse i slavespørgsmålet.

General William Tecumseh Sherman (1820-91), chef for den amerikanske hær 1869-83, troede ikke på "negro equality" og nægtede som højststående officer i Unionshæren under borgerkrigen at føre enheder med afroamerikanske soldater. Han blev først efterhånden modstander af slaveri. En tildragelse under hans begravelse viser, hvor tætte båndene var mellem de to hæres officerer på trods af den blodige konflikt. Sherman, som fra sommeren 1864 havde ført Unionens *Military Division of the Mississippi* mod Konføderationens *Army of Tennessee* under kommando af hans gamle ven Joseph E. Johnston, og var draget hærgende fra Atlanta, gennem Georgia, South Carolina og North Carolina i borgerkrigens slutfase, blev efter et begivenhedsrigt liv begravet 19. februar 1891 i St. Louis, Missouri. Johnston var med for at bære og stod med blottet hoved under ceremonien, skønt det var meget koldt. Til velmente opfordringer om at tage hatten på sagde han: "If I were in [Sherman's] place, and he were standing in mine, he would

not put on his hat." Han blev forkølet og døde en måned senere af lungebetændelse.

Say, Brothers

Den forunderlige salme, som skulle føre unionstropperne i kamp, begyndte som en anonym baptistisk camp meeting-sang. Tekst og musik fortæller sig i 1800-tallets kristne friluftsmøder, fortrinsvis i Nordstaterne. Melodien formodes at være fra første halvdel af 1800-tallet, teksten fra 1850'erne. Den blev optaget i 89 salmebøger fra 1858 til 1951 i forskellige udgaver med og uden refrænet "Glory, glory, hallelujah"⁶.

Say, brothers, will you meet us (3x)
On Canaan's happy shore.
(Refrain)
Glory, glory, hallelujah (3x)
For ever, evermore!

By the grace of God we'll meet you (3x)
Where parting is no more.

Jesus lives and reigns forever (3x)
On Canaan's happy shore.

Dette blev begyndelsen til en anonym vise om John Browns død, en udarbejdet martyrsang om samme emne af William Weston Patton og en kampsalme, der fuldstændig forlader John Brown og koncentrerer sig om eskatologiske billeder af Kristi genkomst, skrevet af Julia Ward Howe. Teksten viser øget kompleksitet og antal stavelser fra version til version, fra den simple, mundtligt overleverede camp meeting-sang til slagsangens marchrytme og videre til de mere bevidst litterære versioner. Den stedse mere komplicerede og ordrige tekst ændrede melo-

diens rytme. Vers og refræn, der var musikalsk identiske i "Say, Brothers", fik mere distinkt melodisk egenart efterhånden som teksten ændredes.

John Brown's Body

Slagsangen om John Browns lig er altså anonym. Teksten her er efter den formodet ældste version i Library of Congress⁷. Et militærorkester spillede melodien ved en flaghejsning på Fort Warren ved Boston, Massachusetts, 12. maj 1861. Aviserne kunne berette, at soldater sang teksten under march i Bostons gader 18. juli. På samme tid kom de første trykte versioner.

John Brown's body lies a-mouldering in the grave; (3x)

His soul's marching on!

(Chorus)

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

his soul's marching on!

He's gone to be a soldier in the army of the Lord! (3x)

His soul's marching on!

(Chorus)

John Brown's knapsack is strapped upon his back! (3x)

His soul's marching on!

(Chorus)

His pet lambs will meet him on the way; (3x)

They go marching on!

(Chorus)

They will hang *Jeff Davis* to a sour apple tree! (3x)

As they march along!

(Chorus)

Now, three rousing cheers for the Union; (3x)

As we are marching on!

(Chorus)

Jeff Davis: Jefferson Davis (1808-89), senator for Mississippi, krigsminister 1853-57, provisorisk præsident for Konføderationen 1861-65. Mistede sammen med flere andre af oprørets centrale personer sit statsborgerskab efter krigen. Det blev tilbagegivet ham posthumt 1978.

Der er en vis uenighed om sangens oprindelse. Var det oprindelig en abolitionistsang eller en smædevise om en sindig soldat i et newenglandsk regiment? Så besnærende den sidste teori kan forekomme, så indeholder denne version så mange detaljer, der peger på abolitionisten John Brown og hans død, at den anden teori virker noget kunstig.

En newenglandsk institution virkede på en mærkelig måde samlende for både unionisme og abolitionisme. Det er Bowdoin College i Brunswick, Maine. Joshua Lawrence Chamberlain (1828-1914), var congregationalist, professor i retorik og fremmede sprog ved Bowdoin College og officer i Unionshæren. Han avancerede fra oberstløjtnant til generalmajor i løbet af borgerkrigen, var regimentschef for 20th Maine Volunteer Infantry under slaget ved Gettysburg, Pennsylvania, 1.-3. juli 1863, hvor regimentet på slagets anden dag fik ordre til at holde Unionens yderste venstre flanke mod en overlegen fjende "at all hazards", og gjorde det. Da Konføderationshæren skulle aflevere sine faner og håndvåben, fik han af Grant til opgave at lede ceremonien. Her vakte han opsigt ved at lade sine sol-

dater præsentere gevær for de slagne fjender. Efter krigen var han Maines guvernør 1867-71 og en meget markant rektor for Bowdoin College 1871-83. Han forsøgte uden held at komme med i den fransk-tyske krig 1870-71 (på preussisk side) og i den spansk-amerikanske krig 1898. Politisk var han en tro følgesvend til Grant og Lincoln, altså en human republikaner med stor tiltro til Unionen. Han mente, at Tyskland ud fra sin struktur var et mere retfærdigt samfund end England. Digteren Henry Wadsworth Longfellow (1807-82) var uddannet og professor i fremmede sprog på Bowdoin College 1829-34, romanforfatteren Nathaniel Hawthorne (1804-64) var uddannet der, Harriet Beecher-Stowe (1811-96) udgav *Uncle Tom's Cabin* i 1852, samme år som Chamberlain fik sin eksamen, mens hendes mand var professor på stedet. Også Julia Ward Howe (1819-1910) jf. nedf. havde forbindelse til Bowdoin i Chamberlains tid.

John Brown's Body udvidet

Den udarbejdede abolitionistsang er forfattet af William Weston Patton (1821-89), der var fra New York, præstesøn, congregationalist og abolitionist, senere rektor for Howard University for afroamerikanere i Washington DC. Sangen er skrevet oktober 1861 og trykt i Chicago Tribune 16. december s.å.

Old John Brown's body lies moldering in the grave,
While weep the sons of bondage whom he ventured all to save;
But tho he lost his life while struggling for the slave,
His soul is marching on.

John Brown was a hero, undaunted, true and brave,
And Kansas knows his valor when he fought her rights to save;
Now, tho the grass grows green above his grave,
His soul is marching on.

He captured Harper's Ferry, with his nineteen men so few,
And frightened "Old Virginny" till she trembled thru and thru;
They hung him for a traitor, they themselves the traitor crew,
But his soul is marching on.

John Brown was John the Baptist of the Christ we are to see,
Christ who of the bondmen shall the Liberator be,
And soon thruout the Sunny South the slaves shall all be free,
For his soul is marching on.

The conflict that he heralded he looks from heaven to view,
On the army of the Union with its flag red, white and blue.
And heaven shall ring with anthems o'er the deed they mean to do,
For his soul is marching on.

Ye soldiers of Freedom, then strike, while strike ye may,
The death blow of oppression in a better time and way,
For the dawn of old John Brown has brightened into day,
And his soul is marching on

And Kansas knows his valor when he fought her rights to save:
John Brown greb ind med våbenmagt i den ustabile situation i territoriet Kansas, som efter the Missouri Compromise fra 1820 var et slavefrit territorium, men med Kansas-Nebraska Act 1854 kunne vælge slaveri til og fra ved almindelig stemmeflerhed, udenom Kongressen i Washington D.C. Det førte til, at både abolitionister og forkæmpere for slaveriet masseindvandrede for at få overtaget. Brown og hans folk, støttet af bl.a. Julia Ward Howes mand Samuel Gridley Howe (1801-76), der i 1856 bragte abolitionister til Kansas, kørte en hård linje mod tilhængerne af slaveriet. Natten mellem 24. og 25. maj 1856 dræbte John Brown og hans mænd 5 af dem⁸. Territoriets usta-

bile tilstand 1854-61 kaldtes senere *Bleeding Kansas*. Kansas blev slavefri stat i Unionen 29. januar 1861.

And frightened "Old Virginny" till she trembled thru and thru: Virginia blev næppe skræmt, men guvernøren insisterede på, at de overlevende blev retsforfulgt i Virginia og besættelsen betragtet som forræderi mod Virginia og ikke mod Unionen. Chef for det detachement af marineinfanteriet, som nedkæmpede John Brown, var Robert E. Lee, der dengang var oberstløjtnant. Med i detachementet var desuden Konføderationens senere navnkundige rytterigeneral J.E.B. Stuart (1833-64) som løjtnant. I eftertiden blev deres og andre senere sydstatsgeneralers tilstedeværelse i forbindelse med aktionen, retssagen og henrettelserne tolket som krigsforberedelse og fik stor betydning for abolitionisternes vurdering af begivenhedsforløbet og tillid til Washington. Det er underforstået her, at John Browns hensigt helligede midlet.

They hung him for a traitor: De overlevende fra aktionen blev retsforfulgt og dødsdømt. John Brown blev hængt 2. december 1859 i Charles Town, Virginia.

John Brown was John the Baptist of the Christ we are to see, Christ who of the bondmen shall the Liberator be Sammenhængen synes at lægge den slutning nær, at John Brown i Harpers Ferry havde optrådt som vejberederen for Kristus, der åbenbart har haft brug for de røvede håndvåben fra hærens depoter for at kunne befri slaverne.

Hvad var alternativet til John Browns aktion? Kongressen havde som nævnt diskuteret slaveri i årtier. En løsning var ikke i sigte. Men John Browns aktion umuliggjorde reelt en fredelig løsning, fordi Washington ikke kunne andet end at indsætte marineinfanteriet, fordi nedkæmpelsen af hans gruppe førte til, at de overlevende blev retsforfulgt og dødsdømt i staten Virginia, hvor de som abolitionister var dømt på forhånd, og fordi John

Browns stjerne derpå og derfor steg højt hos visse nordstatsfolk, så Sydens generelle mistillid til Nordstaterne øgedes og situationen efterhånden kom ud af kontrol. Det gjorde ikke sagen bedre, at Virginias guvernør gennemtrumfede, at retssagen skulle finde sted i hans stat, og at Brown skulle anklages for forræderi mod Virginia, og ikke mod Unionen, hvis depoter han dog havde besat, og hvis tropper havde nedkæmpet ham. Godt et år efter John Browns henrettelse secederede South Carolina og begyndte den udvikling, der udløste borgerkrigen.

Forskellige opfattelser af John Brown vidner om en betydelig afstand mellem abolitionister og unionsforkæmpere. Harriet Beecher-Stowes idealistiske og abolitionistiske roman *Uncle Tom's Cabin* blev solgt i store oplag, men idéerne synes ikke at være slået bredt igennem. Ikke engang nordpå. *Go down, Moses!* en slagsang med bibelsk motiv blev sunget af "The Contrabands" ved Fort Monroe i juli 1862. Fortet er beliggende i Virginia, men blev aldrig erobret af konføderalisterne. Contrabands var flygtede slaver, der, mod reglerne i Fugitive Slave Act 1850⁹, ikke var blevet leveret tilbage til deres ejere, fordi de støttede Sydstaternes sag og derfor ansås for at fortjene den straf. The Contrabands blev samlet i flygtningelejre, hvor alle modtog undervisning, de voksne arbejdede for løn, og mange af mændene blev gradvis smuglet ind i Unionshæren via arbejdstjenesten. Da Lincoln udsendte sin emancipationsanordning 1. januar 1863¹⁰, som befriede alle slaver i de stater, der stadig kæmpede mod Unionen, opstillede Unionshæren sine første "farvede" enheder. Hvad siger *Go down, Moses?* Slaverne skal blive frie i Kristus. Sangen benytter israelfolkets frelse fra det egyptiske slaveri som udtryk for at slaveriet skal ophøre straks. Den er på sin egen måde udtryk for en liberalteologisk og liberal udvikling, der bl.a. påvirkede Julia Ward Howe. Ingen i samtiden syntes at opfatte, at det var mennesker, der

ville, at slaverne blev frie, og det var mennesker, der var imod. Brugen af Israels udfrielse af Egypten ved Guds hjælp under Moses og Aron er i bedste fald propagandistisk. Slaveriet havde i længden næppe haft nogen fremtid, som bl.a. fremført af en af Sydens mest markante skikkelser generalløjtnant James Longstreet (1821-1904), født i South Carolina, korpschef i Konføderationshæren, moderat modstander af slaveriet, republikaner efter krigen med adskillige offentlige hverv og personlig ven af Grant. Den omstændighed, at briterne plantede bomuld i Indien til deres bomuldsindustri, fordi de ikke længere kunne købe den amerikanske, mens Unionen blokerede de secederede staters havne, viser hvor verden havde forandret sig, uden at det i tilstrækkelig grad var blevet bemærket i Sydstaterne. En ny liberalistisk tid, hvor man køber og sælger, hvad der kan lade sig gøre, hvor det kan lade sig gøre, var ved at afløse den traditionelle produktion og afsætning. Spørgsmålet er, om Sydens oprør ikke var et sidste fortvivlet forsøg på at standse udviklingen mod individualisme og liberalisme. Økonomien så man allerede tidligt måtte reddes ved at der blev tjent flere penge på f.eks. industri, som endnu var ret beskedent udviklet i Syden. Faktisk var Atlanta, Georgia, den eneste rigtige industriby. Individualisme, liberalisme og rationalitet havde sammen med de praktiske udfordringer på verdensmarkedet før eller senere gjort slaveriets afskaffelse til en nødvendighed.

The Battle Hymn of the Republic

Julia Ward Howes kampsalme fra november 1861, skrevet på opfordring af vennen James Freeman Clarke, der som ægteparret Howe fandt teksten til John Brown's Body lovlig primitiv, er ifølge én tradition skrevet på Willards Hotel i Washington D.C. En anden tradition antyder, at hun og hendes mand lå i telt i en militærlejr ved fronten i Virginia tæt ved Washington D.C. De 5 første strofer blev trykt i Atlantic Monthly for februar 1862¹¹.

Hun fik nogle få dollars for copyright. Teksten er redigeret af Atlantic Monthly og ikke helt sammenfaldende med hendes original. I sin erindringsbog fra 1899¹² *Reminiscences 1819-1899* anfører hun en anden version, der angives at være hendes oprindelige. I det følgende kaldet *egen version*.

Hun var født i New York og opdraget som episkopal presbyterianer, men blev senere liberal unitar. Hun var bl.a. abolitionist, socialaktivist og digter. Hendes mand Samuel Gridley Howe var direktør for Perkins Institute for the Blind i Boston. Han søgte længe at tvinge hende til at holde sig til hjemmets sysler, men hendes intelligens, evner og naturlige aktivitet var for stærke, og hun blev en offentlig kendt person endnu mens børnene var små. Efter krigen var hun fredsaktivist, og hun foreslog allerede i 1870'erne Mors Dag, som skulle have været en kvinde-fredsday. Under sin aktivitet for kvindefrigørelsen opdagede hun, at kvinderne og afroamerikanerne kæmpede parallelt. Hendes politiske mål var lighed og fred. Hun var på alder med dronning Victoria og havde livet igennem en vis ydrelighed med hende. Ægteparret var før borgerkrigen aktive i det åndelige miljø, der var John Browns baggrund. Under krigen gjorde de begge en stor indsats i The U.S. Sanitary Commission for at nedbringe antallet af dødsfald blandt sårede, syge og krigsfanger.

Sammenholdt med William Weston Pattons ikke altid lige vel-fungerende metrik er dette et fornemt stykke kunstpoesi, skrevet som det er af en allerede anerkendt digter med flere digtsamlinger bag sig.

Mine eyes have seen the glory of the coming of the Lord:
He is trampling out the *vintage* where *the grapes of wrath* are stored;
He hath loosed the fateful lightning of *His terrible swift sword*:
His truth is marching on.

(Chorus)

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

His truth is marching on.

I have seen Him in the watch-fires of a hundred circling camps,
They have builded Him an altar in the evening dews and
damps;

I can read His righteous sentence by the dim and flaring lamps:
His day is marching on.

(Chorus)

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

His day is marching on.

I have read a *fiery* gospel writ in *burnished* rows of steel:

"As ye deal with my contemners, so with you my grace shall
deal;

Let the *Hero*, born of woman, crush the serpent with his heel,
Since God is marching on."

(Chorus)

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Since God is marching on.

He has sounded *forth* the trumpet that shall never call retreat;
He is sifting out the hearts of men before His judgment-seat:

Oh, be swift, my soul, to answer Him! be jubilant, my feet!

Our God is marching on.

(Chorus)

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Our God is marching on.

In the *beauty* of the lilies *Christ* was born across the sea,
With a glory in His bosom that *transfigures* you and me:
As He died to make men holy, let us die to make men free,
While God is marching on.

(Chorus)

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

While God is marching on.

He is coming like the glory of the morning on the wave,
He is Wisdom to the mighty, He is Succour to the brave,
So *the world shall be His footstool*, and *the soul of Time* His
slave,

Our God is marching on.

(Chorus)

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Glory, glory, hallelujah!

Our God is marching on.

vintage: egen version: *wine press*. Redaktionen betyder, at
udsagnet bliver fjernet fra både bibelgrundlaget i Es 63,3 og
almindelig sund fornuft, idet der er mening i, at druerne er i
persen, men ikke i, at der skulle være tale om vintage, som også
på originalsproget er en specialitet for vinkendere.

the grapes of wrath: Es 63,3 jf. Åb 14,19. Hvor Es 63,1-3 tra-
ditionelt kristent opfattes i forbindelse med Kristi himmelfart,

som f.eks. N.F.S. Grundtvigs "Hvi er dine Klæder saa røde"¹³, og formentlig er basis for kirkekunstens tendens til at fremstille Jesus som rødklædt, anses det beslægtede billede i Åb 14,19, ikke mindst den groteske fortsættelse i v. 20, for et genkomstbillede.

His terrible swift sword: Es 27,1 jf. Åb 19,15. Både Jahves drab på Livjatan med "sit skarpe, store og stærke sværd" og rytteren på den hvide hest, hvis navn er "Guds Ord", der træder Guds "harmes og vredes vinperse", og har et sværd, der går ud af munden, er traditionelt kristne genkomstbilleder.

Strofe 2: Den genkomne åbenbarer sig i Unionshæren, hvis flakkende lejrlamper er dommen over de syndige slaveejere.

fiery: egen version: *burning*. Udtrykket skærpes ved at gå fra burning til fiery. Det er temmelig meget at sige om evangeliet.

burnished: egen version: *fiery*. Redaktionen giver indtrykket af velpudsede geværløb eller bajonetter i lange rækker. Den oprindelige idé synes at være ildvåben, der affyres.

the Hero, born of woman, crush the serpent with his heel;: 1 Mos 3,15. Brugen af billedet med "kvindens sæd", i kristne udlægninger forstået som Kristus, der knuser det onde, er meget fri, idet det dels henføres til genkomsten og ikke til den traditionelle sammenhæng med lidelseshistorien, dels udelader eftersætningen om "slangens sæd"s gengældelsesangreb på "kvindens sæd".

Since: egen version: *our*. Den oprindelige samling af digtet i en del, der taler om *his truth* og *his day*, der marcherer videre, mens resten hviler i, at *our God* marcherer videre, brydes uden nogen egentlig grund og gør omkvædet mere flimrende.

forth: egen version: *out*. Redaktionen fører os fra simpel forkyndelse til et budskab, der skal videre. Det øger aggressiviteten.

He is sifting out the hearts of men before His judgment-seat: egen version: *He has waked the earth's dull sorrow with a high ecstatic beat*. Den redigerede tekst synes inspireret af 2 Kor

5,10. Hvor der i egen tekst slås på tromme efter trompetsignalet for at gøre opmærksom på et alvorligt problem, skubber redaktionen en umotiveret domssætning ind mellem basunen og selvpøforordningen til hurtig respons, oprindeligt på trompet og tromme, så at den derved i nogen grad mister sin mening.

beauty: egen version: *whiteness*. Redaktionen indfører umotiveret *beauty*, der giver indtryk af, at Jesu fødsel finder sted mellem liljerne i Højsangen. Den oprindelige teksts liljehvidhed synes at handle om en fødsel og et liv uden synd.

Christ: egen version: *he*. Hvor det oprindelige *he* blot viderefører den genkomne, der har været skildret gennem flere strofer, virker udskiftningen med *Christ*, som om der nu indføres en ny person.

transfigures: egen version: *shines out on*. Fra at herligheden fra Kristus blot skinner ud på dig og mig, skal den efter redaktionen omforme os. Det er et spørgsmål om det forstærkede udtryk ikke virker mod hensigten.

While: egen version: *our*. Som under *since*.

the world shall be His footstool: Es 66,1; Matth 5,35; ApG 7,49. Ingen af disse steder er det forhold futurisk. At jorden er Guds fodskammel er en simpel kendsgerning. Howe gør det betinget af den genkomnes magtovertagelse.

the soul of Time: Lyder for et engelsk øre som indbegrebet af tid, tiden selv. Der kan være tænkt på samtiden, eller snarere den (fortsat) løbende tid. Det virker meget logisk, at Gud eskatologisk bliver herre over tiden, så vel som over verden eller rummet. Spørgsmålet er, om der er en pointe i brugen af ordet *slave*. F.eks. kunne man tænke sig, at digteren mener, at når Gud regerer, er slaveriet på sin plads. Under alle omstændigheder er det markant, at det egentlige budskab i strofen ender med ordet *slave*.

At evangeliet er et våben eller strafferedskab og nåden er betinget for nogle og udelukket for andre, skyldes Howes liberal-

teologiske, gerningsorienterede tilgang, som yderligere er præset af situationen. Identifikationen af Unionshæren med den genkomne Kristus synes at være et produkt af de nordøstlige abolitionisters fiksering af slaveriet som en synd så stor, at den kan provokere Kristi genkomst, jf. det tilsvarende billede hos Patton: "John Brown was John the Baptist of the Christ we are to see, Christ who of the bondmen shall the Liberator be", der endda har John Brown som en ny Johannes Døber, forløberen for Kristus på vej til at befri slaverne.

Howes frie bibelbrug signalerer, at det ikke er fra bibeltekst eller kristne dogmer, forkyndelsen udgår, men fra liberalteologiske overvejelser, som hun var fortrolig med fra sin liberale unitariske kirke. Ud fra disse overvejelser former og fortolker hun sine bibelhenvisninger.

I betragtning af hendes senere pacifisme vil det være klogt at se nærmere på forholdet mellem salmens ord og borgerkrigens aktuelle virkelighed i november 1861. Det er uomgængeligt, at den genkomne Kristus i str. 2 identificeres med Unionshæren, men det mest præcise bibelbillede bag ordene i str. 1 er rytteren på den hvide hest, hvis "terrible swift sword" stikker ud af munden på ham og hvis navn er Guds Ord. Vi lægger altså an med at erklære slaveriet krig på Guds Ord. Ud fra dette kan de sidste fire strofer tolkes som Guds Ords felttog mod slaveriet, hvorunder det militære engagement er til for at løse visse praktiske opgaver. Dermed kommer man heller ikke i så skarp konflikt med krigens realiteter, hvor alt, hvad Unionshæren indtil da havde præsteret, var det forsmædelige nederlag til oprørerne den 21. juli i det nordlige Virginia, på det sted der i unionskredse kaldtes Bull Run efter et vandløb, der krydser slagmarken, og hos konføderalisterne Manassas efter det nærliggende jernbaneknudepunkt Manassas Junction.

Ikke før Grant havde vundet sine første strategisk vigtige sejre, erobringen af Fort Henry ved Tennessee River og Fort Do-

nelson ved Cumberland River i februar, og havde sejret ved Shiloh nær grænsen mellem Tennessee og Mississippi i april 1862, begyndte krigen så småt at ligne salmens ord. Indtil da så det nærmest ud som om det var oprørshæren, der var Guds forlængede arm og sendt for at straffe de formastelige modstandere af slaveriet.

Når salmen synges nu om dage, udelader man ofte strofe 3 og 6. I strofe 5 linje 3 synger man "let us live to make men free". For *Succour* (hjælp) synges ofte *honor*. Det vakte en vis forvirring i forbindelse med Winston Churchills begravelse 30. januar 1965, at han havde ønsket salmen sunget uden en senere tids formildende forkortelser eller ændringer.

Alt taget i betragtning var afskaffelse af slaveriet efter århundreders brug både i og uden for kristendommen en forholdsvis ny foreteelse. F.eks. havde staten New York haft slaveri indtil 4. juli 1827. Længere ud i verden kan det nævnes, at det i 1700-tallet lykkedes at formulere en fordømmelse af slavetransporterne, men det holdt hårdt med at få selve slaveriet afskaffet, ligesom tanken om alle menneskers lige ret, demokrati osv. kun nåede op til overfladen i pilotprojekter som den amerikanske og den franske revolution, hvorefter den første lykkedes og den anden mislykkedes. Danmark afskaffede slavehandelen 1792 og slaveriet 1848, Det britiske Imperium gjorde det samme henholdsvis 1807 og 1833. Liverpool, et fiskerleje i Walton sogn, der blev eget sogn i 1699, kom sammen med Bristol til at være center for slavehandel fra samme år. De følgende 100 år steg byens befolkning fra 6.000 til 80.000. Det vidner om, hvilken økonomi der var i slavehandel og slaveri.

Menneskesynet var under forvandling. Den traditionelle opfattelse af individet som et produkt af fællesskabet var blevet afløst af den opfattelse, at individer former fællesskabet. Hvis individet er til i kraft af fællesskabet, har det ikke krav på større

individuel frihed. Kravet kommer med individualismen, som forudsættes af liberalismen.

Abolitionisterne var forankrede i Nordstaternes, især New Englands, kirkesamfund og anså slaveriet for en synd. Meningerne var samtidig legio, der var både pragmatikere og idealister på begge sider af slavespørgsmålet, og fremtrædende sydstatsfolk, som generalerne Robert E. Lee og James Longstreet var som ovf. nævnt moderate modstandere af slaveri. Lee ejede dog slaver i sin (kones) George Washington Plantation, med udsigt over Washington D.C. Den blev erobret, slaverne befriet og træerne fældet, hvorpå Arlington National Cemetery blev anlagt 1864 som soldaterkirkegård. Den fik navn efter plantagens hovedbygning Arlington House, lige oven over, hvor Kennedy-gravene er i dag. Arlington House er et nationalt mindesmærke for Robert E. Lee. I Nordstaterne var den anskuelse udbredt, at Gud havde skabt "niggerne" til at være slaver, jf. William T. Shermans forbehold.

Lincolns Gettysburg Address

Lincoln var inviteret til at være til stede og ytre "a few appropriate remarks" ved indvielsen af kirkegården for Unionens faldne ved Gettysburg, Pennsylvania, torsdag den 19. november 1863. Lincolns "få passende bemærkninger" varede 2 minutter, men er alligevel et stykke engelsk litteratur af kvalitet og en af de mest bemærkelsesværdige taler, holdt af en amerikansk præsident.

Slaget ved Gettysburg, der havde stået 1.-3. juli samme år, jf. ovf., var, sammen med Grants erobring af Vicksburg, Mississippi, 4. juli, borgerkrigens vendepunkt. Men det var samtidig dens blodigste slag, ja det blodigste slag, der har stået på det nordamerikanske kontinent. Unionens samlede tab var 23.055, Konføderationens 23.231, i alt 46.286. Heraf havde Unionshæren 3.155 dræbte, 14.531 sårede og 5.369 fanger og sav-

nede, Konføderationshæren 4.708 dræbte, 12.693 sårede og 5.830 fanger og savnede. Unionshæren deltog med 91.921 mand, Konføderationshæren med 71.699 mand¹⁴. Talen lyder sådan¹⁵:

Four score and seven years ago our fathers brought forth on this continent a new nation, conceived in Liberty, and dedicated to the proposition that all men are created equal.

Now we are engaged in a great civil war, testing whether that nation, or any nation, so conceived and so dedicated, can long endure. We are met on a great battle-field of that war. We have come to dedicate a portion of that field, as a final resting place for those who here gave their lives that that nation might live. It is altogether fitting and proper that we should do this.

But, in a larger sense, we cannot dedicate...we cannot consecrate...we cannot hallow this ground. The brave men, living and dead, who struggled here, have consecrated it, far above our poor power to add or detract. The world will little note, nor long remember what we say here, but it can never forget what they did here. It is for us the living, rather, to be dedicated here to the unfinished work which they who fought here have thus far so nobly advanced. It is rather for us to be here dedicated to the great task remaining before us—that from these honored dead we take increased devotion to that cause for which they gave the last full measure of devotion—that we here highly resolve that these dead shall not have died in vain—that this nation, *under God*, shall have a new birth of freedom—and that *government: of the people, by the people, for the people*, shall not perish from the earth.

Kommentar:

Four score and seven years: 87 år, tidsafstanden fra Uafhængig-

hedserklæringen af 4. juli 1776¹⁶.

all men are created equal: Formuleret af Thomas Jefferson i Uafhængighedserklæringen. Nævnelser af Jeffersons lighedsformulering signalerer ikke blot republikanernes politiske vilje, men kobler talen til både Uafhængighedserklæringen 1776 og Lincolns egen Emancipation Proclamation fra 1. januar, jf. ovf., der havde afskaffet slaveriet i de stater, der var secederet og stadig kæmpede mod Unionen. Således fik krigen to mål. Til gendannelsen af Unionen lagde sig kravet om slaveriets ophør. Kongressen vedtog præsidentens anordning med 2/3 flertal i februar 1865, og i december samme år havde alle stater ratificeret den. Lincoln afbalancerer talen mellem disse to mål. Krigen skal vise om Unionen kan bevares på lighedens grund. De der kæmpede har gjort et stort stykke af arbejdet på at nå de to mål. De døde skal ikke være døde forgæves. De tilstedeværende, ja alle levende (amerikanere) skal føre det påbegyndte værk til ende. Nationen, Unionen skal genfødes i frihed.

under God: Det er omstridt, om ordene var med i Lincolns oprindelige tale. De mangler i det ældst kendte manuskript, men indgår i avisreferaterne. Om Lincoln har brugt de ord eller ej er af mindre betydning. Hans sprog bliver religiøst eller teologisk i talen om Unionshærens ofre. Der er ingen tvivl om, at han mener "under God" i talen om forpligtelsen til at fuldføre det, hæren så ædelt har bragt så vidt på vej til genfødslen i frihed. Altså Unionens gendannelse og alles frihed og lighed.

Lincoln var jo, skønt strengt religiøst opdraget, ikke medlem af nogen menighed, men gik dog i protestantisk kirke med sin kone og sine børn og havde en vag forestilling om en almægtig Gud, der skaber historiens begivenheder.

government: of the people, by the people, for the people: Dette er Lincolns egen formulering, men den lyder som et koncentrat af det, republikanerne anså for vigtigst i Uafhængighedserklæringen.

Hvor Unionshæren for Howe er den genkomnes åbenbaring, er det for Lincoln de tapre mænd, der bragte det så vidt. Lincoln ser ikke på kamp og død i en messiansk sammenhæng, men mener blot, at det, disse mænd frembragte, forpligter. Dette går videre i, at de faldnes død forpligter. For politikerens Lincoln er slaveriets ophævelse og Unionens gendannelse en helhedsløsning, hvor Pattons kvad og Howes salme mest handler om det første. For Lincoln er det afgørende, at fortsættelsen af de tapre soldaters dåd sker på baggrund af Uafhængighedserklæringen. John Brown er nu helt ude af billedet, men han har næppe været Lincolns livret. Selv nåede han ikke at opleve meget af genfødslen før attentatet mod ham 15. april 1865 i Ford's Theatre, Washington. Selvom han havde vidst, at alles lighed og frihed skulle være over 100 år undervejs, havde det næppe fået ham til at vakle. Howe kæmpede videre hele sit liv og opnåede mange resultater. Dog fik de amerikanske kvinder først valget 10 år efter hendes død.

Epilog om Martin Luther King

Borgerretsforkæmperen og præsten Martin Luther King Jr. (1929-68), brugte *Battle Hymn* en del både i taler og prædikener i forbindelse med kampen for borgerrettigheder gennem protestmarcher og demonstrationer, især i de sidste år han levede, helt op til attentatet mod ham. Han kom til at overnatte på Willards Hotel i Washington, hvor Julia Ward Howe ifølge én tradition havde digtet salmen natten til 18. november 1861. Det skete i forbindelse med "The March on Washington" 28. august 1963, hvor King holdt sin vigtige tale "I Have a Dream"¹⁷ i Lincoln Memorial. Brødrene John F. og Robert F. Kennedy, der henholdsvis var præsident og justitsminister (Attorney General of the United States), søgte at forhindre borgerretsmarchen til Washington, da de frygtede, at den ville skade deres egne bestræbelser på at få Kongressen til at vedtage love, der

gav afroamerikanerne fulde borgerrettigheder. De gav imidlertid efter og lod den store demonstration finde sted. Efter attentatet på John F. Kennedy 22. november samme år og hans brors farvel til regeringen godt et år efter, blev det Kennedys vicepræsident og efterfølger Lyndon B. Johnsons administration, der lagde sidste hånd på borgerretslovene. Hotelopholdet fik King til at føle sig kongenial med Julia Ward Howe og med salmens ordlyd. Han citerede i stigende grad Battle Hymn i prædikener og taler, og den blev sunget under møder og demonstrationer. Hans sidste tale, "I've Been to the Mountaintop", holdt 3. april 1968, dagen før attentatet mod ham, ender simpelthen med ordene *Mine eyes have seen the glory of the coming of the Lord*.¹⁸ Det er let forståeligt, at sådan et råb fra borgerkrigen kunne sætte noget i gang i ham, for de henved 100 år, der var gået siden våbenstilstanden i Appomattox Court House, havde ikke bragt afroamerikanerne meget andet end selve friheden. Sydens hvide havde haft penge og var blevet vinderne af det store boom efter krigen, da økonomien i de gamle slavestater blev lagt om som en del af nationens genfødsel. Dertil kom racismen, de hvides massive modstand mod opfølgningslove og andre impedimenter. Derfor gik der al den tid før borgerretslove omsider gav afroamerikanerne noget, der kunne blive vejen mod realiseringen af Uafhængighedserklæringens ord om, at alle er født lige. Som eksempler på de love, der er blevet til under direkte påvirkning fra borgerretsbevægelsen kan nævnes *Civil Rights Act* (1964)¹⁹ og *Voting Rights Act* (1965)²⁰. De vigtigste protestmarchruter er i dag nationalparker, så vel som en række af borgerkrigens slagmarker.

redaktion@hymnologi.com

Noter

- 1 Hele folketællingen kan ses på <http://www.census.gov/prod/www/abs/decennial/1860.html>

Oversigt på http://en.wikipedia.org/wiki/1860_United_States_Census

2 Lovteksten er tilgængelig på <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=22&page=transcript>

3 Lovteksten er tilgængelig på <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=28&page=transcript>

4 Kilde http://americanhistory.about.com/od/civilwar-menu/a/secession_order.htm

5 Oversigt på [http://en.wikipedia.org/wiki/Dixie_\(song\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Dixie_(song))

6 Flere oplysninger på http://www.hymnary.org/text/say_brothers_will_you_meet_us

7 Der findes et antal varianter i "*We'll Sing to Abe Our Song!*": *Sheet Music about Lincoln, Emancipation, and the Civil War from the Alfred Whitall Stern Collection of Lincolniana*. Jf. <http://memory.loc.gov/ammem/help/stern.html>

8 "The Pottawatomie Massacre".

9 Hele lovteksten kan læses på http://avalon.law.yale.edu/19th_century/fugitive.asp

10 Fuld tekst på http://www.archives.gov/exhibits/featured_documents/emancipation_proclamation/transcript.html

11 Den sjette, uredigerede, strofe synes overleveret gennem metodisternes salmebøger.

12 Udgivet af Houghton Mifflin i Boston.

13 Grundtvigs Sangværk, København 1944/1982 bind 1, nr. 227 jf. kommentar hertil i bind 6, s. 80.

14 Disse tal stammer fra http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_American_Civil_War_battles og http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Gettysburg Andre kilders talangivelser varierer noget i forhold hertil.

15 Jf. versionen i http://avalon.law.yale.edu/19th_century/gettyb.asp En lidt anderledes form uden "under God" findes i <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=36&pa>

ge=transcript

16 Hele Uafhængighedserklæringen kan læses på <http://www.ushistory.org/declaration/document/>

17 Hele talen kan læses på <http://abcnews.go.com/Politics/martin-luther-kings-speech-dream-full-text/story?id=14358231#.UGLzVI0aNlx>

18 Hele talen kan læses på <http://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkivebeentothemountaintop.htm>

19 Lovtekst tilgængelig på <http://www.archives.gov/education/lessons/civil-rights-act/>

20 Lovtekst på <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=100&page=transcript>

Mårhunde i salmebogen¹

af Jens Lyster

Danmark har – med rette eller urette – fået ry for at være det mest indvandrerfjendske af de nordiske lande. I det følgende vil jeg med nogle beroligende betragtninger nuancere billedet af det indvandrerfjendske Danmark en smule. Et er nemlig intentioner, hensigtserklæringer og handlingsplaner, der kan forekomme drabelige og rigide nok. Men vi har aldrig været særlig dygtige til at føre en restriktiv politik ud i livet. Og sagligheden kan ofte ligge et lille sted.

I 2008 lancerede det danske miljøministerium en *Handlingsplan for invasive, ikke-hjemmehørende arter* såsom mårhund, vaskbjørn, dræbersnegl, signalkrebs, kæmpe-bjørneklo og bynke-ambrosie. Disse uvelkomne skadevoldere skulle nu kortlægges og bekæmpes, og der blev på finansloven sat en slant af til formålet. Miljøministeriet åbnede altså ikke armene i globaliseringens højhellige navn, således som man ville have gjort i Sverige, for at byde alt fremmed hjertelig velkommen som en tiltrængt berigelse af den fattige hjemlige flora og fauna, men advarede faktisk imod, når ”frø af ugræs er føjet over hegnet”. Men siden er der intet sket. Og det er der en god gammel dansk tradition for.

Kirken har til alle tider udstedt advarsler mod invasive arter, der truer med at hjemsøge Herrens vingård. I Højsangen 2,15 er det ræve, og ikke mårhunde, der truer vingården. Rævene blev siden billeder på skiftende aktuelle trusler. I 1520 blev Højsangens ræve i pavens bandtrusselsbulle set som forvarsel om Luther, ligesom også skovens vildsvin i Sl 80,14, der nedbryder hegnet om vingården, er samme bulles smagfulde billede på Luthers virke i Wittenberg.

Den dansk-norske kirkes salmebog har fra første begyndelse haft sin frygtede mårhund, der for alt i verden ikke måtte få indpas i riget og skygge for evangeliets lyse dag og forplumre dens nye menighedssang. Allerede i den Kirkeordinans fra 1537/39², der skulle regulere det kirkelige liv efter reformationen, påbyder kongen udtrykkeligt om nye salmer: ”Ligeledes vil vi ejheller, at nogen skulle her i vore riger trykke håndbøger, messebøger eller andre ceremoni-bøger med nye sange oversat på dansk, til at synge med latinske noder, som den oprørske Müntzer gjorde, eftersom vi ikke anser brugen af disse for nyttig”.³

Ved navns nævnelse advarer den unge danske kirkes

grundlov altså mod den tyske teolog og salmedigter Thomas Müntzer (1488-1525). Müntzer personliggjorde den såkaldte radikale reformation, der i skarp opposition til Luther ville en åndeliggjort og antisakramental og revolutionær kirke og et kommunistisk samfund, styret af præster efter bibelske forskrifter. Altså et kirkeligt sidestykke til det nuværende iranske ayatollahregime. Müntzer udarbejdede den første fuldstændige liturgi på tysk med oversættelser af gamle latinske kirkesange og kom her Luther i forkøbet. Som oprørsleder under bondekrigen blev han ved bøndernes nederlag i 1525 taget til fange, tortureret og halshugget.

Luther og Müntzer konkurrerede altså om salmemarkedet i 1520'erne. Deres salmer var teologisk forskellige, men Müntzers salmer kan ikke frakendes hverken teologisk alvor eller litterær kvalitet. Men fordi Müntzer havde været en oprører imod øvrigheden, hvilket i den danske fyrstekirke var den værst tænkelige synd, blev hele hans forfatterskab lagt på is, i det omfang det kunne identificeres i den unge lutherske kirke, der ikke som pavekirken rådede over et *Index librorum prohibitorum*, dvs. et register over forbudte bøger. De danske teologer var fra første færd på vagt over for Müntzer, men anede næppe ret meget om, hvad de var på vagt overfor.

Med tiden antog den ukendte, men så meget desto mere frygtede Müntzer mytologiske dimensioner. Da Sjællands biskop Hans Poulsen Resen efter reformationsjubilæet 1617 sammenkaldte alle ikke-lutherske borgere i Vor Frue Kirke og afkrævede dem en loyalitetserklæring, gjorde han i indledningen til sin tale opmærksom på, at de fire farlige engle, som ifølge Åb 9,14-15 vil blive sluppet løs og få jorden til at skælve, må forstås om Müntzer, Zwingli, gendøberen Michael Servet og jesuiten Ignatius Loyola.⁴

Først med den hallensiske pietist Gottfried Arnolds epokegørende "Upartiske kirke- og kætterhistorie", 1699-

1700, blev Thomas Müntzer tilkendt en delvis anerkendende omtale. Det førte straks til, at Müntzer igen blev skydeskive for ortodokse teologer. Når de ville angribe pietisterne, blev Müntzer med sin oprørske, øvrighedsfjendske og sakramentforagtende teologi set som forløber for pietismens sværmerier. For at kunne bruge Müntzer til skræk og advarsel i kirkekampen mod pietisterne måtte de ortodokse teologer i gang med at studere Müntzers forfatterskab. Man må kende rottens biologi for at kunne udrydde den. Müntzers navn blev derved atter kendt i Danmark, ja, selv i kongerigets fjerneste kolonier, og ikke for det gode. Som begrundelse for at arrestere trankebarmissionæren Bartholomaeus Ziegenbalg, der havde tilladt sig at frikøbe lokale slaver, angav Trankebars kommandant nytårsdag 1709, at han betragtede missionæren som en Thomas Müntzer, der var ude på at anstifte oprør.⁵ I de første årtier af 1700-tallet var kirke og øvrighed i Danmark på skærpet vagt over for Müntzer.

Men den nye vagtsomhed var for sent ude. I 200 år havde kirken næret en slange ved sin barm uden at ane uråd.

Da Hans Tausen i Viborg 1528 skrev salmer til et nyt salmehefte, støttede han sig ved oversættelsen af "Te Deum Laudamus" til en anonym oversættelse på tysk, som han kan have hentet fra Rostocksalmebogen 1525. Det samme gjorde på samme tid Malmø-reformatoren Claus Mortensen, for i begge byer var der brug for "Te Deum" på dansk til morgensangen i kirken. Men den anonyme tyske oversættelse, som begge de danske reformatorer byggede på, var gjort af Thomas Müntzer!

Det blev ikke Hans Tausens, men Claus Mortensens oversættelse "O Gud vi love dig", der løb af med sejren for til sidst at ende med en fornem førsteplads i salmebogen. Forordnet til froprædiken om søndagen blev "O Gud vi love dig" i 1699 anbragt forrest i i enevoldskongens forordnede kirkesalmebog. Og i *Danmarks og Norges Kirke-Ritual* 1685 påbød den enevældige konge sine undersåtter at synge "O Gud vi

love dig" til froprædiken.⁶ Således gik Claus Mortensens oversættelse sin sejrsgang i tohundrede år. Da man i 1717 fejrede reformationsjubilæum under kongehusets bevågenhed og tilstedeværelse, foregik alle festgudstjenester med trompet-akkompanieret afsyngelse af "O Gud vi love dig".⁷

Men kun ti år senere begyndte nedtællingen til den feterede salmes endeligt. I 1727 udkom et oplag af Kingos salmebog, trykt af den københavnske bogtrykker Joachim Schmedtgen, hvori der som anhang lanceredes en ny dansk oversættelse af "Te Deum", der byggede på Luthers tyske oversættelse fra 1529, nemlig den "O store Gud! vi love dig", som stadig står i den danske salmebog. Det oplyses i overskriften, at denne nye salme nu synges i Slotskirken på taksigelsesdage.⁸ Og to år senere, i 1729, kom den 18. marts og den 8. april kongelige reskripter, der påbød alle menigheder i Danmark og Norge at indføre den nye "O store Gud! vi love dig". Samtidig forbydes brugen af Claus Mortensens gamle oversættelse med den begrundelse, at den har "en tung og for menighederne ubefattelig melodi".⁹ I betragtning af, hvor feteret det gamle "Te Deum" havde været ved det nylige reformationsjubilæum, virker begrundelsen søgt og utroværdig. De følgende oplag af Kingos salmebog fulgte naturligvis de kongelige reskripter og indledte med "O store Gud! vi love dig", medens Claus Mortensens "O Gud vi love dig" blev sat i skammekrogen. De kongelige reskripter påbød endvidere bogtrykkerne i København og Christiania at fremstille så store oplag med separattryk af "O store Gud! vi love dig", som måtte anses for påkrævet til indførelse af en ny og ukendt salme i kirken.¹⁰ Så meget mere bemærkelsesværdigt er dette bekostelige og utidige påbud og initiativ, som det kommer mindre end fem måneder efter den katastrofale ildebrand, der den 20. oktober 1728 lagde 2/5 af København i aske. Det nye "Te Deum" må på den baggrund sandelig have haft topprioritet!

Hvem der i 1720'erne er kommet under vejrs med, at galionsfiguren i Kingos salmebog var bygget af tømmer fra Müntzers værksted, vides ikke. Den pinlige sandhed, at mårhunden Müntzer alligevel havde kunnet snige sig ind i Herrens vingård gennem et hul i hegnet og nu indtog en hædersplads, må have været ubærlig for både konge og kirke. I inderkredsen af indviede omkring kongen, der sikkert har omfattet hofpræsten, Sjællands biskop og den kongelige konfessionarius, har man vidst at holde tand for tunge, og ingen arkivalier synes bevaret, der har kunnet kaste lys over den panik og det postyr, der må have rådet i kirkens top, som har konkluderet, at en tempelrensning efter mårhundens besøg og besørgelse i det allerhelligste var absolut presserende. Men i al diskretion, så ingen uden for inderkredsen anede uråd om den pinlige sandhed. Derfor fokuseredes på noget ganske perifert, nemlig på melodien, som det kongelige reskript gav karakteren "tung og for menighederne ubefattelig". Man er rørt til tårer over denne kongelige omsorg for menighederne.

Mårhunden var nu eftertrykkeligt sat på porten. Troede myndighederne. Men de gjorde regning uden vært. Til de invasive arter, som det fremmedfjendtlige Danmark havde budt velkommen, hører nemlig den store hollænderkoloni fra 1520'erne på øen Amager ved København. I årene 1715, 1732, 1754 og 1783 udkom i København deres hollandsksprogede *Nedder-Düdesche Kercken und Huus Psalm-Boeck*. Gennem dette hul i hegnet havde Müntzers salme "Godt, Hillige Schep-per aller Stern" sneget sig ind i riget, og ingen danske myndigheder har nogensinde anfægtet dette. Af den simple grund, at de har svævet i lykkelig uvidenhed derom. Det hører nemlig til dette lands lykke – og undertiden også ulykke – at vi ikke tager det så nøje med myndighedernes forordninger og påbud. Derfor har vi aldrig fået det førnævnte *Index librorum prohibitorum* i Danmark, og hvis vi havde fået det, ville vi såmænd ikke

have anet, hvad det skulle bruges til.

Og derfor har heller ingen anet, at også Hans Tausens oversættelse "O Hellige skaber oc Fader kær" af adventshymnen "Conditor alme siderum", der sikkert har fundet plads allerede i den tidlige 1544-udgave af Tausens salmebog – dvs. kun syv år efter Kirkeordinansens udtrykkelige advarsel mod Müntzers salmer – byggede på Müntzers oversættelse "God hilge schepper aller stjern". Sidstnævnte salme har Tausen formentlig hentet fra Rostock-reformatoren Joachim Slüters "Gheystlyker gesenge vnde leder", Rostock 1531.¹¹ Også "den farlige engel Zwingli" listede sig allerede i reformationsårhundredet ubemærket ind i den danske salmeskat, da en intetanende Hans Thomissøn oversatte den anonyme begravelsessalme "O Herr Got hilff" til "HErre Gud hielp mig, ieg raaber til dig"¹², og denne farlige engel fik lov at husere i adskillige danske salmebøger helt frem til Kingos salmebog. Jo, den danske salmehistorie ender med at blive et sandt rædselskabinet, efterhånden som forskningen hiver skeletterne ud af skabet. Lad mig på denne baggrund lancere en tese for en kommende disputats, som jeg dog ikke selv agter at skrive, men gerne stiller til fri disposition: Ingen dansk salmebog uden en salmebogsskandale! Det er ikke givet, at der altid vil være mårhunde eller andre invasive arter indblandet. Der kan være mange andre grunde til salmebogsskandaler i Danmark.

Ovenstående overvejelser har drejet sig om jagten eller den fejlslagne jagt på navngivne ubudne gæster, der trænger sig ind i riget som formummede skælme, der dølger åsyn og navn. Jeg har ikke taget stilling til, om der var saglige grunde til at hæfte prædikatet "uønsket" eller "farlig engel" på dem og nægte dem adgang til den danske salmebog. Var Müntzers og Zwinglis salmer vitterlig befængt med vranglære og skadelige for troen? Var de poetisk ringere end gennemsnittet af danske salmer? Formentlig ingen af delene. Jamen så var der vel ingen

saglig grund til at foranstalte klapjagt på dem. Mårhunden skal ikke jages, bare fordi den hedder mårhund, men fordi den gør fortræd. Farligheden er vigtigere end navnet.

Ud fra dette signalement kan vi rette opmærksomheden mod den nye danske salmebog, som i tiåret for sin tilblivelse endnu ikke har været genstand for en tilbundsående kritisk vurdering i dette tidsskrift. Idet vi anskuer *Den Danske Salmebog 2002* som et fikserbillede og med den lancerede tese om salmebogsskandaler i baghovedet lyder opfordringen: Find mårhunden!

Det er hurtigt gjort. Jeg kan få øje på adskillige, men jeg skal her begrænse mig til en enkelt, fordi den har det tilfælle med Müntzers og Zwinglis salmer, at den gemmer sig bag anonymiteten. Det er julesalmen "Kom, alle kristne", nr. 112, en håbløs oversættelse af den engelske julefavorit "O come, all ye faithful", der ud fra salmebogens historiske oplysninger er besørget i det Herrens år 1981. Skandalen består i dette tilfælde ikke i, at en unavngiven mand/kvinde, sikkert i bedste mening og med de til rådighed stående kristelige floskler, opfordrer alle kristne til sammen at ile til barnet i krybben i Betlehem, men i, at salmebogskommissionen, formentlig i ædru tilstand, har besluttet i en moderne salmebog at indlemme dette både poetisk og teologisk værdiløse makværk, hvorved de overtræder i alt fald min anstændighedsgrænse. Kommissionen accepterer i strofe 2,2 i en tekst, skrevet i 1981, en gammeldags imperativ pluralis "giver Herren ære", der gik af brug allerede engang i 1800-tallet.¹³ "Lys er oprunden/ fred på jord er kommen" i strofe 2,4-5 er et af de tarvelige pædagog-rim, som florerede i de glade 1970'ere. Desuden er "lys" et neutrumsord og må derfor være "oprundet". Sidst, men ikke mindst, er omkvædet "Kom, lad os ham tilbede" for tomt til at tåle ni gentagelser. Et kobbelt mårhund eller snarere nogle indsnegne falske brødre må have listet sig ind i salmebogskommissionen og under dæk-

ke af anonymiteten haft deres morskab ved at trælbinde danske menigheder til hvert år ved juletid at skulle synge det ni gange gentagne omkvæd, hvor "tilbede" synges med udansk, forkert betoning på 2. stavelse. Korrekt dansk er "tilbede" med betoning på 1. stavelse. Det er ikke godt.

I 1729 kunne man gribe ind i den tredive år gamle kongeligt autoriserede Kingos salmebog og erstatte Müntzers "Te Deum" med en ny oversættelse af Luthers "Te Deum". Skulle man så ikke også i tiåret for den af dronningen autoriserede salmebog fra 2002 kunne udskifte mårhundebjæffet nr. 112 med Johannes Johansens fortræffelige og frie gendigtning "Kom, tro, og kom, glæde, dansende i kæde" fra 1978¹⁴, som salmebogskommissionen naturligvis har kendt (og altså også underkendt). Et par måneder efter sin tilblivelse blev Johansens gendigtning udgivet i '78-tillægget til *Den Danske Salmebog*. Jeg, og også Johannes Johansen selv, var målløse og troede ikke vore egne øjne, da vi i 2002 erfarede den skæbne, der var blevet den engelske julefavorit til del i den nye danske salmebog, der lanceredes som en "fornyende salmebog"! Vi havde begge en forstemmende mistanke om, at Johansens sprudlende gendigtning af "O come, all ye faithful" først og fremmest blev underkendt af salmebogskommissionen, fordi den var skrevet af Johansen. Og så er vi tilbage i det fænomen, der er anliggende med dette indlæg om, hvorledes man i spillet om salmebogen undertiden er gået mere efter manden end efter bolden. Sagligheden kommer til kort! Thomas Müntzer var persona non grata i den danske fyrstekirke, fordi han anstiftede uro i Thüringen og Sachsen og støttede bøndernes oprør mod tyranniske øvrigheder, hvorunder nogle adelige blev slået ihjel. Men hvis hans salmer ellers var gode nok, skulle de vel kunne synges i dansk-norske menigheder?

Med ovenstående linjer har jeg argumenteret for, at Thomas Müntzer ikke længere kan holdes ude af den danske

salmehistorie, og Müntzer bør med, næste gang en dansk salmedigterbiografi skal skrives. Ja, hans navn skal nævnes ved nr. 9 i *Den Danske Salmebog 2002*, hvor de historiske oplysninger om salmen nu bør lyde: Thomas Müntzer 1523. Claus Mortensen 1528. Martin Luther 1529. Dansk 1727.

jenslyster@gmail.com

Noter

1 Nærværende indlæg er en videreudvikling af en kronik i *Kristeligt Dagblad* den 30. juni 2012 med titlen "Den frygtede mårhund i salmebogen". Begge indlæg, kronikken såvel som nærværende artikel, kan ses som appetitvækkere på min afhandling om "Den kætterske oprører Thomas Müntzers og den adelige søhelt Herluf Trolles bidrag til Te Deum laudamus på dansk", *Kirkehistoriske Samlinger 2012*, s. 49-85.

2 *Kirkeordinansen 1537/39, "Den rette ordinants". Efter Hans Wingaards førsteutgave fra 1542*, Verbum (Andaktsbokselskapet) 1988, faksimileudgave.

3 *Kirkeordinansen* blad 75r. Citatet er moderniseret og sammenfattet.

4 Bjørn Kornerup: "Reformationsjubilæet i Danmark 1617", *Kirkehistoriske Samlinger*, 6. række, II, 1936, s. 54 note 2. Et af håndskrifterne skriver Karlstadt i stedet for Müntzer.

5 W. Germann: *Ziegenbalg und Plütschau. Die Gründungsjahre der Trankebarschen Mission*, I, Erlangen 1868, s. 114.

6 *Danmarks og Norgis Kirke-Ritual. Genudgivet af Udvalget for konvent for Kirke og Theologi* 1985, s. 11.

7 Peter Neve: *Beskrivning over de Solenniteter, med hvilcke ... det Andet Jubilæum siden Reformationens Begyndelse ... ere bleven celebreret*, København 1717, s. 13, 15 og 37.

8 *Den Forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog*, København, Aar 1727. Trykt hos Joach: Schmidtgen. Nærværende forfatter ejer et smukt eksemplar af denne udgave, der ikke ellers kendes i danske forskningsbiblioteker, hvorfor jeg gerne vil vide, om udgaven findes i nordiske biblioteker eller private bogsamlinger? Det nye Te Deum, en oversættelse af Luthers fra 1529, findes side 484-486 og har denne overskrift: "En Psalme, som synges udi Slots-Kirken, paa Taksigelse-Festens Dag d. 11. Febr. og naar én eller anden Taksigelses Dag ved det Kongl. Huus indfalder." I min afhandling i *Kirkehistoriske Samlinger* 2012 har jeg som bilag aftrykt hele denne oversættelse, der altså nu kan dateres til 1727 og ikke 1729, som det hidtil er sket.

9 *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge, udtogsvis udgivne i chronologisk Orden ved Laurids Fogtman*. III. Deel. 1699-1730, København 1793, s. 677.

10 Separattrykket er formentlig også blevet trykt i Bergen. I den Kingoudgave, der er "Tryckt og tilkiøbs udi Kongl. Majst. Privileg. Bogtryckerie i Bergen 1730", eksemplar i Det Kongelige Bibliotek i København, tidligere Universitetsbiblioteket og med signatur O, 185, oktav, er det nye Te Deum anbragt på et upagineret indskudt blad mellem blad A 3 og A 4. Det indskudte blad har samme frise og vignetter som Bergen-udgaven i øvrigt og er derfor næppe trykt i Christiania, som det kongelige reskript foreskriver.

11 Niels Knud Andersen synes at være den første, der i *En Ny Psalmebog 1553 II*, København 1983, s. 50, har bemærket den danske oversætters benyttelse af den nedertyske version af Müntzers salme.

12 Jens Lyster: "Zwingli i Thomissøns salmebog 1569?", *Hymnologiske Meddelelser* 10. årgang, 1981, s. 47-53.

13 Peter Balslev Clausen: "Ental og flertal – et problem for salmebogsudgivere", *Hymnologiske Meddelelser* 7. årgang

1978, s. 96 og 104-105.

14 Jens Lyster: "To gange Johannes til Sct. Olai", *Kunsten og Kaldet. Festskrift til biskop Johannes Johansen 4. marts 1990*, Poul Kristensens Forlag 1990, s. 17-38, hvor jeg s. 17-26 fortæller om tilblivelsen af og den teologiske styrke i Johansens fordanskning af den engelske julesalme. Da jeg den 8. august 1978 fremlagde den splinternye "Kom, tro, og kom, glæde" for salmebogsudvalget bag '78-tillægget, vakte salmen almindelig glæde, også hos formanden, sognepræst Erik Norman Svendsen, og godkendtes som den eneste med akklamation. Selv domorganist Richard Sennels, der ellers var reserveret over for Johansens ting, fik her sin "johannæiske" omvendelse: "Jamen, han er jo digter!". Men digternavnet gav ikke adgangsbillet til *Den Danske Salmebog* 2002.

Oh Aadam sino essitus!

af Uffe Holmsgaard Eriksen

Det var som at blive draget til en helt anden verden, da jeg første gang hørte de smukke og lokkende toner fra det estiske vokalensemble, Heinavanker, for 12 år siden. Et lille ensemble bestående af seks sangere, fire mænd og to kvinder, fyldte kirken med den klarhed og intensitet, som kun små, stærke vokalgrupper kan levere. Repertoiret var gregoriansk sang, tidlig vokalpolyfoni, Palestrina og Tallis, og så noget helt magisk, de estiske, religiøse folketonen. Jeg købte naturligvis i ren begejstring deres halvvejs hjemmeproducerede cd og havde den længe liggende i pladeskuffen til aflytning. Især den allerførste skæring, 'Oh Aadam sino essitus', betog mig voldsomt med dens beroligende melodi, der først synges unisont og siden udvides med bordunklange.

Da jeg ikke havde teksten, kunne jeg kun gætte mig til, hvad den handlede om. På grund af melodians rolige bevægelse og nærmest trøstende karakter og den indledende akklamation 'Oh', forestillede jeg mig, at det var en slags overbærende trøst fra Gud til Adam, der havde syndet i fordums tid, men nu var blevet frelst. Det tema var så godt, at jeg måtte opspore teksten. Jeg googled den uden held, men skrev så til en af sangerne i

Heinavanker. Jeg fik en kort mailkontakt, men desværre aldrig nogen tekst.

Bedre held var der hos en estisk folklorist, Ergo-Hart Västriks, der samtidig er med i Ansambel Triskele, som netop specialiserer sig i de estiske, religiøse folketoner. Han kunne fortælle, at melodien stammer fra Otepää regionen i syd-Estland. Han kunne endvidere oplyse, at teksten var en oversættelse af en tysk, luthersk salme på en særlig sydlig dialekt fra 19. årh. Nu var jeg tæt på!

Stor var skuffelsen derfor, da jeg fik at vide, at det var en oversættelse af Lazarus Spenglers "Durch Adams Fall ist ganz verderbt"! Eller det vil sige, skuffelsen indtrådte, da jeg læste Spenglers meget lidt trøstende og lidet beroligende ord i den rimede læresalme fra 1524 og senere fandt den ligeså parænetiske tone i den danske gendigtning i Thomissøns salmebog. Det er nu ikke fordi trøsten mangler, men den overbærende tale til Adam, som jeg havde hørt i melodien, var der i hvert fald ikke. Jeg har leget med tanken sidenhen at gendigte en tekst på dansk, der passer bedre til melodien, som jeg hører den. Men til det formål vil jeg gerne have en så ordret oversættelse af den

estiske salme til dansk som muligt at arbejde ud fra. Der er gode idéer, antiteser og luthersk dogmatik at hente i Spenglers tekst, men jeg savner lidt mere billedsprog og meditation, fremfor prædiken på vers. Jeg har derfor indsat den estiske tekst nedenfor i håb om, at nogle af Hymnologis læsere kunne hjælpe mig med at komme en oversættelse nærmere. Min fornemmelse er nemlig, at den estiske gendigtning kunne rumme nogle interessante motiver. Jeg vil også gerne høre meget mere om estiske religiøse folkeviser – litteratur, salmebøger, melodibøger, relation til finsk, svensk og andre baltiske traditioner. Hvis nogen kan hjælpe eller henvise til litteratur, må de meget gerne skrive til mig på nedenstående mail.

Oh Aadam sinu essitus
om meie elo riknu
Et patt om meie perändus
nink kõiki pääle tüknü
See sivvo töö om koigile
suurt vika pääle tõstnu
Ent Jumal see om ausaste
kõik jälle ära päästnu

Nii kui see sivvo kavalus
om Eevat hukutanu
Nink Looja täht sai põletuss
sest om surm meie saanu
Es jõvva ka meid avita
ütsigi lood asi
siis Jeesus Krist pääst inemist,
läts surma sisse esi

Nii kui see võõras vallatus
kõik süüdlikuks om tennu

Nii om siis võõras vagaus
ka omass meie lännü
Sest niigade kui kõigile
om Aadam surma toonu
Nii Kristusen kes kõiki õnn
om elo meie saanu

See arm om meie näüdetü
et poig om meie antu
Kes meie veless sündünü
nink risti pääle pantu
Kui õigede nüüd usume
so Poja nime sisse
Siis õnnistust nink rõõmustust
saab meie tooma Esä

Ergo-Hart Västriik har oplyst følgende om teksten og melodien: Salmeteksten findes i den syd-estiske salmebog. Sproget er det syd-estiske (tartumaa), litterære sprog (kirkesprog), som blev anvendt i 17.-19. århundrede. Det gled ud af brug som følge af en tiltagende national vækkelse i Estland fra 1860'erne. (Folke)melodien blev registreret i 1908 i Otepää af folkloristerne A. Kiiss og E. Eisenschmidt og findes i nedskreven form hos Den Estiske Folkemindesamling, hvor den også er scannet og lagt på nettet: http://www.folklore.ee/kasikirjad/EYS_V/imagenes/eyv_0160.jpg

Marketed recordings of hymns: Old wine in new wineskins?

A musico-sociological study of developments and reception in the Nordic region since 1991

af **David Scott Hamnes & Jenni Urponen**

Introduction

Until recent times it has been possible to claim that hymnals and hymnody in practice provided the primary sources for popular understandings of the hymn as a cultural object. There is little doubt that the ideological distance between the churchgoer and hymn practice has increased globally over the past century, a period marked, perhaps paradoxically, by a marked expansion, even flowering, of the hymn genre amongst authors and composers.

At the same time, changes in music styles, language understanding, theology, secularism and a general scepticism in many societies towards established churches and practices associated with such institutions has also widened the gap between the hymn and the population at large. It is with this background that the authors of this article wish to instigate an investigation of a recent phenomenon, namely the recording of hymn-based music (both sung and instrumental), focussing on recordings from the Nordic region released to the general market over the past two decades.. In doing so, we wish to show why these

recordings are being produced, how the hymns have been arranged, how these recordings are marketed, purchased, received and heard. It may also be possible to highlight facets of the relationship between the recorded hymn and its audience.

Plans for the development of two independently conceived ideas based on this common hymnological theme were discussed during the IAH-conference in Timisoara in July 2011. Jenni Urponen¹ and David Scott Hamnes² met to converse about the possibility of cooperative research into the widely popular area of recent hymn dissemination through recorded media. This phenomenon is widespread in the Nordic region; indeed, it is more or less global. It is a form of religious communication and dissemination that has hitherto received little scholarly attention. We are interested in establishing further research relationships with other hymnologists and musicologists in the region (Sweden, Denmark, Iceland, Norway & Finland) so that this research might be as comprehensive and mutually useful as possible.

Research questions

The following preliminary questions related to the broad study area of the background, context and culture of the hymn recording in the Nordic region, are examples which, in addition to further issues, will influence the formation of research questions and project limitations:

- Why are these recordings produced and how has the market developed?
- How should hymn recordings be categorised?
- How might performance and composition styles be described?
- What are the purposes of the recorded productions?
- In what way are productions marketed?
- Which hymns are being recorded in the Nordic region?

It is not possible to answer all of these questions at this stage as the preliminary phase of data collection is not yet complete. Decisions will be made following the evaluation of collected data. About half of the known marketed hymn recordings in Finland have been collected, described and catalogued.³ Similarly, about 30 Norwegian recordings have been collated. It is hoped that similar processes can also be undertaken in the remaining Nordic countries. It is estimated that there are about 100–200 recordings of this kind in each of the Nordic countries. All available marketed recordings within this genre (i.e. more than 50% of the content is hymn-related) will be included in the study. A distinction is made between commercial and non-commercial productions. The following details are recorded:

Time frame
Publication dates
Producer

Music styles

Vocal and instrumental compilations or arrangements
Instruments in use
Musicians involved
Sales figures (where available)
Repertoire: list of recorded hymn texts and tunes.

These details will allow a qualified drafting of appropriate research questions. Furthermore, cover details and booklet information provided with recordings have been found to include valuable information about the inspiration behind such recordings. This information has been divided into seven categories⁴:

Original, new forms of hymn singing
Promotion of traditional church music
Event or individual career documentation
Anniversary commemorations
a. Personal religious messages
b. Evangelisation
Production or producer's classification (market-related)
Personal cultural heritage or identity

The majority-church hymnals in each selected country provide a primary limiting and reference tool for this research. Material not present in these collections is noted but does not play an integral role in further analysis. The forthcoming Norwegian hymnal *Norsk Salmebok* (2013) provides an important impetus to the research as it includes many popular songs not hitherto defined as hymns.

Method and limitations

This research may be described as **historic-sociological** musicology/hymnology within an interdisciplinary framework that

draws upon a number of methodologies and disciplines. In respect of the musical repertoire of each recording, the approach is **musico-analytical**. To this end an *Excel* database is being developed to record basic information about every recording, such as hymnal concordances, associated and alternative text(s), sources, styles, structures, instrumentation and inspiration motives. Thus the analytical method also approaches that expounded by 'new musicology'⁵ where the musical work is viewed, analysed and discussed as a product of a particular culture or ideology. Furthermore, quantitative or **statistical analysis** methods will also be used. Analysis of the database through the PASW Statistics Program will enable correlation testing. For example, this will assist in identifying which hymns are more popular on commercial recordings and any associated patterns. Associated booklet information will also be analysed by similar statistical methods, as well as through qualitative examination. An important study on the social and cultural function of hymns, *Deilig er jorden*, provides some guidelines in investigating the hymn as a religious and cultural phenomenon⁶ This study also shows that hymnody also has a significant impact on non-believers, many of whom also participate in its promulgation.⁷ We believe that the social context of these recordings is an important factor for their existence. This social context will form the background of our research.

The study will also embrace aspects of the **genetic empirical method**, particularly in dealing with matters of historical background. This research method is frequently used in hymnological research in the Nordic countries.⁸ This method argues that factual information from each epoch, and in general all historical dating, are of necessity a means to an end rather than an end to themselves. Objective collection of facts and dating is required, indeed necessary, since one can thereby clarify occur-

rences in connection with each other, including their connection in gestation and development (the genetic connectors).⁹

Oral history, in the form of interviews with a selected group of representative subjects will provide yet further factual material with which to develop a rational discourse. This traditional **qualitative** method has required a flexible approach to observational and interviewing circumstances, and while lacking the rigour of step by step questioning of interview subjects, will be an important formative element in the scope and focus of this research. The requisite tension between assumptions, observations and responses in such interviews can attain the role of an informal testing arena for emerging understandings of concepts during the research process.¹⁰ Studies of music preferences have shown that listening to music is often connected to dependency; indeed, such dependency has been associated with dependencies related to food, sexual drive and narcotics.¹¹ On the other hand, few studies have commented on disliked music. Accepted research definitions within this are divide music preferences into two categories: taste, a stable value, and preference, a temporally shorter connection. Short-term preferences inform long-term taste. Little research has concentrated on this area of musicology/music psychology which in turn inform reception, internalisation and sociological markers.¹² An intrinsically complex relationship exists between the interactive characteristics of the key areas of music preferences; it is by no means easy to limit such research to a particular form of music, let alone a single hymn. The variables must be radically limited to achieve any form of understanding.

Furthermore, complexities in music categorisations also leave room for multiple interpretations. The complex yet flexible ways in which music is often categorised makes this process

difficult. Style names, especially when considering individual music preferences, provide no real clues to identifying factors (like/dislike parameters) and such categorising processes often overlook links which are obvious within a particular music genre. A possible solution to some of these issues in evaluating music preferences might be solved through in-depth interviewing in context, that is, in the interview objects home, including the collector and music collection.¹³

However, the overriding arm of methodology underpinning this study is that of **interpretation**, where the quest is to understand the *raison d'être* of a musical source in the light of a particular concept, in this case, the recorded hymn. Here, the approach is hermeneutic and conceptual, using the principle of the **hermeneutic circle**,¹⁴ with the aim of reconciling a large corpus of material to a context of present day society. The intertextuality of this research means that the interpretative foundation is based on layers of understanding, and while by nature only provisional, it is seen that by so contextualising the subject of research, it is provided with a recursive foundation upon which further research might build.¹⁵

Scope

Issues relating to the scope of this research project will be addressed on the completion of overviews of recordings from at least two countries in the Nordic region. This will provide sufficient data for preliminary analysis and a rationale for the limitation of scope. It is also expected that this data will assist in clarifying the research questions.

Timeframe

2012: Collaboration plan (project description, invitation to corporate research and institutional connections

Data collection

2013-14: Further data collection; interviewing, symposium on research

2015: Publication of research

Summary

This research project is currently in its preliminary phase and thus requires refinement in scope, collaboration alternatives and research methods. It is too early to indicate expected outcomes of the research. The research area under investigation is one of growth and flux. It is thus timely to commence research into this exciting and wide-ranging field. We expect to present research results within the next two-five years. We hereby invite interested researchers in all associated research fields (including areas which we may not have considered) to contact us at the following addresses:

d.hamnes@online.no
jenni.urponen@helsinki.fi

Example: A Norwegian commercial production

The first commercial hymn recording in Norway to receive a wide audience was released in 1991. This was also the first to feature popular music artists with already strong careers as solo artists. Ole Paus, Mari Boine and Kari Bremnes' recording *Salmer på veien hjem* (Hymns for the journey home) was produced and released by the progressive record company Kirkelig Kulturverksted (KKV). This record remains in strong demand in Norway and its reception history alone is worthy of attention. According to KKV's present administrator, Erik Hillestad, the company has had a vision to promote hymns amongst popular artists and the general population since the end of the 1970s.¹⁶ Both *Salmer på veien hjem* and the more

mainstream *Salmer på ville veier* (Hymns gone astray) (Bjarne Brøndbo, KKV, 2002) are good examples of this vision. A new “best of” release, *Salmer for Gud og hvermann* (Hymns for God and everyman), was launched in 2003 as a “new attempt to show a larger audience the fine material in previously released albums and to bring further new interpretations into the field.”¹⁷ This recording is thus a summarisation of previous albums released by KKV. It also contains a program-declaration by Hillestad, in which he challenges the definition and interpretation of the hymn in the established church.

Some example Norwegian hymn recordings

Number of sold recordings: ca. 320 000 CDs (2011)

Salmer på veien hjem
Ole Paus, Mari Boine & Kari Bremnes
KKV FXCD 105 1991
Number sold: ca. 80 000

Det er makt i de foldede hender
Sigvart Dagsland
Iver Kleive: Hammond B3, organ & piano; O. E. Antonsen: trumpet, flugelhorn & piccolo trumpet; Terje Rypdal: guitar
KKV FXCD 157 1995
Number sold: ca. 30 000

Det begynner å bli et liv – Det begynner å ligne en bønn
Texts by Hans Adolph Brorson (1694-1764) & Ole Paus (1947-)
Ole Paus & Oslo Kammerkor
KKV FXCD 205 1998
Number sold: ca. 20 000

Salmer på ville veier
Bjarne Brøndbo
FXCD 257-2; Aschehoug 2002
Number sold: ca. 35 000

Salmer for Gud og hvermann
Bjørn Eidsvåg, Maria Solheim, Sigvart Dagsland, Kari Bremnes, Ole Paus, Mari Boine, Iver Kleive & Knut Reierstad
KKV FXCD 264 2003
Number sold: ca. 10 000

Sorgen og gleden
H.K.H Kronprinsesse Mette-Marits utvalgte salmer
KKV FXCD331 2008
Number sold: ca. 51 000

Hymns
Sigvart Dagsland
Trumpet: Lewis Soloff; Guitar: Snowy White; Piano & organ: Iver Kleive
KKV FXCD348 2009
Number sold: ca. 10 000

Vi tenner våre lykter
Samleplate for kronprinsparets fond
Various artists
Universal 602527879260 2011
Number sold: ca. 90 000

Example: Finnish commercial productions

The first decade of the current millennium was marked by several anniversary celebrations on the publication of three

Finnish hymnals. The first, held in 2001, was for the *Vanha virsikirja* or Old Finnish hymnal of 1701. Similarly, *Hemminki Maskulaisen virsikirja* or Hymnal of Hemminki Maskulainen (1605) was feted, and finally, the second decade of the current hymnal, *vuoden 1986 virsikirja* was celebrated in 2006–2007. These anniversary years were noted by several recording companies. During the course of this decade, several hundred commercial and non-commercial recordings were made. Typical for many of these recording are arrangements and interpretations in a variety of styles (e.g. classical, jazz, pop music, heavy metal), sometimes using unconventional resources. Some of these commercial recordings have achieved a high status in annual sales statistics.

Some example Finnish hymn recordings

Number of sold recordings: ca. 229 900 CDs¹⁸

Suomalainen virsi
Sinfonia Lahti, dir. Osmo Vänskä
BIS CD-1149 FIN STEREO 2001
Number sold: ca. 23 500 (in the year 2001)

Henki kulkee
Various artists
Universal 016 369-2 2001
Number sold: ca. 27 000 (in the year 2001)

Kaanaanmaa
Jukka Perko, sax; Virtuosi di Kuhmo, dir. John Storgårds
EMI Classics Blue Note 7243 557422 2 3 2002
Number sold: ca. 16 800 (during years 2002–2003)

Virsiä
Samuli Edelmann
Sony BMG 88697177212 (2007)
Number sold: ca. 93 000 (during years 2007–2008)

Virsiä 2
Samuli Edelmann
Sony BMG 88697385352 (2008)
Number sold: ca. 43 000 (during years 2008–2009)

Virsiä 3
Samuli Edelmann
Sony Music 88697 596372 (2009)
Number sold: ca. 26 600 (in the year 2009)

Noter

1 Jenni Urponen, *Finnische Kirchenliedaufnahmen im 21. Jahrhundert: Ein Kirchengesangboom?*, unpublished presentation for the 26th Biennial IAH Conference, Timisoara, Romania, 28 July 2011.

2 David Scott Hamnes, *Salmer og soloplater: Hvorfor lages de, hvordan kan de tolkes og kontekstualiseres, og hva slags virkning har de?*, unpublished presentation for NORDHYMN conference, Lund, Sweden, 16 September 2009.

3 49 out of 116 identified recordings published in Finland between 1997 and June 2011 have been collated.

4 Urponen, 2011.

5 For example, see Susan McClary, *Feminine endings: Music, gender & sexuality*, 2nd edition, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2002, pp. x-xi; David Beard & Kenneth Gloag, *Musicology: the key concepts*, Routledge, London, 2005, pp. 122–124.

- 6 Karl-Johan Hansson, Folke Bohlin & Jørgen Staarup (eds.), *Deilig er jorden: Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- og samhällsliv*, Åbo Akademis förlag, Åbo, 2001, p. 11.
- 7 Hansson et al., 2001, p. 96.
- 8 See Anna Maria Böckerman-Peitsalo, *Objektivitet och liturgisk förankring: Strävanden att införa ny saklighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift åren 1923-1943*, Åbo akademis förlag, Åbo, 2005, pp. 19-21, and Karl-Johan Hansson, *En levande församlingssång: 1968 års svenska koralrevision i Finland: idé och verklighet*, dissertation published by Journal of the board of Åbo Akademi forskningsinstitut no. 108, Åbo, Vasa, 1985.
- 9 See Anna Maria Böckerman-Peitsalo, *Objektivitet och liturgisk förankring: Strävanden att införa ny saklighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift åren 1923-1943*, Åbo akademis förlag, Åbo, 2005, pp. 19-21, and Karl-Johan Hansson, *En levande församlingssång: 1968 års svenska koralrevision i Finland: idé och verklighet*, dissertation published by Journal of the board of Åbo Akademi forskningsinstitut no. 108, Åbo, Vasa, 1985.
- 10 Dvora Yanow (ed), *Interpretation and method: Empirical research methods and the interpretive turn*, M. E. Sharpe Inc, Armonk, New York, 2005, p. xvi. For online ebrary source see <http://site.ebrary.com/lib/ntnu/Doc?id=10178122&ppg=16>
- 11 Alexandra Lamont & Alinka Greasley, Musical preferances, i Susan Hallam, Ian Cross & Michael Thaut (eds.), *The Oxford handbook of music psychology*, Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 160.
- 12 Lamont & Greasey, 2009, p. 160.
- 13 Lamont & Greasey, 2009, p. 166.
- 14 Yanow, 2005, p. 16.
- 15 Yanow, 2005, p. 16.
- 16 Erik Hillestad, text in CD-booklet, *Salmer for Gud og hvermann*, Kirkelig kulturverksted, Oslo, 2003, p. 2.
- 17 Hillestad, 2003, p. 2. Original text: "en ny satsing for å gjøre et enda større publikum kjent med de allerede utgitte salmeplatene, men også for å bringe noen helt nye salmetolkinger på bane."
- 18 Musiikkituottajat ry. (The Finnish National Group of IFPI), tilastot. Retrieved June 27 2011, from www.ifpi.fi/tilastot/myydyimmat

Det begyndte for 40 år siden *Spredte erindringer om tidsskriftets tilblivelse*

af **Jens Lyster**

I anledning af, at dette tidsskrift i år kan siges at have eksisteret i 40 år – dog de fleste år under navnet *Hymnologiske Meddelelser* – har redaktøren bedt mig fortælle lidt om, hvordan det hele begyndte.

Det begyndte ikke i 1972, så meget står fast. Det første nummer af *Hymnologiske Meddelelser* er dateret 19. november 1971, og nummer 2 er dateret den 20. december 1971. Hvorfor denne tyvstart på årgang 1972? Fordi meddelelserne slet ikke var tænkt som et tidsskrift, men netop blot som praktiske meddelelser, hvormed en lille flok salmeinteresserede skulle orienteres om påtænkte initiativer i det nystartede, men allerede hensygnende Salmehistoriske Selskab.

Initiativet til Salmehistorisk Selskab udgik fra professor i kirkehistorie ved Københavns Universitet, dr. theol. Niels Knud Andersen. Initiativet har følgende forhistorie:

I efterårssemesteret 1964 holdt Niels Knud Andersen en øvelsesrække over reformationstidens salmedigtning og en anden øvelsesrække over ortodoksiens og pietismens salmedigtning. Ved at deltage i disse øvelser over et overkommeligt emne kunne studenterne opnå en klækkelig reduktion i det af-

sluttende eksamenspensum i kirkehistorie. Derfor var tilstrømningen ganske stor. Der krævedes to semestres aktive deltagelse, hvori bl.a. indgik, at hver student skulle udarbejde en opgave på 20-40 maskinskrevne sider, som i en ugentlig dobbelttime blev gennemgået for og af hele holdet med henblik på at udvikle kritisk sans, arbejdsmetode ved benyttelse af litteratur og kilder og evne til at disponere et givet stof.

Undervisningen foregik på Vodroffsvej 8, hvor Institut for dansk Kirkehistorie havde til huse i stueetagen i afdøde professor Jens Nørregaards store villa. Kirkeminister Bodil Koch, enke efter professor Hal Koch, boede stadig i professorboligen på 1. sal.

Omkring det lange bord i instituttets bibliotek, der bl.a. omfattede en fornem salmebogssamling, mødtes studenterne med professoren og drøftede de tildelte emner, der som regel var en analyse af salmedigteres forfatterskaber. De to semestre afsluttedes med en fest på instituttet, hvor studenterne modtog det eftertragtede ”kompensationsbevis” med professorens underskrift. Pastor Anders Malling, der netop havde udgivet de fire første bind af sin *Dansk Salmehistorie*, var indbudt til

at holde en festforelæsning om de danske salmebøgers historie. Første og sidste vers i en sang, der var skrevet til lejligheden, lød sådan:

Vel mødt, I kristne fromme,
lad høres nu vort kvad!
Semesteret er omme,
hvor salmer brakkes rad.
Lad os kun frydetonen
istemme nu og her.
Vi fik compensationen,
min sjæl, hvad vil du mer?

For to semestre drøje
får vi i dag vor løn.
Vi haver øst med møje
af salmes kattens brønd.
"N.N., tak skal De have!",
si'er professoren from.
"Det er en fin opgave,
den skal blot skrives om".

De sidste kryptiske linjer hentyder til Niels Knud Andersens forsøg på at fastholde de bedste studenter interesse for salme-forskningen ved at opfordre dem til at arbejde videre med den stillede opgave, så den kunne fremlægges til embedseksamen og sikre kandidaten en forhøjet karakter. I heldigste fald blev studenten derved så indfanget af emnet, at det kunne udvikle sig til specialeskrivning. Der var vist lidt konkurrence professorerne imellem om, hvem af dem der kunne mønstre flest specialeskrivende studenter.

På den måde lykkedes det Niels Knud Andersen allerede det følgende semester at samle en lille håndfuld særligt interesse-

rede studenter, der sammen med pastor Anders Mallings og lærerne Jens Glebe-Møller og Lisbet Juul Nicolaisen udgjorde "Salmekredsen". Man bestræbte sig for at mødes en gang om måneden og gennemdrøfte hinandens nyeste bidrag, som derefter skulle offentliggøres i diverse tidsskrifter. Niels Knud Andersen, der selv var en flittig bidragyder, sørgede for en stadig tilgang til Salmekredsen ved at håndplukke håbefulde studenter fra sine jævnligt tilbagevendende salmeøvelser på Universitetet: Over reformationstidens salmer i 1967-69 og 1972, pietismens salmer i 1966 og 1970, Hans Thomissøns salmebog i 1969, vækkelsessangen i det 19. århundrede i 1971, 1974 og 1982, Luthers salmer i 1975, Brorsons salmer i 1979, tiden fra Thomissøn til Kingo i 1980, centrale temaer i 16. og 17. århundredes danske salmer 1980, Luthers salmer i dansk oversættelse i 1984. Niels Knud Andersens sidste salmeøvelse som professor extraordinarius i dansk kirkehistorie (han døde i 1987) fandt sted i forårssemesteret 1986 og drejede sig om "salmer fra reformationstiden, som stadig synges", hvorved fortid og nutid blev bundet sammen i en smuk sløjfe.

I 1966 forfulgte Niels Knud Andersen succesen med Salmekredsen ved at tage endnu et initiativ med perspektiver for forskningen. Et møde på Vodroffsvej den 13. december med professorerne F.J. Billeskov Jansen og Arthur Arnholtz og pastor Anders Mallings banede vej for en stort projekteret registrering af samtlige trykte, danske salmer fra reformationstidens begyndelse og frem til år 1700. I 1974 stod Dansk Salmeregistrant med sine tusindvis af kartotekskort klar til brug for forskningen.

Sideløbende og i stadig kontakt med dette registreringsarbejde, der udførtes af studenter under Anders Mallings ledelse, fortsatte Salmekredsen sit arbejde. På et møde i 1969, i 400-året for Hans Thomissøns salmebog, foreslog Niels Knud Andersen, at vi skulle oprette et Salmehistorisk Selskab som

sidestykke til Kirkehistorisk Selskab, og således blev det. Men planen om at lade det nye selskab udgive et festskrift for Hans Thomissøn som sit første opus blev hurtigt opgivet. Det viste sig nemlig, at der var mere liv i Salmekredsen end i det nystiftede Salmehistorisk Selskab. De entusiastiske studenter fra pioner-holdene i 1964-65 var nu blevet flittige eksamenslæsere, eller de havde allerede taget deres eksamener og fået ansættelse i præstegårde langt væk fra universitetsmiljøet.

Da jeg i juni 1971 blev tillagt et kandidatstipendium ved Institut for Kirkehistorie med henblik på studier i dansk salme- og andagtslitteratur i reformationssårhundredet, stod det mig klart, at skulle der holdes sammen på Salmehistorisk Selskab, der bestod af højst ti medlemmer og med mig som formand, måtte der tages nye initiativer, der kunne samle dem, der nu var spredt for alle vinde. Mit kandidatstipendium fik altså som utilsigtet sidegevinst den opgave at puste liv i det hen-sygnende selskab. Kontakten til medlemmerne var kun mulig gennem korrespondance. Derfor initiativet med *Hymnologiske Meddelelser*, som jeg duplikerede i et oplag på 10 eksemplarer á tre sider og med bl.a. denne opfordring: "Dersom et medlem af Salmehistorisk Selskab kender andre hymnologisk interesserede, der kunne tænkes at modtage kommende numre af *Hymnologiske Meddelelser* og blive medlem af Salmehistorisk Selskab, kan meddelelse herom rettes til redaktøren.

Reaktionen var forbløffende, ikke mindst for mig som initiativtager. For hvert af de efterfølgende seks numre i årgang 1, der voksede og voksede – nr. 2: otte sider; nr. 3, februar 1972: 20 sider; nr. 4, april: 19 sider; nr. 5, juni: 24 sider; nr. 6, oktober: 32 sider; nr. 7, december 1972: 46 sider – steg også abonnenttallet og passerede snart hundrede, og i december 1972 var tallet vokset til tohundrede, og flere gange måtte jeg genoptrykke, dvs. duplikere nye oplag af de første numre. Redaktionen udvidedes med tre studenter fra Salmeregistranten,

hvoraf den ene, Tove Villarsen, blev kasserer og sekretær, hvis vigtigste opgave det var at renskrive bidrag på stencils.

I de redaktionelle opråb opfordredes abonnenterne til at bidrage aktivt, så der kunne komme frugtbare meningsudvekslinger i de hyppigt udkommende numre. Og det understregedes, at *Hymnologiske Meddelelser* skulle være medlemmernes kontaktorgan og endelig ikke blive et "rigtigt" tidsskrift. Men det kom til at gå anderledes. Jeg måtte erkende, at succesen med *Hymnologiske Meddelelser*, der også medførte en stadigt voksende korrespondance (der i dag omfatter otte tykke ringbind og dertil en fornem brevsamling med smukt frankererede (fra Konrad Ameln og Erik Dal) og (fra Svein Ellingsen) kaligraferede breve) stjal megen tid fra min forskning, der jo dog var det primære formål med mit stipendium.

Da jeg en dag i Fiolstræde så et skilt til Universitetets Offset-trykkeri, tog jeg en snak med trykkeriets imødekommande chef, Christian Juulsgaard Larsen. Det positive resultat af samtalen blev forelagt for Niels Knud Andersen, der straks gik videre med sagen og fik udvirket, at *Hymnologiske Meddelelser* fik status som en publikation, der skulle udgå fra Institut for Kirkehistorie og derfor kunne offsettrykkes allerede ved begyndelsen af 2. årgang i 1973. Fra dette tidspunkt var institutbestyreren, dvs. Niels Knud Andersen, *Hymnologiske Meddelelsers* livline til Universitetet. Han stod som garant for kvaliteten og legitimerede adgangen til en billig udgivelse, der fra nu af skulle bidrage til at tegne Instituttets ansigt udadtil.

Offset-trykkeriet voksede takket være dette og lignende initiativer og måtte flytte ud til Njalsgade på Amager. Det krævede en bil (enten min egen eller sognepræst Jens Højgårds) med et stort bagagerum at afhente pakkerne med det stadigt voksende kvartalsskrift, der blev kørt ind til Instituttet i Købmagergade, af de fire redaktører lagt i kuverter, adresseret og frankeret og derefter på en propfuld sækkevogn trillet hen til

Købmagergades postkontor. Det var hårdt arbejde med disse afsendelser af tidsskriftet, men i grunden også ganske hyggeligt. Vi kendte jo efterhånden de enkelte abonnenter fra brevveksling og indsendte bidrag, og vi sendte dem en venlig tanke, når vi skrev deres adresser på konvolutten og havde tit lyst til at vedlægge en personlig hilsen. Men det var forbudt i en tryksag.

Hymnologiske Meddelelser skulle udkomme som kvartalsskrift med nogenlunde faste intervaller. Undertitlen forblev i nogle år "Værkstedsblad om salmer", men midt i årgang 1980 skiftede undertitlen til "Tidsskrift om salmer", så fra det tidspunkt må vi vel kunne kalde os tidsskriftredaktører. Det lader ikke til at have afskrækket abonnenterne, for der blev flere og flere af dem. *Hymnologiske Meddelelser* levede højt på den salmebølge, der som en anden tsunami hærgede hele Skandinavien op gennem 1970'erne. Abonnenterne fandtes i alle lag af befolkningen: Lige fra en færøsk fisker og en sømandspræst i Hong Kong til en lensgreve på Schackenborg og en dronning på Amalienborg. Da jeg forlod redaktionen i 1985, var oplagstallet mere end 700. Det var ret vildt!

Niels Knud Andersen og jeg havde mange diskussioner om *Hymnologiske Meddelelser*. Navnet faldt ham for brystet, det lød for gammelt og støvet. Jeg fastholdt det. Jeg havde fået ideen fra de sympatiske *Blätter für Hymnologie*, der udkom månedsvis i Gotha og Altenburg i årene 1883-1889 og 1894. I 1971 blev *Blätter für Hymnologie* udgivet i reprint på Georg Olms Verlag, og jeg skyndte mig at erhverve dem. Der er ingen tvivl om, at disse *Blätter* i høj grad medvirkede til både *Hymnologiske Meddelelser*'s navn og til det danske initiativs sigte og sammensætning af nyt og gammelt, af lærd og folkeligt, af forskning og anmeldelser. Min drøm var at udgive noget, der var bare tilnærmelsesvis så lærd og solidt, og gerne med lige så lang en levetid, i alt otte år! Jeg havde ikke i min vildeste fantasi forestillet mig, at mit initiativ skulle leve i fem gange otte årgan-

ge! Det var *Blätter für Hymnologie*, der stod mig for øje, når jeg stædigt fastholdt navnet *Hymnologiske Meddelelser* over for Niels Knud Andersen, der kom med vanvittige alternative navneforslag såsom *Syng dig glad*, som han vist retfærdigvis ikke selv troede på. Men tonen os imellem var altid fordragelig, som oftest munter, selv om professoren, der fra 1979 var selskabets formand, ikke lagde skjul på sin utilfredshed, når hans stipendiat, der fra 1974 var blevet en travl sognepræst, ikke kunne klare noget så elementært som at få fire årlige numre ud til tiden. Vi havde mange samtaler om det saglige niveau i tidsskriftet, og formandens mening var, at "der skal være noget for enhver smag, også den gode". Vi manglede hurtigt en konsulent til den kirkemusikalske side af hymnologien, men en sådan meldte sig, da professor Aksel Andersen fra Musikkonservatoriet gjorde indsigelse mod en alt for dårlig harmonisering af en ny salme i et bestemt nummer. Så blev han på stedet engageret og blev tidsskriftet en god støtte.

Det var i det hele taget overraskende, så mange kompetente mennesker der meldte sig under fanerne. Pastor Harald Vilstrup, der var en garvet salmedigter, var begejstret for initiativet og erklærede, at stod det til ham, skulle der ikke udkomme et eneste nummer uden bidrag fra ham. Desværre døde både han og Aksel Andersen alt for tidligt. Også fra Sverige meldte interesserede sig. Provsterne Allan Arvastson og Hilmar Wentz og den fremtrædende kender af kirkemusik, dr. Harald Göransson styrkede tidsskriftet med deres lærde og lodige bidrag og omtalte det danske tidsskrift med varme blandt deres hymnologvenner i Sverige og i anmeldelser i *Kyrkohistorisk årsskrift* og *Svensk Teologisk Kvartalskrift*. Et dansk-svensk salmesymposium på Fuglsang på Lolland i maj 1969 bidrog afgørende til at knytte nye nordiske kontakter, der senere kom tidsskriftet til gode. En IAH-kongres i Vadstena i august 1971 havde samme virkning. En kontaktkonference på Løgumkloster Højskole i

november 1972 for en indbudt kreds af salmedigtere, kirkemusikere, pædagoger, præster, teologer og forlagsfolk åbnede nye horisonter, og ikke mindst salmedigterne kom fra nu af til at præge værkstedsbladet. Her kunne danske læsere på et meget tidligt tidspunkt stifte bekendtskab med både den svenske Anders Frostenson og den norske Svein Ellingsen, og vi ydede på det punkt en pionerindsats.

Hvis man gerne vil have en kortfattet og præcis oversigt over tidsskriftets historie, som den siden tog sig ud med dets skiftende redaktører og en stadigt voksende støttekreds, kan en sådan findes i tidsskriftets 25. årgang, december 1996 nr. 4, side 318-320, hvor jeg har skrevet "Lidt om jubilaren Hymnologiske Meddelelser". Jeg vil ikke her gentage, hvad jeg dengang skrev. I samme nummer af tidsskriftet har pastor Jørgen Kristensen (1924-2002) på side 245-317 leveret et omfattende og eksemplarisk register over de første 25 årgange af *Hymnologiske Meddelelser*, som langt mere end mine spredte causerende erindringer oplyser om tidsskriftets bredde. Dette register over årgang 1-25, der stadig står smukt i papirudgaven fra december 1996, medens filens tekst desværre har taget alvorligt skade på den eneste bevarede sikkerhedsdiskette, håber jeg inden alt for længe at kunne reparere og gøre tilgængeligt i en digitaliseret form, så den kan komme på tidsskriftets hjemmeside.

Uden at ville det var jeg kommet for skade at blive tidsskriftredaktør. *Hymnologiske Meddelelser* blev mit hjertebarn, ingen tvivl om det, men det stjal sandelig af min sparsomme fritid, og da administratoren for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, dr. Erik Dal, i 1984 utålmodigt rykkede mig for snart at se resultater af min udgivelse af *Hans Christensen Sthens Samlede Skrifter I-IV*, blev det en anledning for mig til at gøre status. Hjertebarnet var nu gået ind i sit 14. år, det var kommet i konfirmationsalderen og skulle gå ind i de voksnes rækker og

burde kunne klare sig uden mig. Så derfor var jeg glad for, at sognepræst Peter Balslev Clausen, der siden 1975 havde været en af mine medredaktører, nu erklærede sig villig til at overtage ansvaret for tidsskriftet. Det tror jeg var godt for alle parter. Ikke mindst for Sthen-udgivelsen, der nu omsider, 40 år efter at tidsskriftet så dagens lys, ser ud til at kunne afsluttes. Så hvem skulle med større tilfredshed end jeg kunne udtrykke en glæde ved at se tilbage over alt det, der er nået gennem disse 40 år og ønske den nuværende redaktør og hans læsere et hjerteligt tillykke!

jenslyster@gmail.com

Nordisk Institut for Hymnologi NORDHYMN 25 år

Vagner Lunds tale på festaftenen i *Centrum för teologi och religionsvetenskap*,
Lund, 26. marts 2012

Et historisk overblik over NORDHYMN's første 25 år -fortalt på et kvarter - det er måske mere - end man kan forlange - men jeg skal gøre mit bedste.

25 år i erindringen - kan være en anelig størrelse - og hvis man hertil også kikker i arkiverne - bliver materialet virkelig omfattende. - Men hvorom alting er - historien om NORDHYMN er ikke alene en stor - men også en spændende og god historie. - Det er historien om en organisation - med besindige mennesker - der mødes - hver især med en kompetent faglig viden - med vilje til seriøs forskning - og med kærlighed til emnet: Hymnologi. - Alt sammen forenet i et forbilledligt fælles nordisk samarbejde.

Den nordiske tanke - tanken om et nordisk kulturelt samarbejde - er ikke en ny tanke - hverken for 25 år siden eller før da. - Selv H.C. Andersen legede med tanken - uden at vide noget om NORDHYMN - når han i 1841 interessant skriver linjerne her:

Man skilte Skandinavien
i tre ulige dele,

men kunst og videnskab igen
forbandt dem i et hele!

I årene forud for dannelsen af NORDHYMN - fandtes der da også flere nordiske hymnologiske projekter - der pegede frem mod NORDHYMN.

Så tanken eller drømmen om et NORDHYMN - som vi kender det - var nok ikke fremmed for pionererne - for de 25 år siden.

Når vi taler om NORDHYMN - og den allerførste begyndelse - må jeg omtale professor Niels Knud Andersen. - Niels Knud Andersen var kirkehistoriker - og en betydelig hymnolog. - Han var endvidere formand for Salmehistorisk Selskab. - Nogen i den bestyrelse kom med flere gode ideer. - En af ideerne - som han varmt tilsluttede sig - var et forslag om - at skaffe midler - til en fortsættelse af Dansk Salmeregistrant - udmøntet i et registreringsprojekt - omkring den danske vækkelsessang.

På samme tid gæsteforelæste professor Lars Eckerdal på Det teologiske Fakultet i København. - Niels Knud Andersen så et videre perspektiv i det danske projekt - og opfordrede Lars Eckerdal til at medvirke - til et fælles dansk/svensk se-

minar – om salmehistorie og salmesang. En ansøgning til det danske Forskningsråd – om midler til registreringsprojektet – blev desværre ikke imødekommet. – Men måske lige så interessant – kom et fællesmøde i Lund i stand – ved Lars Eckerdals mellemkomst. – Og således – på en meget lovende dag i maj 1987 – blev en dansk delegation – hjerteligt modtaget i det Lundske universitetsmiljø. – Fire medlemmer af Salmehistorisk Selskabs bestyrelse – nemlig: Niels Knud Andersen, Steffen Kjeldgaard-Pedersen, Peter Balslev-Clausen og Vagner Lund forcerede Øresund – med båd – på en smuk dag. – Her blev grunden lagt.

I løbet af dagen – åbnede svenske fagfæller for en dialog – som har blomstret smukt – lige siden. – Gennem samtaler og faglige briefinger – blev danskerne – af Elisabeth Wentz-Janacek, Inger Selander og Folke Bohlin – indført i allerede igangværende svenske hymnologiske aktiviteter. – Dagen sluttede i hjemmet hos Gunilla og Lars Eckerdal. – Her blev der talt hymnologi og nordisk samarbejde – i en varm og forjættende atmosfære.

De gode samtaler – blev fortsat allerede i august måned. – Her mødtes man igen i Lund – og igen hos Lars Eckerdal .

Niels Knud Andersen – var forhindret i at deltage – på grund af alvorlig sygdom – der førte til hans død – kort tid efter. – Men han nåede – at iværksætte de første tiltag – i det nordiske projekt.

Mødets dagsorden fremlagde to punkter:

1. Etablering af et fællesprojekt – nemlig ”undersøgelse og registrering af den nordiske vækkelsessang siden 1820”
2. Etablering af en formel organisation – her sættes der for første gang ord på den tænkte organisation: ”Nordisk Institut for Salmehistorisk Forskning”

På mødet blev der nedsat en arbejdsgruppe – hurtigt arbejdende – som det blev noteret. – De deltagende gruppemedlemmer var – Hans Bernskiöld, Peter Balslev-Clausen, Lars Eckerdal,

Steffen Kjeldgaard-Pedersen, Inger Selander og Vagner Lund. På det netop afholdte IAH-møde i Lund – havde Peter Balslev-Clausen haft kontakt – med to nordiske hymnologer – nemlig Åge Haavik, Norge og Karl-Johan Hansson, Finland. – Begge havde vist stor interesse – for de fremlagte planer – og man besluttede på mødet at inddrage de to – i planlægningsarbejdet.

Efter flere møder – forelå der d. 13. oktober – en endelig ansøgning – med en fornem introduktion – om den nordiske hymnologi af Inger Selander. – Ansøgningen blev indsendt formelt – med Salmehistorisk Selskab som ansøger – og gjaldt midler til et nordisk symposium – planlagt til Magleås Kursuscenter – i marts 1988. – Den 22. december kom der svar fra Nordisk Kulturfond – med en bevilling på 50.000 DKK. – Det var også en solskinsdag!

Sådan begyndte det!

Herefter tog udviklingen fart! – For nu at forenkle historien – har jeg valgt ud – nogle enkelte højdepunkter.

NORDHYMN

Uden at vide – hvad der egentlig ville komme ud planerne om det nordiske – mødtes man på Magleås – og her viste det sig – at interessen var stor – og noget der lignede begejstring – førte til – at man her på det allerførste symposium i 1988 – kunne forenes i formelt – at stifte: ”Nordisk Institut for Hymnologi” – også kaldet NORDHYMN.

Man vedtog også – at formulere et formål – som i sin enkelhed – kom til at hedde: ”At initiere og befordre tværfaglig forskning – om salmen og den åndelige sang – i de nordiske folks liv”.

Den første styringsgruppe – kom til at bestå af Steffen Kjeldgaard-Pedersen som formand – endvidere Lars Eckerdal – Thrøstur Eiriksson – Karl-Johan Hansson – Åge Haavik og Vagner Lund som sekretær.

Hvis man skal vove et bud – på en status – efter de første 25 år – kan man godt påstå – at meget er lykkedes – og på en god måde – men det er ligeså glædeligt at konstatere – at det ser ud til – at det kan fortsætte – så der skal her lyde – et hjerteligt velkommen til de nye – der nu er trådt til!

Formænd

Som formand for et eller andet – kan man være det – enten med venstre – eller med højre hånd – som man siger. – Halvhjertet eller helhjertet. – NORDHYMN har været privilegeret med helhjertede formænd. – Derfor er det gået godt. – Der har indtil i dag – været tre formænd – som alle – har repræsenteret – vigtige perioder.

Steffen Kjeldgaard-Pedersen – i den brydsomme begyndelse fra 1987-92, og siden Folke Bohlin fra 1992-96 og Sven-Åke Selander fra 1996. – De sidste – har hver for sig – løftet store opgaver – i forbindelse med to – meget omfattende projekter. – Der er blevet gjort en stor og rosværdig indsats. Alle har ofret – af deres tid og kræfter – for at få det hele til at fungere. – Det er lykkedes!

Det er blevet sagt – at en formand på vejen – meget hurtigt vil møde kritikken – hvorimod han skal gå meget langt – før han møder rosen. – I dag vil vi tage hånd om det sidste – og berømme og takke de tre – som har gjort det muligt at nå målene – for de snart mange år siden!

Ansøgninger og bevillinger

NORDHYMN's eksistens – har næsten helt ud – været afhængig – af eksterne midler. – Derfor har de første tanker – om et nordisk samarbejde – været fulgt op – af ansøgninger til diverse fonde.

Det nordiske indhold i projekterne – har gjort det naturligt – at man først og fremmest henvendte sig – til fonde under

Nordisk Råd – som Nordisk Kulturfond – NOS-H – NorFa og Nordforsk.

At søge fondsmidler – er et spil mellem drøm og virkelighed. – Her er der tale om planer – som man har måttet skrinlægge – og andre som man har kunnet sætte i gang – takket være en bevilling.

I et tilbageblik – har NORDHYMN været rimeligt begunstiget. – Ud af de ca. 20 ansøgninger – der har været indgivet – har kun en fjerdedel været negative. – Donatorer har overvejende været fonde – under Nordisk Råd – suppleret med midler – fra mindre fonde i Sverige og Danmark. – I alt er der – i de 25 år – fremskaffet omkring 2,5 million danske kroner – til de forskellige projekter.

Møder

Egentlige generalforsamlinger – har man af gode grunde aldrig haft i NH. – Men forsamlinger – der næsten hver gang – har haft en general betydning – et fællesskab – der blev bredt ud over det nordiske – en særlig internordisk enighed – hvor nationale særinteresser – gled i baggrunden – i forhold til en overordnet – fælles målsætning. – Intense drøftelser – både som planlægning – og som evaluering af gjorte gerninger. – Lærdommen har været til stede – både under arbejdet – og efter. – Flere vil huske evalueringen af Lutherprojektet i Åbo i 2005 – som et granskningens højdepunkt.

Nogen har sagt – at det er et stort tab – at der ikke er blevet lavet – ord til ord referater – fra de mange møder. – Mange gode og seriøse samtaler – eksisterer kun i hukommelsen. – Sandt er det – at der kunne være blevet – et stort værdifuldt hymnologisk værk – ud af disse drøftelser.

– Statistikken siger – at der gennem de 25 år – har været gennemført omkring 60 styrings- og planlægningsmøder. – For alle møders vedkommende – er der blevet fremstillet – ikke ord til

ord referater – men fyldestgørende rapporter – som nu findes i arkivet.

Symposier og konferencer

Symposierne har ubetinget været højdepunktet – når et projekt var i gang. – Gennem årene – har der i alt – været afviklet omkring 25 symposier og workshops.

Planlægningen har ført møderne og deltagerne til interessante steder – i alle de nordiske lande – inklusiv Færøerne – og en enkelt gang til Tyskland. – Jo – Wittenberg var der – hvor vi i tillæg til seværdighederne – også cyklede – mellem hotel og mødelokalerne på Rådhuset.

Selv om NHs egentlige formål – er at drive hymnologisk forskning – så er det alligevel lykkedes – flere gange med stort held – at forene et forskningssymposium – med et samtidigt – ikke forskningsorienteret stævne – under så at sige – samme tag.

Her kan nævnes – vellykkede åbne hymnologiske stævner – på Færøerne – i Seljord – og i Løgumkloster. – Hver gang – har der været tale om programmer – til en gensidig inspiration – og en frugtbar udveksling – mellem det hymnologiske – og det hymnodiske. – Jeg kan bevidne – at der i arkivet findes adskillelige venlige breve – indsendt sammen med rejsebilag – der udtrykker – mødedeltageres begejstring – for sammenkomsterne.

Ud fra samme ide – og som en parallel – til Folke Bohllins Koraldage i Lund – har Sven-Åke Selander – også i Lund – arrangeret tilbagevendende hymnologseminarer.

Overhovedet har Lund – gennem de mange år – været et omdrejningspunkt for NH. – Man kan håbe – at det kan fortsætte – også med hymnologdage på programmet.

Tidsskriftet "Hymnologi"

Allerede efter det første symposium på Magleås – og efter NORDHYMN's stiftelse – tilbød Salmehistorisk Selskab i 1989

– at dele tidsskriftet "Hymnologiske Meddelelser" med NH.

Siden har det gode samarbejde – givet sig udslag på mange områder – men tidsskriftet – som det nu hedder "Hymnologi – Nordisk Tidsskrift" – har på sin egen måde været – både det officielle organ – et værktøj – bladet hvor det hymnologiske stof bliver bragt – og bindeleddet mellem de hymnologiske aktiviteter – i de nordiske lande!

Det er glædeligt – at tidsskriftet er i gode hænder – hos vores redaktør Ove Paulsen – som gør et fortrinligt arbejde.

Sang

Sang – har meget naturligt – og på sin egen uomgængelige måde – været med til at præge NHs sammenkomster. – Der har været sunget under møderne – de sociale samvær – og endda før måltiderne. – Flere vil huske det norske bordvers – af Heinrich Schütz – sunget a cappella i spisestuen i Åbo. – Sigvald Tveit har været primus motor – den der arrangerede – og den der spillede for – når vi sang fælles. – Og så har der været sunget i kirken. – Sammenkomsterne under symposier og konferencer – har altid indbefattet kirkebesøg – med salmesangsaftræk og gudstjenester. – Det hymnologiske – som man var forsamlet om – fik sin egentlige dimension – ved gudstjenesten i kirken. – Der har også været sunget solo.

Mange vil huske Draumkvedet i stavkirken i Eidsborg – Ragnar Grøm som solist i Løgumkloster – og den stilfærdige og inspirerende morgensang på Skálholt – som Sven-Åke Selander sørgede for.

Dejlig er Jorden projektet.

– Oplægget for 'Dejlig er Jorden projektet' – fødtes på Magleås symposiet i 1989 – på resterne af et usikkert projekt om en nordisk salmeregistrering. – Uden at forklejne registreringsarbejde som sådan – vandt tankerne om 'Salmen i funktion' over det ar-

kivalske. – På det efterfølgende symposium i 1990 - udviklede de nye tanker sig – til et stort og omfattende projekt med titlen: ”Dejlig er Jorden – salmens rolle i de nordiske folks liv”.

Lars Eckerdal forfattede projektbeskrivelsen til en ansøgning – som blev indsendt til NOS-H i foråret 1992.

En efterfølgende smuk donation - på over en million danske kr. over tre år - gjorde det muligt – at sætte i gang. – Igen skinnede solen!

I årene 1994-95 mødtes tværfagligheden – det litterære, det teologiske og det musikalske i en ramme - hvor sociologiske værktøjer - forenede de forskellige fagområder.

En spørgeskemaundersøgelse baseret på 6.500 udsendelser skaffede et omfattende og værdifuldt materiale – der blev gjort til genstand for grundige analyser. – Med udgivelsesrapporten fra 2001 – på små 400 sider – med forskningsbidrag fra 17 forfattere - havde NH bestået sin svendep prøve – og bogen om salmens liv i Norden - vil fremover udgøre et værdifuldt forskningsmateriale.

Lutherprojektet

Den bagvedliggende tanke om Lutherprojektet – var først og fremmest – *interessen for Luthers salmer – men med NORDHYMN som igangsætter forstået som:* – ’Luthers salmer i en nordisk historisk sammenhæng’.

Med arbejdstitlen: ”Luthers salmer i de nordiske folks liv” – som det hed i beskrivelsen – og som også blev titlen - på den endelige rapport – blev der indsendt en ansøgning til NOS-H i 2002. – Her var forfatteren til projektbeskrivelse og ansøgning Sven-Åke Selander. - Ansøgningen blev imødekommet – og udløste samme år – en donation på en lille million danske kroner – til fordeling over tre år. – Det var også en god dag!

I sit oplæg – var ansøgningen - et projekt uden ansættelser – og derfor i praksis et netværk. – Det fungerede godt. – I de mere

end fire år projektet løb – var op imod 50 personer involveret. – Heraf kom 40 på forfatterlisten - i bogen på 800 sider – der udkom i 2007.

Lutherprojektet må betegnes som et gedigent forskningsarbejde – set både som et internordisk og et tværfagligt samvirke. – Det er lykkedes – og sammen med et stort registreringsmateriale – om receptionen af Luthers salmer - i de nordiske salmebøger – vil bogen om Luthers salmer – fremover stå som et væsentligt bidrag i Lutherforskningen!

Det er væsentligt at omtale – det redigeringsarbejde – der er blevet gennemført – både af ’Dejlig er jorden bogen’ og ’Lutherbogen’. - Her skal nævnes redaktørerne: Jocke Hansson, Folke Bohlin, Jørgen Straarup og Sven-Åke Selander. – Ingen - som ikke selv har været med – kan forestille sig – hvilket kæmpearbejde – der ligger bag en endelig udgivelse. - Der er al mulig grund til at berømme redaktørerne – af de to smukke publikationer – som NH nu lægger navn til!

Øresundsgruppen

I 2007 blev der – på initiativ af Sven-Åke Selander - åbnet for et nyt indslag i NHs virksomhed – nemlig en speciel arbejdsgruppe. – Arbejdsgruppen skulle virke som en initiativgruppe under NHs styrelse. – Virksomhedsområdet skulle være Øresundsregionen – dvs. aksen Lund – København. - Efter at have indhentet accept fra NHs styringsgruppe – indkaldte Selander repræsentanter fra hhv. Sverige og Danmark - til det første møde i gruppen den 8. december. – På mødet blev der – efter oplæg af Selander vedtaget en række opgaver – som efter drøftelse i gruppen skulle bringes videre til styringsgruppen. – Væsentlige emner som – overvejelser om NHs fremtid – et naturligt generationsskifte - fremtidig økonomi – og eventuelle nye projekter blev drøftet. – Siden har der været adskillige – og væsentlige møder – 15 i alt.

Det ville være godt – at tænke på – om disse møder – kom til at fortsætte!

Tak!

Om lidt – ved jeg – vil ordet blive givet frit. – Det vil jeg gerne benytte mig af – til at sige tak – en personlig tak – for de mange år – hvor jeg har fået lov til at være med.

Det har været et privilegium – og det har betydet meget for mig. – Og jeg har glædet mig – og gør det stadig – over et dejligt samarbejde, fællesskab og venskab – som vi har delt i NORDHYMN's univers – Og den tak – vil jeg gerne rette til alle – som jeg har været i kontakt med. – Også en speciel tak til Peter Balslev-Clausen – for godt og hyggeligt samarbejde – når vi sammen skulle løfte Dannebrog – i det nordiske!

Og så vil jeg vil gerne udtrykke – en særlig tak – for den nære forbindelse – jeg har haft – til de tre formænd. – Det har været godt og inspirerende. – Det har været en god tid – som jeg vil se tilbage på med glæde. – Tak til alle tre – for fortrolighed og venskab – og tak for overbærenhed og forståelse! – Og til Sven-Åke Selander – som nu – efter 16 år forlader bestyrelsen – vil jeg gerne bevidne – hvis jeg må tale på styringsgruppens vegne – at vi har været meget glade for samarbejdet – vi har været glade for din måde – at lede forhandlinger og arbejde på. – Vi respekterer din indsigt – din flid og energi – og den orden – som har præget det alt sammen. – Det har været en fornøjelse – at være en deltager. Alle gode ønsker for dig i dit otium – som vi håber du vil dele lidt med NH.

Tak!

bodilvagnerlund@kabelmail.dk

NORDHYMN 25 ÅR!

av Sven-Åke Selander

I år har NORDHYMN verkat i 25 år. I ett kyrkohistoriskt perspektiv är det kanske inte en särskilt lång tid. Men i ett organisationsperspektiv ändå rätt anmärkningsvärt. NORDHYMN är ju ett nätverk av forskare och andra hymnologiskt kunniga på det hymnologiska området och som sådant relativt löst sammansatt och beroende av personliga initiativ och människor som är beredda att ta ansvar för sitt intresseområde. Sådana kvaliteter har gjort att NORDHYMN kunnat överleva.

Det fanns alltså all anledning att markera de 25 åren på ett särskilt sätt. Det skedde i samband med de hymnologiska dagarna i Lund den 26 och 27 mars 2012. Som vanligt samverkade Koralseminariet under Folke Bohlins ledning med NORDHYMNS hymnologiska dag. I koralseminariet på måndagen deltog flera av dem som brukar möta upp i NORDHYMN sammanhang.

På kvällen den 26 samlades ett 25-tal NORDHYMNentusiaster till en gemensam programkväll. Efter en inledande buffé lotsade Wagner Lund oss igenom de 25 åren med en utförlig

krönika som han som sekreterare ställt samman. Även om Wagner beklagade att han måst utelämna mycket så fick vi en fin bild av vad NORDHYMN uträttat genom åren. Främst står naturligtvis de forskningsprojekt som genomförts: "Dejlig er jorden" och "Luthers psalmer i de nordiska folkens liv". Vi påmindes också om de många hymnologiska konferenser som organiserats. Platser som Skalholt på Island, Tórshavn på Färöarna, Seljord och Trondheim i Norge, Lögumkloster, Höör och Lund, Åbo och Helsingfors blev vi påminda om. Vid en särskilt iordningställd utställning kunde deltagarna få hjälp att erinra sig olika tilldragelser under NORDHYMNS 25-åriga liv. Där kunde man också konkret se vilken betydelse *Hymnologiske Meddelelser* och *Hymnologi – Nordisk tidsskrift, udgivet af Salmehistorisk Selskab og Nordhymn* haft genom åren som sammanhållande band.

Det var glädjande att vi fick en hälsning från IAH genom Jörgen Kjaergaard. Han ledde oss också i allsång. Vi sjöng även annat, bl.a. 'Nordens äldsta psalm', som vi hade tillgång till på olika nordiska språk. Inte minst den mäktiga sången blev ett levan-

de uttryck för att det under de gångna 25 åren utvecklats en gemenskap som binder samman hymnologientusiaster från öst till väst och från syd till nord.

På tisdagen var det så dags för den hymnologiska dagen i NORDHYMN:s regi. Den inleddes med att Anna Maria Böckerman från Helsingfors redogjorde för de stora projekt på hymnologins område som startats i Finland. Det handlar om vetenskaplig hymnologisk forskning i samverkan mellan olika universitet och högskolor i Finland. Forskningsledaren är knuten till Helsingfors universitet. Inom det projektets ram planeras en hymnologisk konferens i Helsingfors hösten 2014 i samarbete med NORDHYMN. På eftermiddagen föreläste Erik A. Nielsen från Köpenhamn om emblematik och hymnologi. Han analyserade innebörden i olika emblem och visade hur de motiv och tankar som aktualiseras i emblemen har en motsvarighet t.ex. i psalmtexter. En originell och fräsch ingång till texterna i psalm och andlig sång.

När det var tid att säga farväl informerades de c:a 30 deltagarna om att styrelsen dagen före fått en delvis ny sammansättning. Som ordförande hade Stig Wernö Holter från Bergen valts, som vice ordförande Jaako Rusama från Helsingfors och som sekreterare Anna Maria Böckerman, också från Helsingfors. Som ordinarie representant för Sverige har invalts den tidigare suppleanten Jan Hermanson från Lund. Ny Sverigesuppleant blev Elisabeth Christiansson, prefekt vid Ersta Stora Sköndal Högskola. I övrigt är representationen/styrelsen i NORDHYMN oförändrad. Detta "regimskifte" markerades med att hela konferensen med stort engagemang sjöng en visa med text av Vagner Lund, där olika NORDHYMN-representanter kärleksfullt porträtterades. Därmed överlämnades rodret till den nya styrelsen och vi som varit med (alltför?) länge överlämnade

NORDHYMN:s vidare öden i nya händer. Vilket naturligtvis inte betyder att vi överger engagemanget för NORDHYMN även om det får ske under andra former än ledning och administration.

Sven-Ake.Selander@teol.lu.se

Lars Eckerdal: "Den signade dag. En sang – tre studier".

Artos og Norma bokforlag, 2011.

Anmeldt af Marianne Christiansen

"Den signede dag – den er god. Der er så meget lys i den, og det lyder pænt med "signede". Hvad betyder "signet" egentlig?" Således et ungt menneskes kommentar til Den signede dag, DDS 402, en af de mest sungne salmer i folkekirkens gudstjenesteliv - ved begravelser formentlig den næstmest sungne salme efter "Altid frejdig, når du går"¹. De færreste vil kunne gengive tekstens indhold andet end som en stemning af lys, sat af de mange "lysord" – fryd, lyse, lyst, lysets børn, livets lys, morgenrøde, guld, tindre, gløde - og måske sidste vers' billede af rejsen til fædrelandet. Verset rummer ganske vist udtryk, der ikke umiddelbart er dagsaktuelle: "dag i dvale", "prud og grand" "gammen"; men "med venner i lys vi tale" er et menneskeligt fornemmeligt udtryk for salighedshåbet (med bibelsk forbindelse til 1. Thess. 4, 17, Joh 15, 13 ff)

"Den ældgamle Danske Dag-Vise, (Morgen-Psalme)" - sådan henviste Grundtvig selv til den sang, han gendigtede i 1826², og som allerede Hans Thomissøn i 1569 kalder "gammel" - endte mere beskedent i håbet om "en god ende":

Naar wi skulle til vort Fæderne Land

Oc skillies ved dette ælende:

Da befaler ieg Gud min Siel i Haand

I himmerigs glæde at sende.

Gud Fader Søn oc den hellig Aand

Hand giffue vort maal god ende.

(Hans Thomissøns version, v 9)

Lyset og forbindelsen mellem dagens komme og Jesu komme til verden er den røde tråd i alle de gendigtninger og variationer, dagvisen "Den signede dag" har gennemløbet. For nok er dagvisen gammel, men den er nu ikke, som Grundtvig syntes at mene, specielt dansk. Lars Eckerdals bog er en rejsebeskrivelse af "Den signede dags" vandring igennem de nordiske folks og kirkers historie – en beskrivelse, der omfatter sprog, poesi, musik, teologi og gudstjenestelig og folkelig brug. Han følger dens vidt forgrenede udbredelse og dens lige så vidt forgrenede rodnet.

Grundtvigs version er jo kun én blandt mange. Den har dog bidraget med det særegne træk i fortolkningen, at den signede

dag kommer **op** af havet – ”af havet til os opkomme” - mens den i de ældre og i de øvrige nordiske landes versioner kommer **ned** fra himlen. Bevægelsen ned svarer til dagvisens poetiske og teologiske kobling til Kristi fødsel:

the signadha stund
vars herra fözlo tima
os kom eet lius aff hymilin nidher
thz lysyr stiærna skinæ
jomfrw maria the mildæ ro
gøme os fra heluitis pinæ

Sådan hedder det i den ældst kendte optegnelse af dagvisen, i et håndskrift fra o. 1450, som har tilhørt Birgittinerklosteret i Vadstena og nu findes i Uppsalas universitetsbibliotek, - og jo tydeligt genkendes i DDS 402,2. Bevægelsen ”ned” udtrykker inkarnationen, at Guds ord kom ned og tog bolig iblandt os som lyset i mørket. Hos Grundtvig betones opstandelsens ”op”-bevægelse – lyset stiger op, som Kristus af gravens skød og solen af havets skød (jf. Jakob Knudsens videreførelse af motivet i DDS 754) – selv ved julenats midnat klarer det ”op” i østerlid. Dagvisen er af Grundtvig digtet videre fra jul til påske. Lars Eckerdal, der som svensker naturligvis ikke har det samme fokus på Grundtvigs version, som vi i en dansk sammenhæng er opflasket med, har blik for Grundtvigs version, skrevet til 1000-årsfesten i 1826, som en nationalt præget version, og bemærker, efter at have fulgt versionens udbredelse igennem Norge til Sameland, med let ironi, at denne danske ”kirkelige nationalsang” (Henrik Glahns udtryk for Grundtvig/Weyse versionen) sågar synges i den norske del af Sameland – dog via Landstads bearbejdning: ”Eftersom den grundtvigske sången till skillnad från originalet inte indleds med att den signade dag ses komma ned från himmelen utan ”af havet til os opkomme”, tvangs reden Landstad till nödlösningen ”med blide til oss op-

komme” i ett Norge där solen går ner i havet” (99).

Lars Eckerdal (LE) kortlægger dagvisens spor i tid tilbage til middelalderen og geografisk fra Gedser til Nuuk og til den finsk-russiske grænse. Det er et på alle måder berigende og oplysende arbejde, der lægges frem. Ikke mindst fra et dansk synspunkt, hvor den grundtvigske arv ofte trænger til at blive perspektiveret netop som en arv, en videregivelse af og bearbejdning af tænkning og poesi, som har kilder længere tilbage i historien, - kilder, som andre øser vand af på andre måder. På dansk grund er dagvisen i DDS 2002 repræsenteret både i Grundtvigs version med C. E. F. Weyses melodi, DDS 402, og i tekstligt uddrag med den ”originale” (se nedenfor) middelalderlige melodi, som også Grundtvig har kendt og skrevet ud fra, som DDS 734 Gud Fader og Søn og Helligånd, der står som den første salme i afsnittet ”Morgen”. Dertil kommer det ”løse” vers DDS 353, uddraget af Grundtvigs gendigtning. I tekstangivelse under dem alle tre står der bl.a.: ”Nordisk dagvise 14. årh.” Betegnelsen dagvise bruges på dansk nu yderst sjældent i ubestemt form, men henviser som regel til dagvisen, nemlig ”Den signede dag”, hvilket er et vidnesbyrd om den udbredelse og stærke tradition i hele Norden, som LE efterviser. Bogen ”Den signade Dag” har undertitlen ”En sang – tre studier”. Dermed er angivet dels bogens form dels også antydningssvis LEs anskuelse af dagvisen, som én sang, men dog aldrig en sang, der har fandtes i en bestemt ”urform”, som det skulle være muligt at genfinde eller rekonstruere, men én sang, der hele tiden har forefandtes i variationer, fordi den er folkeligt formidlet. Netop i dens variationsrigdom er den sig selv. Det viser LE ud fra tre forskellige synsvinkler: Første studie: ”Den signede dag – den nordiska dagvisan” følger dagvisen gennem de nordiske lande og kirker i dens enhed og mangfoldighed – gennem variationerne af såvel tekst som melodi. Det andet og tredje studie fokuserer på svenske forhold, med Mora i Dalarna

som det eksempel, der undersøges: ”Varför försvann folklig koralång?” er spørgsmålet, der søges besvaret i det andet studie, mens det tredje studie ”Den signade dag – Finn Karins dagvisa och Morapsalmen” løfter den særlige version af dagvisen frem, som den har fået i Dalarna. Disse to studier er ikke mindre interessante end det første – både musikhistorisk og kirkehistorisk. Det andet studie nævner jeg her ikke desto mindre kun kort: LE gør op med den hidtidigt antagne hypotese, at den traditionelle folkelige syngemåde i bl.a. Dalarne – med en forsanger og forsamlingens sang som en ”bred sangkrop”, en cluster-agtig, multiheterofoni (111) – forsvandt på grund af indflydelsen fra J. C. F. Hæffners koralbog (1820) og på grund af indførelsen af orgler i kirkerne. LE dokumenterer med Mora som eksempel i et omhyggeligt studie af og sammenholdning af historiske kilder, at den hypotese beror på en romantisk præget trang til at fortælle den ”forfaldshistorie”, at det oprindeligt folkelige blev ødelagt af det udefrakommende. Hvad der derimod ændrede/ødelagde den oprindelige syngemåde, var, at sognemenigheden på grund af vækkelserne holdt op med at gå i kirke! De separatistiske bevægelser splittede folk op – nogle forsamledes i små menigheder, andre holdt bare op med at forsamles og blev ”religiøst indifferente” - og sangen ændrede sig til unison fællessang i de små forsamlinger. Fra visitatsbøger henter LE om det drastiske fald i kirkegangen i Mellemsverige i sidste halvdel af 1800-tallet. Omkring 1900 holdtes i Mora kun 5-8 højmesser om året, og i 1922 kun 4. Da sognet ikke længere samledes, forfaldt den fælles sang. Hvad kan man mon lære af historien? I hvert fald er den oplysende. Studiet giver desuden en interessant beskrivelse af processen omkring den nye svenske salmebogs indførelse i begyndelsen af 1800, hvoraf det fremgår, at den svenske kirke i den proces har været langt mindre centralistisk end den danske.

Det gælder generelt for LE s fremlæggelsesform, at han frem-

lægger hidtidig forskning og dens kilder og i fornyet arbejde med kilderne i visse tilfælde når til andre konklusioner, hvorved han også peger på de historiske og ideologiske forudfattelser, der har præget fortolkningen af kilderne. Derved skærper han naturligvis blikket for, hvilke forudfattelser vi selv – og han – måtte have, når vi beskæftiger os med historien. Men den redelighed og omhu, han fremlægger stoffet med, gør det muligt for den enkelte læser at gå videre i kilderne og selv danne sig sine egne fortolkninger.

”Den signade dag”

Udgangspunktet for LEs interesse for ”Den gamle Christelige Dageuse” – som den kaldes i Hans Thomissøns salmebog fra 1569 – er ikke mindst dens fællesnordiske oprindelse og løbebane: ”Melodin har inte påträffats i några medeltida källor på den europeiska kontinenten. Denna och dess text utgör något så ovanligt som en medeltida kyrkovisa med nordisk proveniens” (32) Han finder det sandsynliggjort at både tekst og melodi hører til en fælles middelalderlig nordisk arv.

Hans studie følger dagvisen fra de første skriftlige versioner, der udover håndskriftet fra Vadstena omfatter et islandsk dokument, der findes i en afskrift fra 1723. Disse kan trods indbyrdes uoverensstemmelser let identificeres som den samme sang, der ligger til grund for Hans Thomissøns bearbejdelse i 1569, hvori den tidligst kendte melodinedskrift findes. LE gennemgår den hidtidige forskning og dens teser om dagvisens oprindelse og fremsætter sin egen tese: Dagvisens melodi og tekst kommer ikke fra en ”Urform”, men har levet sig eget liv som ”minnesang”, altså solistisk foredraget sang gennem middelalderen, anonymt forfattet/komponeret og mundtligt traderet. Deraf de mange variationsformer i tekst og melodi, hvor ud af efterhånden en folkelig vise vokser, der nedfældes i fast form og til fællessangsbrug som salme i Hans Thomissøns Salmebog og fremefter. Den solistiske oprindelse støttes især på den

islandske og den svenske middelalderlige tekst, hvor sidste vers indledes med en direkte tiltale af tilhørerne med opfordring til at gemme ordene, angiveligt fordi visen er "gjort" af Sankt Johannes. Dette såkaldte "Johannes-vers" – som ikke ville give mening, hvis visen i udgangspunktet var en fællessang – har paralleller i andre middelalderlige ballader både i Norden og på det sydligere kontinent. Hans Thomissøn nedfælder i sin salmebog den efterreformatoriske version, han har hørt – eller én af dem. Der er ikke tale om en bevidst ombearbejdelse, kun et redigeringsarbejde i uniformitetens tjeneste (39).

Dagvisens skæbne fra middelalderen gennem reformations- og stormagts-tid og i nyere tid bliver samtidig et spejl for den nationale og kulturelle udvikling i de nordiske lande og folkekirker og salme- og koralbøgernes tilblivelseshistorie. I begyndelsen af 1800-tallet skilles Sverige og Finland (1809) efter den svensk-russiske krig, samme år arbejdes der på Island med national selvstændighed, Danmark og Norge skilles i 1812 og Norge og Sverige indgår i ny union, der varer til 1905, mens den finske republik og selvstændighed fra Rusland udråbes i 1917. Selvstændighedsbevægelserne for Islands, Grønlands og Færøernes vedkommende bærer som bekendt først synlig frugt i det 20. århundrede, hvor også Samelands kulturelle stilling i højere grad får opmærksomhed.

I efterreformatorisk tid forsvandt dagvisen ud af de vestnordiske salmebøger i 1700-tallet – og hundrede år efter ud af den islandske – mens den "ironisk" nok – først da optoges i de østnordiske salmebøger i den svensk-finsksprogede rigssalmebog i 1695/97, hvor også melodien tryktes. Men at den har holdt sig som folkelig sang også i de vestnordiske områder finder LE godtgjort ved at den o. 1800-tallet genoptages, og det altså i hovedsagen i Grundtvig-Weyse-versionen, selvom de enkelte vers og den fællesnordiske melodi fortfarende findes i salmebøgerne.

Dagvisen har skiftende betydning og brug i de nordiske lande. Som den første blandt morgensalmerne i salmebogen (Finland og Sverige), som julesalme (Dalarne), som begravelsessalme (Island) og som kirkesalme (Vestnorden).

Den er bearbejdet igen og igen efter Hans Thomissøn, bl.a. af Hemming Henrici (o. 1605) og Elias Lönnrot på finsk, af J. O. Wallin og senest (1986) Olov Hartman i Sverige, M. B. Landstad og senest Arve Brunvoll (1985) i Norge, og altså Grundtvig i Danmark. Måske kan Jakob Knudsens "Se nu stiger solen af havets skød" også ses om en form for gendigtning af dagvisen?

Melodien

LE redegør nøje for den fællesnordiske melodis udvikling, der varierer fra egn og tid, dog altid genkendelig. Den bevæger sig gennem tiden fra frygisk til æolisk og dur-moll-præget tonaltitet og findes som sagt også i nuværende den danske koralbog, DDK 160. Den mest originale udformning får den i Dalarne, som hele bogens tredje studie er viet til (– med god grund: Jeg husker selv tydeligt, første gang jeg hørte denne usædvanligt smukke og særprægede melodi sunget. Jeg vidste ikke, hvor den stammede fra, og så den faktisk først i denne bog på tryk). Melodien skyldes den kirkemusikalsk centrale skikkelse, Finn Karin, forsanger i Mora kirke. Hendes melodiversion opstod i den særlige tradition for udsmykning og overstemmer på menighedssangen, og LE viser, hvordan hendes, oprindeligt solistisk og improvisatorisk prægede version samt andre enkeltpersoners version "kodificeredes" ved indsamlingen af folkelige melodier sidst i 1800-tallet (og ved bl.a. Wilhelm Stenhammers nedskrift af den, da han hørte den sunget af en nu ukendt pige, der stod model for maleren Anders Zorn) og siden vendte "tilbage" som menighedssang i fast nedskreven form. Mora-sal-mens melodi indtager en særstilling – men har dog forbindelse til den fællesnordiske melodi.

Navnlig på grund af det kontinentale præg i melodien, der ligger

fjernt fra den nordiske meloditradition, forekommer Grundtvig—Weyse-versionen LE at være mere fjern fra den fællesnordiske tradition end de øvrige versioner. At det fortsat er denne version, - hvorom LE gentagne gange bruger Henrik Glahns udtryk: en dansk ”kirkelig ’nationalsang’”, der står stærkere i færøsk og grønlandsk tradition end versioner af ældre melodier og tekstforlæg, - tolker LE for Grønlands vedkommende som en markering af, at Grønlands stift trods selvstyre, dog hører til den danske folkekirke. Over for det standpunkt kunne man anføre, at det måske er egenskaber ved melodien, der har fastholdt dagvisen så stærkt i den vestnordiske tradition, og at sangens popularitet ikke kun hidrører fra dens nationale præg, men også fra de poetiske og teologiske styrker i Grundtvigs version og altså melodiens styrke. Man mærker i LEs vurdering af Grundtvig-Weyse-versionen den forudforståelse og lidenskab, der er drivkraften i ethvert forskningsarbejde, og som LE selv har klart øje for – hos ham nemlig værdsættelsen af det fællesnordiske og den udbrudte tradition tilbage til middelalderen i såvel melodi som tekst.

Dagvisesøskende

Parallelt med dagvisen følger LE også de såkaldte ”dagvisesøskende”, nemlig Skåne-præsten Hans Christensen Sthens morgensalme ”Den mørke nat forgangen er” (DDS 738) og sammes aftensalme ”Den lyse dag forgangen er” (DDS 757). LE regner det for sandsynligt ”Den mørke nat forgangen er” oprindeligt blev sunget på dagvise-melodien (64), som den også i sin opbygning og i middelalderpræget er beslægtet med. I det vestnordiske følges både Sthens morgen- og aftensalme nord-vestpå til Norge, Færøerne, Island og Grønland, i det østnordiske er det kun aftensalmen, der fra midten af 1600-tallet finder vej både til de svensk- og finsksprogede egne og så sent som i 2005 oversattes til østsamisk.

Lars Eckerdal slutter sin gennemgang af ”Den signede dag”

med konstateringen: ”Den nordiska dagvisan har inte varit någon dagslända” (døgnflue). Den har kunnat behålla och har i vissa avseenden rent av förstärkt sin ställning som et gemen-samt nordiskt arv på ett sätt som saknar motstycke.”(102). Selv har Lars Eckerdal bidraget væsentligt til glæden ved ”Den gamle dagvise” i alle dens skikkelser ved sit omfattende, oplysende, berigende og perspektivrige arbejde. Tak!

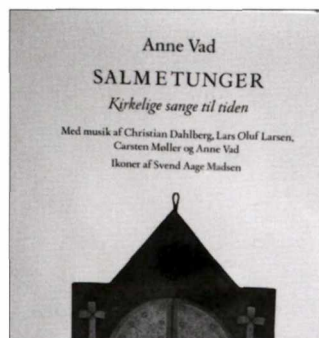
MARIANNE CHRISTIANSEN er blandt mange andre ting sognepræst i Løgumkloster, formand for Folkekirkens Ungdomskor, medforfatter til Højmessen i Den Danske Folkekirke 1999 og Året og dagen 2005, og medlem af Salmehistorisk Selskabs bestyrelse.

mch@km.dk

Noter

1 I Einar Fog-Nielsens undersøgelse fra 2005 af salmevalg ved begravelser overgås DDS 402 kun af Altid frejdig i hyppighed (Einar Fog-Nielsen: At sige verden ret farvel. Den danske Præsteforenings forlag, 2006)

2 Fra Grundtvigs kommentar til gendigtningen, som han som bekendt skrev til Tusindårsfesten for Ansgars komme. Kommentaren stod i hæftet med salmer til festen, hvoraf Den signede dag var den første, og lød bl.a. ”Er tillæmpningen derfor ei ganske mislykkedes, tør jeg haabe, det vil glæde Mange, ved den gamle aandelige Vise, at mindes om den Danske Kirkes Morgen-Røde.” (cit. e. Malling bd. I s. 163-164)

Anne Vad: Salmetunger

Kirkelige sange til tiden

Hæftet, 92 sider. Poul Kristensens Forlag 2012

Pris: 168,- DKK

Anmeldt af **Ove Paulsen**

Om Anne Vads salmer er salmebogsegnede, og til næste udgave af Den Danske Salmebog, der måske kommer omkring 2050, er svært at sige. Derfor er det vigtigere her at prøve at vurdere dem som læsesalmer eller salmer til at synge i en mindre kreds. Vi har som med Simon Grottrian at gøre med en usædvanlig digter, en der ikke falder ind i det liturgiske geled og skriver funktions-salmer, hvad der ellers giver god mening, men en, der åbner nye perspektiver med sine specielle vinkler til bibelgrundlaget og den kirkelige tradition. Tro derfor ikke, at "Salmer til året" betyder 12 kirkeårssalmer, eller at afsnittet "Requiem" stempler digteren som katolik. Og én ting til:

Disse salmetekster er ikke rent intellektuelt gennemskuelige, men den der evner at gå til dem med både tanke og følelse åbnet kan hente et stort udbytte hjem. Det tror jeg, at både mænd og kvinder evner nu om dage. Man skal desuden være beredt på, at det udtalte eller udtalte "jeg", kendt fra megen ny salmedigtning, her brillerer med sit fravær, og jeg fornemmer også den klassiske salmedigtningens nærhed i digterens brug af det klassiske kristne sprog og bibelsproget.

Titlen *Salmetunger* leder straks tanken hen på N.F.S. Grundtvigs "Giv mig Gud en salmetunge", en bøn, der synes at have fået en vis renæssance de senere år, jf. Steffen Brandts "En salme for de tunge" fra 2011. Her er at bemærke, at Grundtvigs salmetunge er blevet til flere, og der er ikke tale om en bøn, men snarere en præsentation: dette er en samling af salmetunger.

Afdelingen "salmer til året" er ikke en fornægtelse af kirkeåret. Flere af salmerne knytter sig til bestemte dele af det, eller til dele af gudstjenesten. Vi begynder med "Pinsesalme". Et godt læsestykke bestående af alvor med et glimt i øjet. Digteren kobler pinseunderet sammen med folkloren, ja det man kunne kalde menneskenes historie. Det hele handler om reception af Helligånden, der både opfattes som ild og (dåbs-)vand. Således ligner str. 1 en poetisk udfoldelse af, at "det faldt på et tørt sted". Derpå handler str. 2-4 om Helligånden som taleforløser og str. 5-6 om dåb og tro.

I den næste "Påskesalme" går intellektet i stå overfor ordparret "glædesrystet, hjerteskindet", om Maria Magdalene. Især det sidste er forunderligt, men hun var jo indstillet på at sørge, og

sorgen blev forvandlet til sin modpol, mod hendes vidende og vilje, så, jo, hjerteskendet, som går hånd i hånd med glædesrystet. Sådan går det gang på gang, så længe læseren lader sine følelser læse med. I str. 2 har Jesus givet Marias vantro en åreladning, i str. 3: Helligånden forklarer.

"I elskede" er en fornem poetisk gengivelse af diverse bibelske kærlighedsudsagn og kan bruges året rundt. "Min Herre, du ransager" er en fantasi over Ps 139 og kan læses med udbytte til hver en tid, og ikke blot på 16. søndag efter trinitatis i lige årstal. "Kirke, din grundsten" gør klippen, dens form for tid, tidernes segl og et insekt i et stykke rav til billeder på kirkens tidløshed, så meget, at disse elementer, som kirken, kan bære opstandelsesbud. "Højsangs-hymne" er en fantasi over forskellige motiver fra Højsangen. Taler vi om jordisk elskov eller Gud og menigheden eller jordisk elskov med Gud som aktør? Det kan være lidt svært at fastslå, og aldrig så snart har man konstateret det, før det viser sig at være af mindre betydning. "Nadversalme" er af forståelige grunde også brugbar året rundt. Heri fortæller str. 1 og 3 om hvad der sker i nadveren og str. 2 og 4 hvad der er bagved. Hertil hentes to billeder fra Det gamle Testamente: Jakobstigen som Jesu vej til nadverbordet og menighedens vej op i syndsforladelsen, og regnbuen som tegn på freden med Gud.

"Salme om Job" er Jobsbogen i meget kort form, så man mindes om Æsops fabel om solen og vinden. "Kaper-naum" er en elegant rammefortælling om Jesu virksomhed. Som til slut fortæller, at "det endte med dåb".

"Renselseslyset" er stedet, hvor vi tror, at her gik digteren i fælden og forfaldt til Maria-dyrkelse. Det er dog næppe tilfældet, for det lys Maria er, har og renser med, er Helligånden og Sønnen. Samtidig har digtet en reference til kyndelmisse-knuden i folkelig opfattelse, som bliver en knude, Jesus løser, og dermed er knuden vore synder. Her er vi et sted i kirkeåret, men et sted,

der blev nedlagt med helligdagsreformen 26. oktober 1770. Dog er der omkring 2. februar i de senere år fremvokset uofficielle kirkelige lysfester, der samler sig om lysfejring og Marias renselse.

"Helligtrekongerslyset" er, som navnet angiver, også kirkeårsbestemt. Stjernen er ejendommelig ved at "række rubinrøde skær ud i tiden". Tænkes der på påskemorgen eller Jesus som rødklædt (jf. Es 63,2)? Udtrykket "myrra i hjertet" synes inspireret fra Højsangen.

"Johannes' Åbenbaring" er karakteriseret ved at rumme mange vanskelige ord. End ikke Google kender noget til ordet "sardernistret". En mulighed er dog, at det er en poetisk udvidelse af "sart"? Som i "Højsangen" er det forskellige emner fra hele bogen, der benyttes i salmen. Også her er virkningen først forvirring, derefter klarer billedet sig.

"Vandringen mod Emmaus" ligner en kantate og består af fem bibelkronologiske sange. Emnerne stammer fra Luk 24, men digtene tager sigte på, ja involverer, menigheden og virker særdeles vedkommende.

"De ni læsninger" er ni bibelkronologiske sange fra skabelse og syndefald til "Navnet over alle navne". Der er karakteristiske gennemgående billeder, som lys. Engle er, her som andetsteds i disse Salmetunger ofte noget andet: de er Helligånden, en stjerne eller noget tredje. Som vi har set før, vender sangene sig til menigheden med trøst og gode ord om Guds mildhed og godhed på trods af vore gerninger. Ordet "bavne" i tredjesidste linje af "Navnet over alle navne" er muligvis et nødrim.

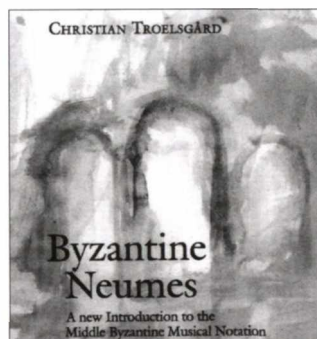
"Requiem". Her tror vi igen, at nu har vi hende, her er hun gået over til fjenden med den katolske messe til allesjæles dag. Men nej. De 10 sange har overskrifter fra Requiem, javist, men så holder ligheden også op. Hun er inspireret af de udvalgte stykker snarere end reproducerende. Grundmotivet er helt klassisk: Mennesket foran døden ræddes for sine synder. Problemerne

løses på klassisk luthersk vis, men som i resten af samlingen med overraskende nye perspektiver. Fra sekvensen *Dies Iræ* hentes stroferne *Dies Iræ*, *Tuba Mirum*, *Recordare*, *Confutatis* og *Lacrimosa* og fyldes med luthersk poetisk indhold. Alt i original rækkefølge. De to næste sange er der imidlertid byttet om på, nemlig Offertoriets *Domine Iesu* og *Communios Lux Æterna*. Men læser man indholdet, finder man ud af, at det er der en mening med. Igen fordi indholdet ikke svarer til den katolske original. Der slutes med *In paradisum*.

I *Recordare* studser læseren over ”hælens slangestik”. Stikker slangen i min egen hæl? Er stikket synden? Stikker slangen i Kristi hæl? Er stikket korset? spørger intellektet, indtil det bliver klart, at det igen er gået i selvsving og har forsøgt at smide følelserne over bord. Derefter er der ingen tvivl om sammenhængen. Der dukker et ”jeg” op i disse sange, men det er fordi en del af dem er bønner. Det er meget markant, at der er elementer af Højsangen i *In paradisum*. Elskov her er der bare ingen tvivl om: dette er det himmelske bryllup.

Denne meget læseværdige samling af salmer og sange har fået forord af professor Niels Henrik Gregersen. Det kan også læses på Trinitatis Kirkes hjemmeside <http://www.trinitatiskirke.dk/nielshenrikgregersen> Tekstopsætningen med Svend Aage Madsens ikoner som illustrationer er smukt grafisk lagt tilrette af Eva Arnsfelt Kristensen.

redaktion@hymnologi.com

Christian Troelsgård: *Byzantine Neumes. A New Introduction to the Middle Byzantine Musical Notation. Monumenta Musicae Byzantinae, Subsidia, Vol. IX.*,
Museum Tusculanum Press 2011. 90 s. + *appendiks, fyldige indices og annoteret litteratur*, s. 91-142.

Anmeldt af Uffe Holmsgaard Eriksen

Der er tale om intet mindre end en verdensnyhed med den seneste udgivelse i serien og storværket *Monumenta Musicae Byzantinae* (MMB), en tværvidenskabelig publikation i international særklasse, og dog alligevel inden for et forskningsfelt så snævert, at den nok ikke går hen og bliver en bestseller, ja, de færreste har sikkert registeret, at den er udkommet.

Christian Troelsgård, lektor i klassisk filologi ved Københavns Universitet og sekretær for MMB, har med sin introduktion ajourført forskningen inden for et specialist- og nicheområde i humaniora, den byzantinske musik, mere nøjagtigt, hvordan man skal fortolke den særlige notation, neumerne, som musikken – melodierne til den byzantinske kirkes righoldige hymnografi – er nedskrevet med.

En række præciseringer følger, men allerførst vil anmelderen gerne udtrykke en tak og begejstring for den foreliggende introduktion og muligheden for at anmelde den. Jeg er ikke specialist på feltet, men meget interesseret i den byzantinske musik, som man helt uvægerligt stifter bekendtskab med, hvis man som jeg beskæftiger sig med byzantinske hymner. Trods interesse og et mindre kendskab, vil jeg især anmelde denne bog,

som den også er tiltænkt, nemlig en lærebog for den, der ønsker at kunne læse byzantinske neumer.

MMB blev grundlagt i 1931 af den engelske byzantinist, H.J.W. Tillyard, den østrigske musikforsker, Egon Wellesz, og ikke mindst den danske filolog, Carsten Høeg. Tilmed endda i København, hvor sekretariatet for MMB har ligget siden, og hvor bøgerne i serien siden er blevet trykt. Den første publikation i det, der skulle blive en virkelig monumental udgivelse (45 bind pt.), var Tillyards håndbog i at læse og transskribere byzantinske neumer til det femlinjede nodesystem, *A Handbook of Middle Byzantine Notation* fra 1935. Nærmere bestemt var det en håndbog i den mellem-byzantinske notation, som er den tidligste form for notation, der kan beskrives nogenlunde nøjagtigt, hvad angår intervaller mellem de enkelte tegn (diastematisk). Groft sagt er det den noterede musik fra ca. 1150 og frem til den store reform af byzantinsk notation i begyndelsen af 1800-tallet. Ydermere er den mellem-byzantinske periode begrænset til ca. 1500-tallet, hvorefter man kan tale om sen-byzantinsk notation. Siden er der fulgt en række af faksimiler af de manuskripter, der indeholder den byzantinske musik, en serie

med transskriberinger til vestligt nodesystem (*series transcripta*), en serie med bibelske læsninger (*series lectionaria*), en med sen-byzantinske lærebøger i kirkesang (*Corpus Scriptorum de Re Musica*), og endelig en serie med afhandlinger om byzantinsk og kirkeslavisk musik, hvoraf Tillyards håndbog var den første og Troelsgårds introduktion den foreløbigt seneste og niende i serien.

Bogen er en revision af det system for at transskribere, som blev vedtaget af MMB-fædrene og udgivet i Tillyards håndbog, som den hermed erstatter. Systemet blev kritiseret fra 60'erne og frem, og en opdatering og ajourføring har derfor været tiltrængt i mange år. Det har Troelsgård rådet bod på nu, selvom udgivelsen har taget en del år at færdiggøre, hvilket han redegør for i introduktionen. Men der er også tale om et kæmpe stykke arbejde og en pragtudgivelse. Først og fremmest er Troelsgårds introduktion dobbelt så omfangsrig som Tillyards knap 50 siders håndbog. Der er et appendiks med beskrivelse af anvendte og kendte manuskripter, 22 udvalgte faksimiler, en fyldig bibliografi og ikke mindst en kommenteret oversigt over udgivelserne i MMB.

Selvom udgivelsen er i A4 format, er der brede marginer, så teksten er letlæst, og der er plads til eksempler og billeder. Bogen er rigt forsynet med noter, der her er sidenoter i de brede marginer, hvor Troelsgård ofte fører den mere tekniske diskussion af enkeltheder og kommenterer den forskning, der er udkommet siden Tillyards håndbog, hvilket i sig selv er et stort og fornemt arbejde.

Bogen er inddelt i syv kapitler, der er underinddelt i paragraffer med fortløbende nummerering gennem kapitlerne fra 1-79. Det gør det meget let at finde rundt i bogen. De første fire kapitler (§§ 1-22) handler om forholdet mellem tekst og musik i byzantinsk hymnologi, om problemerne med byzantinsk notation, om de forskellige perioder og former for neumer og endelig

en forskningshistorisk oversigt over måder, eller systemer, til at transskribere neumerne. Alt dette er nødvendig baggrundsinformation, men vil man lære at transskribere efter det opdaterede og reviderede system, så er det de følgende tre kapitler, man skal gå til (§§ 23-79).

Kapitel fem (§§ 23-54) omhandler de tre typer af tegn, man støder på: interval-tegn, rytmiske-tegn og 'frase'-tegn. De fleste af disse tegn er samlet på et firesiders overskueligt og lamineret 'Quick Reference Card', der er vedlagt bagest i bogen. Den afgørende forskel på den femlinjede notation, vi har brugt i vesten siden senmiddelalderen, og den byzantinske, er, at hvor en node på en bestemt linje har en bestemt tonehøjde givet ud fra nøglen, altså en vertikal, fikseret tonehøjde, så er den byzantinske notation horisontal og neumerne uden fikseret tonehøjde. I stedet angiver en bestemt neume, at en tone skal synges på samme eller et andet interval end den foregående. Derfor findes der grundlæggende tre typer intervaltegn: *ison*, der angiver, at man skal synge samme tone som foregående, *séma*, som angiver én tone (eller rettere interval) højere eller lavere, og *pneuma*, intervaller større end ét. For at vide præcis hvilken tone, intervaltegnet refererer til, er det nødvendigt at vide, hvilken modus melodien er skrevet i. De otte byzantinske modi svarer nogenlunde til de latinske kirketonearter, men det er endnu omdiskuteret, hvor kromatisk eller 'orientalsk' den byzantinske kirkesang var (den ny-byzantinske kirkesang, man hører i græsk-ortodokse kirker i dag, blev af MMB-fædrene anset for at være et produkt af osmannisk og tyrkisk påvirkning, et synspunkt, der er forladt i dag, se s. 24 og 72-3). Det er netop de otte modi, der er emnet i kapitel seks. Til hver modus svarer et tegn, som angives i begyndelsen af en melodi. Der er fire såkaldt autentiske tonearter og fire afledte (plagale). Endelig giver Troelsgård i kapitel syv en oversigt over de forskellige melodi-stilarter, vi finder i det mellem-byzantinske repertoire. Det går fra de mere simple, syl-

labiske former, frem mod den rigt ornamenterede og melismatiske, såkaldt *kalofoniske* stil fra ca. 1300-tallet og frem.

Bogen kan læses på en dag, men det ville svare til at læse en grammatik i et fjernt fremmedsprog – man ville først kunne bruge sproget, når man langsomt og møjsommeligt har tilegnet sig alle paragraffer ved repetition og masser af øvelse. Nærværende anmelder er i så henseende endnu meget spæd, da tiden kun tillader studiet af mellem-byzantinsk notation at være en eksotisk fritidssyssel. Men jeg glæder mig meget til at vende tilbage til Troelsgårds bog igen og igen, for den er som en grundig grammatik fyldt med gods og referencer. Skal man endelig give den lidt kritik med på vejen, så er den i forhold til forgængeren mindre en håndbog og mere en grundig indføring (det er også titlen). Tillyards bog var meget overskuelig og havde endda små pædagogiske øvelser i at anvende den byzantinske notation. En lignende, meget pædagogisk fremstilling kan man finde i Egon Wellesz' *A History of Byzantine Music and Hymnography* (Oxford, 1961, 311-324), hvor Wellesz minutøst beskriver hver stavelse og neume for sig i en melodi, så man som novice kan følge hvert et skridt i transskriberingen. Nuvel, i Troelsgårds introduktion findes alle musikalske eksempler i begge notationer, og så kan man på den måde øve sig ud fra dem. Det er også her, vi finder den største forskel til - og grundlaget for udgivelsen af en ny introduktion og revision - MMB-fædreneres system, netop i nodeeksemplerne. Hvor MMB-fædrene brugte en ret avanceret, rytmisk og dynamisk fortolkning, er det reviderede system mindre rytmisk og dynamisk. Der findes groft sagt kun to nodeværdier, en halvnode og en helnode, begge uden halse, der angiver en fri rytmisk stil som i moderne transskription af den katolske messesang.

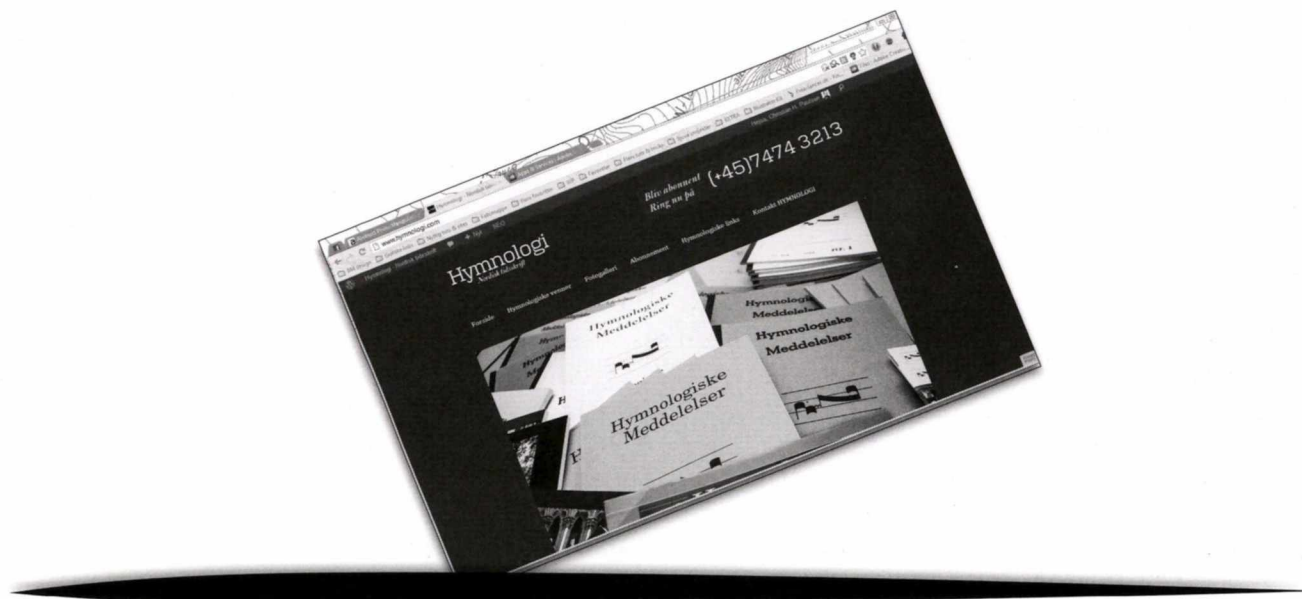
Der er ganske få, ubetydelige fejl hist og her i brødteksten, mens der desværre har sneget sig nogle meningsforstyrrende fejl ind i tabellerne over tegn og ditto på den laminerede sammenfat-

ning. På tabellen over *sémata* og *pneumata* (s. 43-44) er der gået noget galt med grafikken, for i stedet for en *apóstrophos* er der vist en *kratémohypórrhoon-anástama*. Det ser ud, som om nodeeksemplet til *apóstrophos* er smuttet op til *dyo kentémata*, og ved *kratémohypórrhoon-anástama* er kun angivet en *oxeía*. En mindre fejl går igen på både tabellen og i den laminerede "Quick Reference Card". *Elaphron* og *chamélé* beskrives som 'ascending', selvom de er nedadgående intervaller, hvilket dog fremgår tydeligt af transskriptionen til noder.

Bortset fra disse fejl, som man hurtigt vil se bort fra (måske kan den fremover sælges med rettelsesblad; den udkommer nok ikke i svimlende oplag), så er der som sagt tale om en verdensnyhed i international særklasse. Når Alexander Lingas får udgivet sin historie over byzantinsk musik og hymnografi som erstatning for Egon Wellesz', er studiet af dette smalle, men meget interessante felt, blevet meget rigere og lettere tilgængeligt for enhver, der måtte finde interesse for denne musik i det 21. århundrede.

Efterskrift: hvordan lyder det så, denne mellem-byzantinske musik? Noget endeligt svar får vi aldrig, men der har de senere år været eksperimenteret meget med at fortolke neumerne med en moderat moderne sangstil. Det gælder især det amerikanske ensemble Cappella Romana, ledet af Alexander Lingas, og det græske Romeiko Ensemble under ledelse af Yorgos Bilalis. Begge har arbejdet sammen med den græske sanger og musikforsker, Ioannis Arvanitis, som har transskriberet en del mellem-byzantinske melodier til moderne notation. Der findes videoer med dem på YouTube, og begge ensembler har udgivet en række cd'er, der også er forsynet med fyldige cover-noter om byzantinsk musik.

uhe@teo.au.dk

Få sidste nyt fra salmeforskningens verden i
de nordiske lande

www.hymnologi.com

HYMNOLOGI - NORDISK TIDSSKRIFT er en fortsættelse af Hymnologiske Meddelelser, der udkom 1972-2005. Tidsskriftet tilsendes gratis til medlemmerne af Salmehistorisk Selskab, der sammen med Nordhymn står som udgiver. Formand for Salmehistorisk Selskab er adjungeret professor, ph.d. Peter Balslev-Clausen. E-mail: pbcs@teol.ku.dk. Leder af Nordhymn er dr. philos Stig Wernø Holter. E-mail: Stig.Holter@grieg.uib.no

Abonnement følger automatisk ved indmeldelse i Salmehistorisk Selskab. Kontingentet er 275,- DKK pr. år. Tidsskriftet udkommer for tiden i to dobbelthefter pr. år, à cirka 100 sider. Henvendelse til sekretariatet: Se kolofonen.

Køb af ældre hefter

Hefter fra indeværende årgang fås ved indmeldelse i Salmehis-

torisk Selskab.

Hefter fra 2006 til 2010 kan købes hos sekretariatet.

Dobbelthefter: 40,- DKK + forsendelse

Enkelthefter: 20,- DKK + forsendelse

Hel årgang: 100,- DKK inkl. forsendelse.

Hefter fra *Hymnologiske Meddelelser* (1972-2005): spørg Vagner Lund, Center for Kunst og Kristendom, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K. Tlf.: (+45) 35 32 36 23, Caroline Amalie Vej 27, DK-2800 Kongens Lyngby. Telefon privat: (+45) 45 88 48 65. Mailadresser: vlu@teol.ku.dk, bodilvagnerlund@kabelmail.dk.

✦ DEADLINE FOR NR. 1 | 2: 1. MARTS 2013.

⊗ ISSN: 1901-5976

Bladdesign: CHRETIW.dk
Tryk: Special-Trykkeriet a-s, Viborg.